

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS INSTITUTAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA**

LINA PETRAUSKIENĖ
Teisės edukologijos

**VYRESNIŲJŲ KLASIŲ MOKSLEIVIŲ TEISINIO ŠVIETIMO
POREIKIS**

Magistro baigiamasis darbas

Vadovė
Doc. dr. Vilma Živilė Jonynienė

Vilnius, 2012

TURINYS

SAVOKŲ ŽODYNAS	3
ĮVADAS	5
1. TEISINIO ŠVIETIMO ESMĖ IR RAIŠKA	9
1.1. Teisinio švietimo samprata ir pagrindiniai principai	9
1.2. Europos Sąjungos iniciatyvos ir programos teisinio švietimo srityje	12
1.3. Teisinio švietimo raiška valstybės lygiu	16
2. VYRESNIŲ KLASIŲ MOKSLEIVIŲ TEISINIS ŠVIETIMAS	19
2.1. Vyresnių klasių moksleivių socialinė raida ir socioedukaciniai poreikiai	19
2.2. Vyresnių klasių moksleivių teisinio švietimo raiška mokykloje	21
2.2.1. Mokyklos ugdymo turinio analizė	25
2.2.2. Teisinio švietimo programos „Street Law“ raida ir analizė	30
2.2.3. Vidurinio ugdymo bendrosios programos projektas „Teisė“	32
2.3. Vyresnių klasių moksleivių teisinio švietimo raiška už mokyklos ribų	34
2.4. Tarptautinės organizacijos „Street Law INC“ patirtis teisinio švietimo srityje	39
3. VYRESNIŲ KLASIŲ MOKSLEIVIŲ TEISINIO ŠVIETIMO POREIKIO TYRIMAS ..	49
3.1. Tyrimo metodika ir organizavimas	49
3.2. Tyrimo rezultatų analizė	53
3.2.1. Vyresnių klasių moksleivių vertinimų apimančių pagrindinius teisinio švietimo aspektus rezultatų analizė	53
3.2.2. Ugdymo institucijų darbuotojų vertinimų apimančių pagrindinius teisinio švietimo aspektus rezultatų analizė	74
3.2.3. Vyresnių klasių moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų vertinimų apimančių pagrindinius teisinio švietimo aspektus lyginamoji analizė	84
3.3. Tyrimo apibendrinimas	94
IŠVADOS	96
REKOMENDACIJOS	99
LITERATŪRA	100
SANTRAUKA	107
SUMMARY	110
PRIEDAI	113

SĄVOKŲ ŽODYNAS

AKTYVUSIS MOKYMAS – patirtis, kurianti mokymo situacijas, padedančias jungti teoriją ir realaus pasaulio situacijas (R. Prakapas, J. Avinaitė, 2011, p. 105).

AKTYVAUS MOKYMO METODAS – suprantamas kaip metodas veikiantis ugdytinių fizinių, psichinių ir dvasinių išmokimą (L. Jovaiša, 2007, p.15).

GEBĖJIMAI – esminis asmens kompetencijos dėmuo, jo „šerdis“. Bendrojo lavinimo mokykloje plėtojami bendrieji asmeniniai, socialiniai, pažinimo, komunikaciniai, darbo ir veiklos moksleivių gebėjimai (Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai, 2003, p. 10).

IMTIS – tai populiacijos dalis, atrinkta statistiniam tyrimui, kurio tikslas gauti informacijos apie visą populiaciją (V. Rudzkienė, 2005, p. 19).

IVERTIS – tai netiesioginis matas sąlygų ar rodiklių, kurių negalima išmatuoti tiesiogiai (V. Rudzkienė, 2005, p. 103).

KOMPETENCIJA – žinių, gebėjimų bei nuostatų visuma, įgalinanti kelti prasmingus tikslus bei jų siekti, mokytis visą gyvenimą, būti aktyviu piliečiu ir dalyvauti visuomenės gyvenime, susirasti tinkamą darbą (Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai, 2003, p. 9).

MOKINYS – asmuo, kuris mokosi (LR Švietimo įstatymas (Žin., 2003, Nr. 63-2853)).

POREIKIS – troškimų, kuriuos suponuoja socialinės prielaidos, visuma. Poreikis visada yra determinuotas kultūros, gamtos bei socialinės aplinkos (A. Pumputis, 2008, p. 321).

SOCIOEDUKACINIS DARBAS – mokslas bei praktika, padedanti žmonėms pasiekti efektyvų psichosocialinį funkcionavimą bei lementi societarinis pokyčius stiprinant žmonių socialinę gerovę (I. Leliūgienė, 2002, p. 7 (cit. R. L. Barker (1996))).

ŠVIETIMAS – veikla, kuria siekiama suteikti asmeniui visaverčio savarankiško gyvenimo pagrindus ir padėti jam nuolat tobulinti savo gebėjimus (LR Švietimo įstatymas (Žin., 2003, Nr. 63-2853)).

TEISĖS MOKSLAS – socialinis mokslas, tiriantis valstybinio ir teisinio pobūdžio reiškinius (Lietuvos teisės pagrindai, 2009).

TEISINIS AUKLĖJIMAS – procesas, kurio metu vyksta asmenybės formavimas ir brandinimas, ugdant valinį asmens pasiryžimą elgtis teisėtai, diegiant teisėtam elgesiui palankią motyvaciją, ugdant vientisą, minties ir elgesio požiūriu nesusidvejusią , socializuotą asmenybę (A. Vaišvila, 2000, p. 370).

TEISINIS ŠVIETIMAS – procesas, kurio metu sudaromos galimybės įgyti teisinių žinių ir gebėjimų, supažindinant asmenis su galiojančiu teisiniu reguliavimu ir veikiančia teisine

sistema, pagrindinėmis žmogaus teisėmis, laisvėmis, pareigomis, jų gynimo būdais (LR Vyriausybės 2008 m. spalio 29d. nutarimu Nr. 1120 patvirtinta programa „Dėl visuomenės teisinio švietimo 2009-2012 m.“).

TEISINIS UGDYMAS – bendras dviejų mokslo šakų teisės ir edukologijos dalykas, kurio struktūriniai elementai gali būti: teisės žinios, teisės vertinimas, teisės žinių praktinis įgyvendinimas (A. Pekauskas, G. Grigaliūnaitė, 2008, p. 109).

TEISINĖ SĄMONĖ – tai objektyviai egzistuojanti vaizdinių, idėjų, teorijų ir emocijų sąryšinga visuma, išreiškianti visuomenę, grupių ir individų santykį su teise, kaip socialiniu institutu, santykį su teisės sistema ir jos struktūra, santykį su atskirais įstatymais ir kitais teisinės sistemos elementais (V. Šlapkauskas, 2004, p. 487).

TEISINĖ KULTŪRA – tai įgyvendintų ir idealių teisinių priemonių sistema, kuria apibūdiname visuomenės narių sugyvenimo ir socialinės tvarkos palaikymo lygį. Teisinė kultūra įsikūnija piliečių ir socialinių grupių teisine sąmone ir teisiniu elgesiu (V. Šlapkauskas, 2004, p. 501).

TEISINIO ŠVIETIMO VYKDYTOJAI – šiame darbe suprantami kaip, skirtingas pareigas ugdymo institucijose užimantys asmenys, kurie rengia ir (ar) įgyvendina teisinį švietimą įvairiomis formomis.

TEISINIS ELGESYS – tai subjekto valingas socialinis elgesys, kuris vertinamas pagal veikiančios teisės normas, ir neatitikimo atveju užtraukia jam teisinę atsakomybę (V. Šlapkauskas, 2004, p. 493).

UGYMO INSTITUCIJŲ DARBUOTOJAI – šiame darbe suprantami, kaip skirtingas pareigas ugdymo institucijose užimantys asmenys (administracijos darbuotojai, pedagogai, socialiniai pedagogai, socialiniai darbuotojai ir t.t.), kurie turi tiesioginės ir netiesioginės įtakos vyresniųjų klasių moksleivių ugdymui, jo organizavimui.

VERTYBINĖS NUOSTATOS – neatsiejama asmeninės, socialinės, pažinimo bei kultūrinės kompetencijos dalis, kurias ugdo mokykla ir kiekvienas mokytojas (Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai, 2003, p. 9).

VIDURKIS (arba aritmetinis vidurkis (Mean)) – tai populiariausias duomenų vidurio (centro) matas. Jis apskaičiuojamas sudėjus visas reikšmes ir padalinus iš reikšmių skaičius (V. Rudzkienė, 2005, p. 56).

VYRESNIŲ KLASIŲ MOKSLEIVIS – šiame darbe tai asmuo, kuris mokosi 10-12 klasėje.

ĮVADAS

Lietuvoje teisinio švietimo problema ganėtinai nauja, tačiau pastebimas vis didėjantis susidomėjimas šia moksline sritimi, ne tik pavienių asmenų, institucijų, bet ir valstybės lygiu.

Tarptautiniu mastu pripažįstama, švietimas ir mokymas yra esminiai ekonominių ir socialinių pokyčių veiksniai, o „<...> žmogiškasis kapitalas“ – kaip teigia Europos Vadovų Tarybos (2005) – „svarbiausias Europos turtas“. Pastebima, jog Europos Sąjungos remiamų iniciatyvų ir programų, apimančių jaunimą, jo mokymą, švietimą, gebėjimų ir įgūdžių lavinimą yra ganėtinai daug ir įvairių. Kaip antai programa „Europa piliečiams“ (2006), skirta aktyviam pilietiškumui skatinti, programa „Veiklus jaunimas“ (2006), Europos Komisijos iniciatyva „Judus jaunimas“ (2010), „Mokymosi visą gyvenimą“ (2006) programa ir kt. Ir nors kiekviena Europos Sąjungos narė savarankiškai nustato savo švietimo politiką, tačiau visos Europos Sąjungos valstybės narės turi ir bendruosius tikslus, bei dalijasi patirtimi.

Atsižvelgiant į tai, jog demokratinė valstybė ypatingai įsipareigojusi teisei, tad šioje srityje, anot V. Šlapkausko (2004), būtina aiški valstybės teisinio švietimo politika. Lietuvos Respublikos Vyriausybė (toliau – Vyriausybė) 2004 m., pakartotinai 2008 m., išleido nutarimus (2004, 2008) dėl visuomenės teisinio švietimo 2004-2008, 2009-2012 m. programų (toliau – 2004-2008 m. programa, 2009-2012 m. programa) patvirtinimo. Šių programų (2004; 2008) tikslas – „<...> pagerinti teisinės informacijos prieinamumą visuomenei, sukurti ilgalaikį teisinės sąmonės ugdymo pagrindą, ugdyti savarankiškai mąstantį Lietuvos Respublikos gyventoją, sugebantį savarankiškai pasinaudoti savo teisėmis ir vykdyti savo pareigas“. Būtinybę siekti šio tikslo padiktuoja pats gyvenimas: nepilnamečių nusikalstamumas, menkas gebėjimas integruotis ir prisitaikyti visuomenėje, žinių ir gebėjimų stoka ginant savo teises, įgyvendinant pareigas, informacijos apie galimybę gauti pagalbą stoka (anot A. Kargaudienės (2006, p. 44): „<...> 58,4 % Lietuvos gyventojų <...> teigia, kad jiems nepakanka informacijos, į ką kreiptis dėl pažeistų teisių“). Tad „Teisinės informacijos teikimas laiku, teisinės sąmonės ugdymas ir šio ugdymo plėtra – pagrindiniai visuomenės teisinio švietimo principai“ (2004).

Valstybės švietimo strategijos 2003-2012 m. (2003) nuostatose skiriami 8 strateginiai tikslai, tarp kurių: „plėtoti demokratinę krašto kultūrą“ ir „subrandinti solidarią pilietinę visuomenę“. Kaip pastebi V. Ž. Jonynienė (2009, p. 51): „Lietuvos švietimo <...> sistema reformuojama remiantis Europos šalių patirtimi, bendromis tarptautinėmis sutartimis ir pagrindiniais principais: humaniškumo, demokratiškumo, racionalumo, atsinaujinimo ir

atvirumo kaitai“. Atsižvelgiant į tai, teisinis švietimas galėtų būti, kaip viena iš priemonių reformuojant švietimo sistemą, įgyvendinant švietimo strategijas.

Pastebėta, 2009-2012 m. teisinio švietimo programos vienas iš uždavinių – anot B. Kairienės ir G. Dzindzaličienės (2009, p. 56) – „<...> formuoti teisinę sąmonę priešmokyklinio, ikimokyklinio ir bendrojo lavinimo programas vykdančiose įstaigose <...>“, taip laiduojant galimybę kiekvienam moksleiviui pasirinkti teisės pagrindų kursą. Tačiau anot R. Prakapo ir R. Žilinskienės (2008), galimybė vykdyti savarankišką teisinį ugdymą mokykloje sudaroma tik vyresnėse klasėse, o jis įgyvendinamas integruojant teises žinias į atskiras mokomąsias disciplinas.

Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrųjų programų ir bendrųjų išsilavinimo standartų (2002, 2003) bei bendrosios pilietinio ugdymo programos ir pilietinio ugdymo išsilavinimo standartų 8 ir 10 klasėms (2004) analizė atskleidė, jog teisės ryškiausia raiška visuomenės pažinimo ir pilietinio ugdymo disciplinų turinyje. Tokiose mokomosiose disciplinose, kaip filosofija, etika, istorija sąsajos su teisės mokslu nėra tokio grynų, jos daugiau integruotos į dalyko turinį. Tačiau net ir minėtųjų dokumentų analizė neatskleidžia tikrosios teisinio švietimo situacijos ugdymo institucijose, nes juose sudarytos tik teorinės prielaidos, o praktinis įgyvendinimas paliekamas kiekvienam dalyko mokytojui.

Visus šiuos išsakytus teiginius iliustruoja Mykolo Romerio ir Šiaulių universitetų magistrantų atlikti tyrimai. R. Toleikienė (2006) pastebėjo, jog mokyklose teisės pagrindų mokymas dar neturi savo tradicijų, o mokytojai neturi šio mokomojo dalyko įdirbio. Tuo tarpu, patiems moksleiviams – anot autorės (2006) – trūksta motyvacijos rinktis teisės pagrindų mokymą. Anot I. Motiejūnaitės (2008, p. 43): „Teisinis ugdymas, kaip atskiras mokomasis dalykas, tik sustiprintų mokinių teisinės sąmonės ugdymą“. Visa tai – anot autorės (2008, p.43) – „<...> padėtų mokiniams įgyti žinias ir gebėjimus, reikiamus naudojantis savo teisėmis ir laisvėmis teisinėje sistemoje“. Būtent minėtųjų įgūdžių, kaip pastebi autorė (2008), šiandien ir nepakanka moksleiviams. S. Šmidkaitė magistriniame darbe (2009, p. 40) atskleidė mokinių sampratą, jog: „<...> teisinis švietimas yra žmogaus supažindinimas su jo teisėmis, pareigomis, kurias turi žinoti kiekvienas mokinys ir kurias būtina mokytis mokyklose“. Tačiau J. Lelėnienė (2009) atkreipia dėmesį, jog sutelkiant pagrindinį dėmesį tik į vaikų teisių apsaugą, neretai į šalį nustumiamos vaikų pareigos, kas pažeidžia teisių ir pareigų balansą.

Mokyklose vienos iš galimų teisinio švietimo formų – savarankiška teisės pamoka ir integruotai į ugdymo turinį. Atsižvelgiant į tai, R. Ažubalytė ir D. Sinkevičienė (2010) parengė vidurinio ugdymo bendrosios programos projektą „Teisė“, kurio tikslas – „suteikti <...> žinių apie teisę, asmenų teises ir pareigas, valstybės valdymo ir teisėtvarkos institucijų kompetenciją

<...>, ugdyti <...> gebėjimus <...> bei vertybines nuostatas <...>“. Šis projektas (2010) gali būti integruojamas į ugdymo turinį arba savarankiškai pasirenkama teisės disciplina.

Visame pasaulyje jau kelis dešimtmečius sėkmingai veikia tarptautinė teisinio švietimo organizacija „Street Law INC“ (Lietuvoje šis projektas startavo 1998 m.), kurios viena iš tikslų – teisinis švietimas. Lietuvoje teisinio švietimo programos „Street Law“ eiga organizuojama metodinės bazės rengimo, pedagogų paruošimo ir teisės studentų įtraukimo kryptimis. Šios organizacijos indėlis ne tik į Lietuvos, bet ir viso pasaulio teisinės kultūros plėtrą yra milžiniškas, tai liudija gausybė skirtingų vykdomų teisinio švietimo projektų visame pasaulyje.

Lietuvoje taip pat veikia organizacijos („Atviros Lietuvos fondas“, „Regioninis pilietinis edukacijos centras“, „Europos Studentų Teisininkų Asociacija“, „Lietuvos teisininkų draugija“, „Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras“, Mykolo Romerio universitete „Jaunimo teisininkų akademija“), kurios vykdoma veikla prisideda prie teisinio švietimo plėtotės.

Temos aktualumą sąlygoja tai, jog Lietuvos mokyklose vis dar nėra aiškiai apibrėžtos, struktūruotos teisinio švietimo sistemos, o esama integrali sistema nėra nuosekliai koordinuojama – paliekama laisvė spręsti mokyklos bendruomenei, kaip lanksčiai ir kūrybingai teisinius aspektus integruoti į ugdymo procesą (teisė kaip savarankiška disciplina nėra plačiai praktikuojama). Taip pat Lietuvoje vis dar nėra atliktas teisinio švietimo poreikio tyrimas.

Tyrimo objektas – 10-12 klasių moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų požiūrių visuma teisinio švietimo atžvilgiu.

Tyrimo hipotezė – teisinio švietimo svarbą suvokia tiek vyresnių klasių moksleiviai, tiek ugdymo institucijų darbuotojai, atsižvelgiant į tai, sudaromos palankios sąlygos šiam moksleivių poreikiui plėtoti.

Tyrimo tikslas – atskleisti vyresnių klasių moksleivių teisinio švietimo poreikį.

Siekiant įgyvendinti numatytą tikslą, keliami **uždaviniai**:

1. Remiantis moksline literatūra išanalizuoti teisinio švietimo sampratą, atskleisti pagrindinius raiškos aspektus;
2. Teoriškai išanalizuoti esamą teisinio švietimo padėtį ugdymo institucijose, empiriniu tyrimu iširti respondentų vertinimus šiuo aspektu;
3. Iširti 10-12 klasių moksleivių vertinimus teisinio švietimo atžvilgiu, remiantis statistiniais T-test ir ANOVA testais, palyginti vertinimus tarp moksleivių mergaičių ir berniukų, tarp moksleivių klasių;
4. Išsiaiškinti ugdymo institucijų darbuotojų vertinimus vyresnių klasių moksleivių teisinio švietimo atžvilgiu, palyginti moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų vertinimus;

5. Išryškinti respondentų vertinimus apie teisinio švietimo poreikį lemiančius veiksnius, ir iššūkius, su kuriais susiduria teisinis švietimas, bei atskleisti respondentų siūlomus teisinio švietimo įgyvendinimo būdus ugdymo institucijose.

Tyrimo metodai:

1. Teoriniai – mokslinių literatūros šaltinių analizė, siekiant atskleisti vyresnių klasių moksleivių teisinio švietimo aspektus;
2. Empiriniai:
 - 2.1. Anketinė apklausa 10-12 klasių moksleiviams, siekiant ištirti jų nuostatas teisinio švietimo atžvilgiu;
 - 2.2. Anketinė apklausa ugdymo institucijų darbuotojams, siekiant atskleisti jų nuostatas vyresnių klasių moksleivių teisinio švietimo atžvilgiu.
3. Statistiniai – surinktų duomenų matematinė statistinė duomenų analizė SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 17.0 for Windows kompiuterine programa ir jų apibendrinimas.

1. TEISINIO ŠVIETIMO ESMĖ IR RAIŠKA

1.1. Teisinio švietimo samprata ir pagrindiniai principai

Žmonių visuomenė negali normaliai gyvuoti, vystytis, tobulėti, jei nepaisomos joje galiojančios elgesio normos ir taisyklės. Autorių kolektyvo leidinyje "Lietuvos teisės pagrindai" (2004) pastebima – šiandien kiekvienas iš mūsų gyvena ir veikia teisės normų reguliuojamoje, teisinėje valstybėje. G. Mesonis (2003, p. 97) pastebi: „<...> teisei valstybei būdinga teisės viršenybė <...>, kad valdžia yra pašaukta leisti ne bet kokius įstatymus, o tik tarnaujančius visų piliečių teisių vienodai saugai“. Tada „Teisinės valstybės visuomenę – anot autoriaus (2003, p. 97) – galime įvardyti teisine visuomene <...>, kuri pripažįsta teisę kaip vienintelį problemų sprendimo būdą“. Tik išleidžiamų įstatymų, normų, nutarimų gausoje sunku nepasiklysti teisės specialistams, tad ką sakyti apie tą visuomenės dalį, kuri neturi galimybės įgyti bent minimalių teisinių žinių, nors įstatymuose reglamentuojama daug tokių teisinių aspektų, kuriuos turi žinoti kiekvienas visuomenės narys.

Pastebėta (2004, p. 19) jog, iki 2004 m. Lietuvoje nebuvo bendros, sistemingos visuomenės teisinio švietimo sistemos, kurios metu piliečiams būtų suteikiamos bent minimalios teisinės žinios, ugdoma jų teisinė sąmonė, sistemingai teikiama teisinė informacija ir konsultacijos. Tad įgyvendinti teisinio švietimo sistemą paskatino (2004, p. 19): „<...> pats gyvenimas, teisinės valstybės ir gerovės visuomenės mūsų šalyje kūrimo tikslai“.

Susiklosčiusi situacija padiktavo būtinybę organizuoti visuomenės teisinį švietimą, nukreiptą į visų pakopų mokyklų moksleivius, jiems dėstomą teisės pagrindų kursą, jų informavimą, konsultavimą, teisinės informacijos sklaidą, bei informacinių, mokomųjų ir metodinių priemonių kūrimą. „Teisinį ugdymą reglamentuojantys dokumentai, anot R. Prakapo ir V. Čepaitės (2011, p.189), pabrėžia teisinio ugdymo svarbą <...> numato, bei įpareigoja kurti tokią ugdymo aplinką, kurioje moksleiviai rengiami gyvenimui demokratinėje visuomenėje, skatinamas jaunimo politinis aktyvumas, į ugdytinį žvelgiama kaip į sąmoningą ir aktyvų tautos bei pilietinės visuomenės narį, turintį esmines praktiniam gyvenimui būtinas žinias“.

Tačiau, vien sukurti teisinio švietimo sistemą, kaip „išbaigtą“ produktą nepakanka, nes teisė ir su ja susiję įvairūs veiksniai, pasak E. Venckienės (2008), nėra baigtinis procesas, (2008, p. 7): „Kintant visuomenės interesams, kyla naujos grėsmės toms pačioms vertybėms, o siekiant efektyviai jas neutralizuoti, būtinas pastovus mokslinis dialogas“. Tokiu atveju būtinas

nuolatinis reagavimas į naujai iškylančius poreikius, besikeičiančią situaciją visuomenėje, bendravimas ir bendradarbiavimas, siekiant atnaujinti ir optimizuoti teisinio švietimo procesą.

Siekiant išreikšti valstybės požiūrį bei atliepti poreikius visuomenės teisinio švietimo klausimu, Lietuvos Respublikos Vyriausybė (toliau – Vyriausybė) 2004 m., pakartotinai 2008 m., išleido nutarimus (2004, 2008) dėl visuomenės teisinio švietimo 2004-2008, 2009-2012 metų programų (toliau – 2004-2008 metų programa, 2009-2012 metų programa) patvirtinimo. Minėtose programose (2004, 2008) teisinis švietimas apibrėžiamas, kaip procesas – „<...> per kurį asmenims sudaromos galimybės įgyti žinių ir gebėjimų, padedančių tinkamai naudotis savo teisėmis ir laisvėmis teisinėje sistemoje, ginti savo teises ir vykdyti pareigas“. Suprantama, vaikai – visuomenės dalis, tad minėtosios programos apima ir juos.

Minėtose programose (2004, 2008) skiriami pagrindiniai visuomenės teisinio švietimo principai, kurie apima informavimo, teisinės sąmonės ugdymo ir ugdymo plėtotės aspektus. Anot V. Šlapkausko (2004), teisinė sąmonė suprantama, kaip žmogaus žinių, vaizdinių ir jausmų apie teisę visuma, kurio komponentus sudaro (2004, p. 492-493): „<...> žinios apie teisę, kaip visuomeninių santykių reguliatorių; žmogaus teisių ir laisvių, teisinės atsakomybės bei teisės reguliuojamos veiklos rūšių supratimas; požiūris į teisinius reiškinius: į teisės sistemą, konkrečių teisės normų reikalavimus, teisingumo institucijas ir jų veiklą; savo teisinio statuso, veikiančių įstatymų ir socialinio aktyvumo galimybių teisinis vertinimas“. Tad žmonių teisinė sąmonė – anot V. Šlapkausko (2004, p. 484) – „įsikūnija jų teisiniame elgesyje“, kuris yra „subjekto veikimo ir gyvenimo būdas, kurį reglamentuoja įvairios socialinės normos“. Neatsiejamai nuo teisinės sąmonės, visuomenėje formuojama ir teisinė kultūra, kuri anot D. Nazarovienės ir G. Merkio (2003, p. 31): „<...> apima <...> egzistuojančias, su teise susijusias vertybines orientacijas, normas, institucijas, procesines taisykles ir elgesio modelius“. Juk net ir turint pakankamai teisinių žinių, galima jomis nesivadovauti, bei negrįsti savo elgesio.

Teorinė analizė atskleidė, jog teisinis švietimas glaudžiai susijęs su teisiniu ugdymu ir teisiniu auklėjimu. Galima teigti, jog tai ne tik „bendradarbiaujančios“ sąvokos, bet taip pat ir viena kitą papildančios veiklos. Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (2003) ugdymo sąvoka apima: mokymą, lavinimą, įgūdžių, gebėjimų ir vertybinių nuostatų formavimą ir anot V. Rajecko (2004) yra neatskiriama susijęs su visuomenės raida bei didele dalimi lemia jos progresą bei ateitį, o siekiant, kad žmonija tobulėtų, vyresnioji karta turi perduoti patirtį jaunajai kartai, parengti ją gyvenimui visuomenėje. Tuo tarpu teisinis ugdymas, anot A. Pekauskos ir G. Grigaliūnaitės (2008, p.109), „<...> bendras dviejų mokslo šakų – teisės ir edukologijos dalykas, kurio struktūriniai elementai gali būti: teisės žinios (teisės aktai, teisės kategorijos, definicijos, bendrieji teisės principai); teisės vertinimas (faktų supratimas ir konstravimas) <...>;

teisės žinių praktinis įgyvendinimas (teisinės nuostatos, teisinio sprendimo suvokimas, teisinio argumentavimo gebėjimas)“. Tuo tarpu auklėjimas, anot L. Jovaišos (2007) suprantamas, kaip procesas, kurio metu vyksta asmenybės santykių su aplinka, santykių su darbu ir su savimi formavimas bei brandinimas. Minėtuosius santykius lemia pasaulėžiūra, dorovė ir charakteris. Kaip teigia A. Vaišvila (2000, p. 370): „Teisinio auklėjimo tikslas yra ne tiek teikti teisinę informaciją apie teisėtą elgesį, kiek ugdyti valinį asmens pasiryžimą elgtis teisėtai, diegti teisėtam elgesiui palankią motyvaciją, ugdyti vientisą, minties ir elgesio požiūriu nesusidvejinusią, socializuotą asmenybę“.

Pastebima, jog kalbant apie teisinį švietimą, didesnis dėmesys skiriamas žmogaus teisių, ir laisvių tematikai, o ne teisės disciplinos visumai. A. Pumputis (2003, p. 11), nagrinėjęs žmogaus teisių sistemos tematiką, pastebėjo, jog: „<...> žmogaus teises mes suvokiame, kaip tobulą sistemą, nepakankamai kreipdami dėmesio į šių teisių įgyvendinimo lygį, jas vertiname tik pagal įstatymus bei kitų norminių aktų formuluotes“. Kaip pastebi V. Šlapkauskas (2002, p. 192): „Žmogaus padėtį visuomenėje visada lemia ir reguliuoja joje veikianti teisė“, nes: „Teisės normos ir jų interpretacijos atspindi realų asmenybės statusą“. Tad autorius (2002, p. 192) daro išvadą, jog: „<...> visuomenės požiūris į teisę lemia ir jos požiūrį į asmenybę bei tarpusavio pasitikėjimą apskritai“, tad kai nepaisoma teisės ir jos reikšmė visuomenėje yra sumenkusi arba menka, dažnai pažeidinėjamos visuomenės narių teisės.

Kiekvienas moksleivis teisės žinių turi įgyti ir turėti ne tam, kad pademonstruotų teisinį išprusimą, o tam, kad – kaip teigia A. Pekauskas ir G. Grigaliūnaitė (2008, 109) – „<...> jomis remdamasis tinkamai reguliuotų savo elgesį“, nes teisėtas elgesys ir yra vienas iš teisinio išprusimo kriterijų. Pastebima, jog teisinio švietimo, jo esmės ir reikšmės supratimas jau skinasi kelią į valstybines institucijas (kurios priima sprendimus), aukštąsias mokyklas (ruošia specialistus, rengiamos konferencijos, seminarai ir t.t.), ugdymo institucijas, nevyriausybinės organizacijos (rengia ir (ar) įgyvendina programas, projektus), kurių sisteminga ir viena kitą papildanti veikla laiduotų kokybišką ir visą visuomenę apimančią teisinį švietimą.

APIBENDRINIMAS: Siekiant užtikrinti valstybėje tvarką ir drausmę, o jos piliečius įgalinti aktyviai bei teisėtai veikti, reikalingas visos visuomenės sistemingas teisinis švietimas, kurio metu supažindinama su svarbiausiais galiojančiais ir naujai išleidžiamais įstatymais, poįstatyminiais teisės aktais, ugdoma teisinė sąmonė, puoselėjama ir plėtojama jų teisinė kultūra. Iki 2004 m. Lietuvoje nebuvo bendros visuomenės teisinio švietimo programos, tad atliepiant susidariusį poreikį, Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2004 m. ir 2008 m. parengė sistemingas, tęstines „Visuomenės teisinio švietimo“ programas apimančias 2004-2008 m. ir 2009-2012 m, ko pasėkoje bent jau teoriškai sudarytos prielaidos organizuoti teisinį švietimą

orientuotą į visą visuomenę, visų pakopų mokyklų moksleivius, jų informavimą ir konsultavimą, teisinės informacijos sklaidą bei informacinių, mokomųjų ir metodinių priemonių kūrimą.

1.2. Europos Sąjungos iniciatyvos ir programos teisinio švietimo srityje

Europos Sąjungos sutartis grindžiama laisvės, demokratijos, pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, moterų ir vyrų lygybės bei nediskriminacijos principais (atkreiptinas dėmesys, kad minėtieji ir daugelis kitų principų įtraukiami į teisinio švietimo procesą, jais grindžiamas ugdymo turinys, jį sudarančios tematikos). Europos Vadovų Tarybos susitikime, 2005 m. pavasarį, atkreiptas dėmesys, jog: „<...> žmogiškasis kapitalas – svarbiausias Europos turtas“, atsižvelgiant į tai Europos Taryba, Europos Parlamentas ir kitos Europos Sąjungos institucijos skiria didelį dėmesį piliečių švietimui, mokymui, demokratinių idėjų sklaidai, aktyviam pilietiniam dalyvavimui ir jų įgalinimui savarankiškai veikti.

Vis didėjantis piliečių pasyvumas – rimtas iššūkis politikams bei edukacinių strategijų kūrėjams. M. Castells (2006) pastebi, jog nyksta pasitikėjimas ne tik valdžia, bet ir pilietinės visuomenės institucijomis bei organizacijomis, vis menkiau palaikančiomis ryši su „žmonių gyvenimu bei vertybėmis (cit. pagal I. Zaleskienę, V. Suboč (2010)). Anot I. Zaleskienės, V. Suboč (2010, p. 72): „Pilietinio aktyvumo tyrimai, atliekami Lietuvoje ir kitose Europos šalyse, atskleidžia didėjantį piliečių pasyvumą, sprendžiant visuomenei bei valstybei svarbius klausimus“, kas lemia tai, jog piliečiai vis mažiau aktyviai veikia visuomeniniame gyvenime, vengia daryti įtaką valdžios priimamiems sprendimams, bei naudotis jiems suteikiamomis teisėmis ir laisvėmis. I. Zaleskienės, V. Suboč (2010, p. 73) pastebi: „Pastarąjį dešimtmetį jaunimo visuomeninio aktyvumo skatinimo problema Europos Sąjungos šalyse sprendžiama tiek politiniu, tiek ir praktiniu lygmenimis“. Europos Komisijos išleistoje knygoje „Naujas postūmis jaunimui“ (2005) skiriamos jaunimui aktualios sritys, kurios apima informavimą, dalyvavimą, savanorišką veiklą, iš kurių, siekiant skatinti jaunimo pilietiškumą ir aktyvią veiklą, anot I. Zaleskienės, V. Suboč (2010, p. 73-74), aktualiausi: „<...> jaunimo dalyvavimas ir informavimas“, t.y. įgalinantis veikti švietimas.

Europos Tarybos 2010 m. paskelbtose išvadose (2010, p. 9) akcentuojama švietimo ir mokymo reikšmė sprendžiant daugelį socialinių, ekonominių, demografinių, aplinkosaugos ir kt. problemų. Tačiau derėtų pridurti, jog Europos Komisijos komunikate dėl "Europos bendradarbiavimo švietimo ir mokslo srityje" (2010, p. 10) yra pabrėžiama, jog: „<...> planuojant švietimo ir mokymo programas turėtų būti atsižvelgiama į prognozuojamą įgūdžių

poreikį“, tokiu būdu formuojant nuoseklią politiką, kuri neprasilenktų esama situacija ir šiandienos realijomis. Tad nors Europos Sąjungos remiamų programos, iniciatyvos ir projektai apima įvairias sritis, tačiau visos Europos Sąjungos valstybės narės turėdamos bendruosius tikslus kiekviena šalis narė nustato savo švietimo politiką atskirai ir nepriklausomai.

Siekiant išryškinti minėtųjų programų, apimančių švietimo ir jaunimo sritis, raišką ne tik Europos Sąjungos lygmeniu, bet ir Lietuvos lygiu, apibendrintai pateikiamos programos ir iniciatyvos, kuriose dalyvauja ir Lietuva, t.y.:

1. 2007 m. Tarybos ir Taryboje posėdžiavusių valstybių narių vyriausybių atstovų išvados (2007), siekiant sudaryti sąlygas jaunimui išnaudoti turimą potencialą ir aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime, Taryba ir Taryboje posėdžiavę valstybių narių vyriausybių atstovai, prašo valstybių narių (2007, p. 7):

- 1) įgyvendinti platesnius jaunimo dalyvavimo ir informavimo bendrus tikslus;
- 2) toliau įgyvendinti struktūrinį dialogą su jaunimu ir jaunimo organizacijomis, užtikrinant, kad kuo daugiau jaunimo atstovų būtų įtraukti į struktūrinį dialogą;
- 3) skatinti jaunimą imtis aktyvaus vaidmens nacionalinėse, Europos teminiais metais planuojamose veiklose (pvz.: Europos kultūrų dialogo metais);
- 4) sudaryti palankesnes galimybes jaunimui susipažinti su kultūra;
- 5) sudaryti palankesnes sąlygas pripažinti neformaliojo mokymo rezultatus jaunimo reikalų srityje.

2. 2007-2013 m. programa „Europa piliečiams“, skirta aktyviam Europos pilietiškumui skatinti, kuri prisideda prie aktyvaus dalyvavimo skatinimo, Europos tapatybės stiprinimo, plėtoja Europos Sąjungos piliečių toleranciją ir tarpusavio supratimą. Europos Parlamento ir Tarybos sprendime (2006, p. 32) pažymima, jog būtina: „<...> didesnę dėmesį skirti bendrosioms jų (Europos piliečių – aut. past.) vertybėms, istorijai ir kultūrai <...>, kurių pagrindu Europos piliečiai priklauso visuomenei, grindžiamai laisvės, demokratijos, pagarbos žmogaus teisėms, kultūrų įvairovės, tolerancijos ir solidarumo principais, vadovaujantis <...> Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija“;

3. 2007-2013 m. programa „Veiklus jaunimas“, kurioje (2006, p.32) skiriami penki bendrieji programos tikslai, tarp kurių siekis: „<...> skatinti aktyvų jaunų žmonių pilietiškumą <...>“. Detalizuojant šį tikslą, programoje (2006, p. 32) pažymima: „<...> tokiu būdu siekiama suteikti jaunimui ir jaunimo organizacijoms dalyvauti visuomenės, <...> Europos Sąjungos vystimesi, skatinti juos dalyvauti Europos demokratiame gyvenime, ugdyti jaunų žmonių priklausymo Europos Sąjungai jausmą, <...> propaguoti

pagrindines Europos Sąjungos vertybes <...> pagarbą žmogaus teisėms ir orumui, lygybę, toleranciją ir nediskriminaciją“;

4. Europos Komisijos iniciatyva „Judus jaunimas“ (iniciatyva įtraukta į Europos Sąjungos strategiją „Europa 2020“), kuria siekiama padėti jaunimui įgyti žinių, įgūdžių ir patirties, reikalingų pirmam darbui gauti. Tarybos išvadose (2010, p. 9) šalys narės raginamos: „<...> įgyvendinti konkrečias iniciatyvas jaunimo reikalų srityje, t. y. konkrečiai jaunimui skirtą politiką ir veiksmus <...>;“

5. 2007–2013 m. „Mokymosi visą gyvenimą“ programa, kurios (2006, p. 48) bendrasis tikslas – „<...> pasitelkiant mokymąsi visą gyvenimą prisidėti prie Bendrijos, kaip pažangios žinių visuomenės, pasižyminčios darniu ekonomikos augimu, kuriančios daugiau ir geresnių darbo vietų bei stiprinančios socialinę sanglaudą, vystimosi <...>“. Tad programa siekiama puoselėti Bendrijoje esamų švietimo ir mokymo sistemų sklaidą, pasikeitimą patirtimi, bendradarbiavimą ir mobilumą, kad švietimo ir mokymo sistemos taptų (2006, p. 48) „<...> pasauliniu kokybės standartu“;

6. Kitos programos.

Minėtosios (ir kitos) programos orientuotos į visų Europos piliečių, ypač jaunimo aktyvinimo skatinimą, įgalinimą, švietimą, bendravimo ir bendradarbiavimo stiprinimą.

Viena iš aktyviausiai veikiančių tarnybų, besirūpinančių ne tik žmogaus teisių apsauga, bet ir švietimu apie žmogaus teisę, jaunimo įgalinimu aktyviai veikti, galima būtų įvardinti Europos Tarybą (toliau – Taryba), kurios, kaip nurodoma internetinėje svetainėje (www.etib.lt), vienas iš pagrindinių tikslų – „Kiekvieną dieną ieškoti vis efektyvesnių būdų, kaip ginti žmogaus teises“. Taryba, siekdama šio tikslo, skiria veiklos kryptys, apimančias pagrindines visuomenės gyvenimo sritis t.y. žmogaus teisės, žiniasklaida, teisinis bendradarbiavimas, socialinė sanglauda, ekonomikos klausimai, sveikatos apsauga, švietimas, jaunimo problemos, vietų ir regionų demokratija, tarptautinis bendradarbiavimas ir t.t.

Atsižvelgiant į tai, jog Tarybos veiklos programoje svarų vaidmenį vaidina švietimas, minėtoje internetinėje svetainėje (www.etib.lt) nurodoma, jog ši Taryba savo veiklos kryptimis nuolat ieško atsakymų į šiuos su švietimu susijusius klausimus: „Kaip švietimas gali padėti užtikrinti žmogaus teises ir pagrindines laisves <...>?“, „Kaip švietimas gali suartinti Europos tautas, ugdyti tarpusavio supratimą ir pasitikėjimą?“, „Kaip švietimas gali padėti Europos valstybių vyriausybėms ir piliečiams spręsti visuomenei išskylančias problemas?“ ir pan. Tuo tikslu, Taryba: rengia projektus mokykloms, aukštojo ir suaugusiųjų mokymo programas, apibendrina naujas idėjas, patyrimą ir mokslinių tyrimų rezultatus; skatina užmegzti ryšius, naujus kontaktus, keistis patyrimu, vystyti partnerystę; užtikrina nacionalinių diplomų

pripažinimą visoje Europoje; rengia ir publikuoja praktinių tyrimų rezultatus bei vadovėlius pedagogams ir švietimo srities vadovams, ir galiausiai bendradarbiauja su kitomis Europos institucijomis ir nevyriausybinėmis organizacijomis.

2009 m. Tarybos pateiktose išvadose dėl „Europos bendradarbiavimo švietimo ir mokymo srityje strateginės programos“ („Europa 2020“) (2009, p. 3) teigiama: „Laikotarpiu iki 2020 m. Europos bendradarbiavimo pagrindinis tikslas turėtų būti parama toliau tobulinant valstybių narių švietimo ir mokymo sistemas, kuriomis siekiama užtikrinti: visų piliečių savirealizaciją ir socialinių <...> lūkesčių patenkinimą <...>“. Minėtoje programoje (2009, p. 3) pažymima nuostata, jog: „<...> planuojant švietimo ir mokymo programas turėtų būti atsižvelgiama į prognozuojamą įgūdžių poreikį“, o ją rengiant, siekiama: „Mokymąsi visą gyvenimą ir judumą paversti tikrove“; „Gerinti švietimo ir mokymo kokybę bei veiksmingumą“; „Skatinti vienodas galimybes, socialinę sanglaudą ir aktyvų pilietiškumą“; „Stiprinti novatoriškumo ir kūrybingumo <...> aspektus <...>“. Tad akivaizdu, jog programa siekiama visiems piliečiams laiduoti vienodas galimybes susijusias su kokybišku švietimu, aktyviu dalyvavimu, tarpusavio bendravimu ir bendradarbiavimu. Visos šios nuostatos svarbios ir Lietuvai, kuri dar visai neseniai įsiliejo į Pasaulio tautų bendriją, kas paskatino Lietuvos švietimo bendruomenių poreikį bendradarbiauti, keistis demokratinio ugdymo patyrimu bei kūrybinėmis ir inovacinėmis idėjomis su kitų šalių edukatoriais, specialistais.

APIBENDRINIMAS: Europos Sąjungos institucijos pabrėžia švietimo ir mokymo reikšmę, sprendžiant daugelį socialinių, ekonominių, demografinių, aplinkosaugos ir kt. problemų. Atsižvelgiant į tai, skiria didelį dėmesį piliečių, ypač jaunimo, įvairiapusiam švietimui, mokymui, demokratinių idėjų sklaidai, aktyviam jų dalyvavimui ir įgalinimui.

Europos Sąjungos remiamų ir skatinamų skirtingų programų ir projektų ganėtinai daug (dalyje jų dalyvauja ir Lietuva), t.y.: „Europa piliečiams“, „Veiklus jaunimas“, „Judus jaunimas“, „Mokymosi visą gyvenimą programa“ „Europos bendradarbiavimo švietimo ir mokymo srityje strateginės programos“ („Europa 2020“) ir t.t., kurių tikslas ne tik išspręsti minėtas problemas, jaunimo pasyvumą, bet taip pat skatinti mokytis, gerinti švietimo, mokymo(si) kokybę, užtikrinti vienodas galimybes, puoselėti demokratiškumo, pilietiškumo ir aktyvaus dalyvavimo idėjas.

1.3. Teisinio švietimo raiška valstybės lygiu

Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare buvo realizuotas vienas iš svarbiausių šalies valstybingumo įtvirtinimo tikslų. Lietuvos Europos Sąjungos politikos 2008-2013 m. strateginės kryptys išdėstytos Vyriausybės 2008 m. patvirtintame dokumente „Daugiau Europos Lietuvoje ir Lietuvos Europoje“, kuriame (2008, p. 3) išketi keturi pagrindiniai strateginių kryptų tikslai, tarp kurių: „<...> stengtis, kad Lietuvos Europos Sąjungos politika būtų dar aiškesnė ir suprantamesnė <...>“. Tad iškeliamas siekis teikti informaciją visuomenei, susijusia su Europos Sąjungos ir Lietuvos naryste joje, kuri įgalintų visuomenės narius narystės teikiamomis galimybėmis ginti savo teises, laives ir aktyviai dalyvauti formuojant politiką.

2011 m. Mykolo Romerio universitete vykusioje respublikinėje mokslinėje-praktinėje konferencijoje „Teisinio švietimo aktualijos ir perspektyvos“ (toliau – 2011 m. Teisinio švietimo konferencija), V. Šlapkauskas (2011) atkreipė dėmesį į socialinius, politinius, teisinius ir švietimo iššūkius, tenkančius visuomenės teisiniam švietimui, kurie apima: teisinio nihilizmo¹ įsigalėjimo, visuomenės moralinio neutralumo pozicijos susiformavimo, pilietinės visuomenės² nesusiformavimo, aspektus, o taip pat vis didėjančių žmogaus teisių pažeidimų skaičių, laisvės ir teisinės atsakomybės ryšio, pasitikėjimo teise ir valstybe nesusiformavimo, pačios teisės sampratos problematiką, o taip pat ir neišspręsta visuomenės ir atskirų jos socialinių grupių teisinio švietimo sampratos problema, nesukurta teisės veikimo stebėsenos, visuomenės teisinio švietimo, teisinio švietimo ir auklėjimo mokykloje sistema ir t.t.

„Visuomenės teisinio švietimo programos“ apimančios 2004-2008 ir 2009-2012 metus, pagrindinis dokumentas reglamentuojantis teisinį švietimą, kuriomis siekiama ne tik suvaldyti minėtuosius teisiniam švietimui tenkančius iššūkius, bet ir atliepti visuomenės poreikius. 2004-2008 m. programoje pažymima (2004), jog teisinio švietimo, kaip proceso svarbą lemia siekis užtikrinti visuomenės gebėjimą prisitaikyti prie nuolat kintančių arba naujų socialinių normų, įgalinti jomis naudotis savo teisėms ir laisvėms ginti.

¹ Nihilizmas – pažiūros ir jomis paremtos nuostatos, atmetančios kokios nors epochos ar visuomenės grupės įprastas bendravimo, religijos, estetikos ar etikos normas. (Vaitkevičiūtė V., 2004) V. Priluckytė (2009, p. 14) remdamasi V. V. Lazarevu (Общая теория права и государства. Москва: Юристъ. С. 253) teisinį nihilizmą apibrėžia, kaip: „visuomeninės politinės minties kryptį, neigiančią socialinę ir asmeninę teisės vertę, t.y. teisinis nihilizmas neigia teisę, kaip visuomeninių santykių reguliavimo būdą“.

² Pilietinė visuomenė – visos savanoriškos organizacijos (t.y. šeima, bažnyčia, sporto ir muzikos klubai ir t.t.), nevyriausybinių institucijų, kurių pagrindinis siekis tarnauti atsvaru valstybei ir jai netrukdant atlikti pagrindinių interesų grupių taikdario ir arbitro vaidmenį bei sulaukyti jos siekimą vyrauti ir atomizuoti visuomenę (V. Šlapkauskas, 2004, p. 502-503).

Minėtasis programos vienija bendras tikslas, tačiau jos skiriasi išskeltais uždaviniais, vykdoma veikla siekiant uždavinių įgyvendinimo ir strategijų parinkimu.

1 lentelė. Visuomenės teisinio švietimo programų uždavinių palyginimas

2004-2008 metų programos uždaviniai	2009-2012 metų programos uždaviniai
Sukurti teisinio švietimo sistemą	Įgyvendinti teisinio informavimo priemones ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo lavinimo programose vykdančiose įstaigose ir neformaliojo suaugusiųjų švietimo procese, sudarant palankesnes teisinio švietimo savišvietos sąlygas
Rūpintis visuomenės teisiniu ugdymu	Gerinti visuomenės informuotumą apie Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir įstatymuose įtvirtintas pagrindines žmogaus teises ir laisves, jų apsaugą ir pareigų vykdymą
Užtikrinti visuomenės teisinį informavimą ir konsultavimą	Populiarinti teisinę informaciją skelbiančius informacinius kanalus ir koncentruoti teisinės informacijos pateikimą visuomenei, plėtojant bendrus teisinės informacijos vartus elektroninėje erdvėje

Sudaryta remiantis: "Visuomenės teisinio švietimo programomis" (2004, 2008)

Pastebima, 2004-2008 m. programos vienas iš uždavinių – teisinio švietimo sistemos sudarymas, kuri (2004) turi atitikti „patikimumo, veiksmingumo ir prieinamumo visiems kriterijus, kurie užtikrintų gyventojų ugdymą, informavimą ir pagal galimybes – gyventojų konsultavimą“. Tai pats pradinis etapas, kurio metu sukuriama teisinio švietimo, jo koordinavimo mechanizmas.

Programoje (2004) nustatyta, jog gyventojų teisinis švietimas perduodamas Teisingumo, Švietimo ir mokslo ministerijoms, valstybės ir savivaldybių institucijoms (atsižvelgiant į jų kompetenciją), nevalstybinėms organizacijoms, teisininkus rengiančioms aukštosios mokykloms, o gyventojų teisinį ugdymą vykdo švietimo ir mokslo institucijos.

Tačiau R. Prakapas ir R. Žilinskienė (2008) atlikę tyrimą teisinio ugdymo tematika, atskleidė, jog ugdymo institucijose sudarytos tik teorinės galimybės teisiniui ugdymui, kuris integruojamas į atskiras mokomąsias disciplinas, o darnaus teisinio ugdymo plėtotei trukdo (2008, p. 57): „<...> pedagogų menkas pasirengimas teisinio ugdymo klausimais; nepakankamas kvalifikacinių renginių kiekis; teisinio ugdymo, kaip atsiros disciplinos neapibrėžtumas; jaunimo teisių, o ne pareigų viršesnis deklaravimas; tėvų švietimo stoka; menka gerosios patirties sklaida; mažas teisinio ugdymo formų pasirinkimas; nesistemiškai kaupiama informacija ir kt.“. Reiktų pastebėti, jog 2009-2012 m. programos (2008) įgyvendinimo priemonių plane yra numatyta parengti mokykloms teisės pagrindų mokymo programą, rengti mokomuosius-informacinius seminarus pedagogams, taip siekiant kelti jų kvalifikaciją, išleisti vadovėlius, skirtus teisinėms žinioms suteikti, bei organizuoti Lietuvos Respublikos Konstitucijos egzaminą.

Įgyvendinant visuomenės informavimo ir konsultavimo uždavinius, tiek 2004–2008 m., tiek 2009–2012 m. programose yra numatytos panašios priemonės, kurios orientuotos į televizijos ir radijo laidas, internetinių svetainių, tokių kaip www.teisingumas.lt populiarinimą, padalomosios medžiagos rengimą ir jos sklaidą, bendradarbiavimą su nevyriausybinėmis organizacijomis, bei teisės specialistus rengiančiomis aukštosiomis mokyklomis.

2009–2012 m. programoje (2008) pateiktoje 2004–2008 m. programos įgyvendinimo apžvalgoje, akcentuojamas tarpinstitucinis bendravimas ir bendradarbiavimas įgyvendinat programą, Teisingumo ministerija organizavo įvairius renginius, susijusius su visuomenės teisiniu švietimu (tarp kurių Konstitucijos egzaminas, konsultaciniai seminarai teisės klausimais regionuose). Programos įgyvendinimo laikotarpiu buvo išleistas vadovėlis moksleiviams „Teisė kiekvienam“, o kiekvienais metais buvo leidžiami informaciniai lankstinukai, įvairios brošiūros, skatinant asmenis savarankiškai susipažinti su svarbia teisine informacija. Taip pat buvo organizuojamos teisinės informacijos sklaidos kampanijos per radiją, televiziją ir spaudoje. Tačiau, R. Petuvienė (2009, p. 403) pastebi: „<...> programoje (2004–2008 m. programoje – aut. past.) išdėstytos nuostatos sudaro pagrindą manyti, kad ja siekiama praktinių tikslų, tačiau programos 13 punkte nustatyta, kad ji neskirta konkrečioms gyventojų problemoms spręsti“. Taigi, anot R. Petuvienės (2009) taip yra sukurtas dar vienas bendro pobūdžio teisės aktas, kurį sudaro tik deklaratyvūs uždaviniai ir priemonės, kurie gali būti ir neįgyvendinti, jei programai įgyvendinti nebus skirta Vyriausybės biudžeto lėšų arba ji bus per mažai remiama nevyriausybinių iniciatyvos.

APIBENDRINIMAS: Kaip pastebi V. Šlapkauskas (2011), Lietuvoje visuomenės teisinis švietimas susiduria su socialiais, politiniais, teisiniais ir švietimo iššūkiais, kurių visuma apima skirtingas visuomenines sritis, kas veda prie to, jog nėra vieningos teisinio švietimo sistemos įvairiose Lietuvos ugdymo institucijose.

Pagrindinis dokumentas reglamentuojantis teisinį švietimą Lietuvoje – „Visuomenės teisinio švietimo programos“ (2004, 2008) apimančios 2004–2008 ir 2009–2012 metus. Minėtasias programas apjungia ir vienija bendras tikslas – „<...> pagerinti teisinės informacijos prieinamumą visuomenei, sukurti ilgalaikį teisinės sąmonės ugdymo pagrindą, ugdyti savarankiškai mąstantį Lietuvos Respublikos gyventoją, sugebantį savarankiškai pasinaudoti savo teisėmis ir vykdyti savo pareigas“, tačiau kiekviena jų išsiskiria išsikeltais uždaviniais, vykdoma veikla ir strategijų pasirinkimu.

Nors 2009–2012 m. programoje (2008) pateiktoje 2004–2008 m. programos įgyvendinimo apžvalgoje pateikiama daugybė įgyvendintų uždavinių, pasiektų tikslų šioje

sirtyje, tačiau šiandien dar nėra atliktas šių programų efektyvumo, prieinamumo ir poreikio tyrimas, kas atskleistų realistiškesnį šių programų efektyvumą ir poveikį.

2. VYRESNIŪJŲ KLASIŲ MOKSLEIVIŲ TEISINIS ŠVIETIMAS

Analizuojant visuomenės teisinio švietimo, kaip proceso, visumą, atskleisti esminiai teisinio švietimo tikslai, principai ir pagrindinės veiklos kryptys. Įvertinant tai, jog Lietuvos visuomenę sudaro visi Lietuvos žmonės nepriklausomai nuo jų amžiaus, išsilavinimo ar kitų ypatumų, tačiau neretai įgyvendinant šviečiamąją, ugdomąją ar kitokią veiklą, visuomenė yra diferencijuojama į grupes (pagal amžių, socialinę padėtį, išsilavinimą ir t.t.). Tokia ir panaši diferenciacija yra būtina, siekiant kuo optimaliau ir kokybiškiau suteikti atitinkamą paslaugą (tai gali būti šviečiamieji projektai, paskaitos, seminarai, mokymai, pamokos mokykloje ir pan.) nustatytai tikslinei grupei. Tad ir šiame darbe skiriama tikslinė grupė – vyresniųjų klasių moksleiviai.

2.1. Vyresniųjų klasių moksleivių socialinė raida ir socioedukaciniai poreikiai

Žmogaus ekologija³, kaip teigia R. M. Berns (2009, p. 17), apima: „<...> biologinį, psichologinį, socialinį ir kultūrinį kontekstą <...>“, kuriame sąveikauja augantis asmuo, kuris, anot autorės (2009) bręsdamas nuolatos taikosi prie pokyčių asmeninėje, socialinėje ir visuomeninėje erdvėje. Suprantama, jog kalbant apie žmogaus socialinę raidą, turėtume kalbėti ir apie žmogaus socializaciją, žmogaus tapimą visuomenės nariu. Kaip teigia Nors, pasak V. Šlapkausko (2002), individas negimsta visuomenės nariu, bet jis gimsta su polinkiu į socialumą, tokiu būdu tapdamas tuo visuomenės nariu. Tas „tapimo visuomenės nariu procesas“, kuris neišvengiamai būdingas kiekvienam žmogui, anot V. Šlapkausko (2002 p. 190) prasideda „internalizacija“, kurio metu vyksta vertybių, normų, požiūrių, nuomonių, vertinimų ir t.t. perėmimas. Tad, „internalizacija“ – anot V. Šlapkausko (2002 p. 190) – „<...> pagrindas, padedantis suprasti, pirma, kitus, antra – pasaulį, kaip prasmingą socialinę tikrovę“. Tuo tarpu, individo tapimas visuomenės nariu daugelių autorių įvardinama, kaip socializacija, kurią V. Šlapkauskas (2002 p. 190) apibūdino, kaip: „<...> visapusišką bei nuoseklų individo įsitraukimą į objektyvų visuomenės pasaulį arba kokią nors jo sritį“, kurios tikslas, anot R. M. Berns (2009,

³ Ekologija – mokslas apie organizmų ir jų aplinkos sąveiką. (R. M. Berns (2009, p. 14)).

p. 53): „<...> ugdyti savivaizdį, išmokyti savireguliacijos, skatinti laimėjimus, mokyti tinkamų socialinių vaidmenų ir realizuoti raidą atitinkančius įgūdžius“.

Vyresniųjų klasių moksleiviai – asmenys, besimokantis 10-12 klasėje, esantys 16-18 metų amžiaus ir neretai žmogaus raidos tyrinėtojų priskiriami paauglystės amžiaus tarpsniui, kurį R. Žukauskienė (2007, p. 309) apibrėžia kaip: „<...> pereinamąjį laikotarpį iš vaikystės į suaugusiojo amžių“. Socialiniai lūkesčiai, tenkantys šiam amžiaus tarpsniui – anot autorės (2007, p. 309) – „<...> skatina formotis suaugusiojo elgesi“, kuris laikomas: „<...> paauglio socialinės raidos pagrindu“. Tad pasirengti suaugusiojo žmogaus gyvenimui, anot R. Žukauskienės (2007, p. 309), tai: „<...> pasiekti emocinę ir ekonominę nepriklausomybę, įgyti socialinius įgūdžius, reikalingus pilietinam kompetentingumui palaikyti, profesijai pasirinkti ir pasirengti darbinei veiklai <...> ir šeimyniniam gyvenimui“.

Kaip pastebi R. M. Berns (2009) visuomenę sudaro daugybė įvairiausių socialinių institutų (šeima, mokykla, bendruomenė ir t.t.), kurie turi ir atlieka savo vaidmenį, kartais jie papildo viena kitą, o kartais net ir prieštarauja. Tad ir gyvenime, anot autorės (2009), minėtieji socializacijos dalyviai iš augančių, besiformuojančių asmenybių reikalauja daug ir kartais prieštarujančių dalykų. Identifikuojant vyresniųjų klasių moksleivių socioedukacinius poreikius, remiamasi mokyklos, kaip vienos iš pagrindinių (po šeimos) socialinių institutų, deklaruojamaisiais bendrosiose programose ir išsilavinimo standartais (2003, 2002).

Kaip pažymima Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose XI-XII klasėms (2002, p. 3), šiandien mokykla labai didelį dėmesį skiria itin svarbioms asmenybės savybėms – „<...> iniciatyvumui, atsakingumui, savarankiškumui, gebėjimui bendrauti, dirbti su kitais, spręsti problemas <...>“ – ugdyti, siekdama (2002, p. 3) – „parengti jaunąją kartą <...> gyvenimui sparčiai besikeičiančios socialinės tikrovės aplinkybėmis, <...> įsipareigoja padėti kiekvienam įgyti šiandieniniam gyvenimui ir ateičiai reikalingą asmeninę⁴, socialinę ir kultūrinę kompetenciją“. Minėtųjų moksleivių kompetencijų ugdymo visumą sudaro (2003): vertybinių nuostatų ir gebėjimų ugdymas bei gautų žinių ir jų supratimo formavimas. Gebėjimų ir įgūdžių ugdymas – esminis asmens kompetencijos dėmuo, kuriuos sudaro (2003, p. 10): „asmeniniai, socialiniai, pažinimo, komunikavimo, darbo ir veiklos“ moksleivių gebėjimai, t.y.: mokytis ir nuolat tobulėti; kritiškai mąstyti ir spręsti problemas; planuoti ir organizuoti veiklą; bendrauti ir bendradarbiauti; dalyvauti skirtingų socialinių institutų gyvenime; pažinti ir puoselėti aplinką ir t.t.

⁴ Asmens kompetencijos – žinių, gebėjimų bei nuostatų visuma, įgalinanti kelti prasmingus tikslus bei jų siekti, mokytis visą gyvenimą, būti aktyviu piliečiu ir dalyvauti visuomenės gyvenime, susirasti tinkamą darbą (Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai (2003, p. 9).

Šiandienis siekis – formuoti įvairialypę asmenybę, kuri yra ne tik išsilavinusi, bet taip pat ir kūrybinga, geba kritiškai mąstyti, prisitaikyti prie nuolat besikeičiančios aplinkos. Anot R. Prakapas ir J. Avinaitė (2011, p. 104) (cit. V. Rajeckas (1999)): „<...> tautos pagrindas yra aukštos tautinės savimonės, įvairiapusiškai išprusęs, išsilavinęs, turintis kūrybingumo žmogus“. Tad akivaizdu, jog teisinis švietimas prisideda prie jaunosios kartos įvairiapusiško išprusimo.

APIBENDRINIMAS: Individo augimas ir branda neatsiejami nuo pokyčių (jo asmeninėje ir socialinėje erdvėje), prisitaikymų prie jų ir socializacijos, kurios metu vyksta vertybių, normų, vertinimų ir t.t. perėmimas. Šių veiksmų visuma padeda individui įsitraukti į visuomenės pasaulį ir tapti jo dalimi.

Vyresniųjų klasių moksleiviai, žmogaus raidos tyrinėtojų priskiriami paauglystės amžiaus tarpšniui. Vieni pagrindinių paaugliams tenkančių socialinių lūkesčių apima: emocinės ir ekonominės nepriklausomybės bei savarankiškam gyvenimui reikalingų socialinius įgūdžius įgijimą, tinkamą pasiruošimą profesinei/darbinei veiklai, galiausiai šeimos kūrimą ir gyvenimą joje.

Visuomenę sudaro daugybė įvairiausių socialinių institutų, kurie iš individų reikalauja daug ir kartais nesuderinamų, vienas kitam prieštaraujančių dalykų. Siekiant atliepti ir realizuoti vyresniųjų klasių moksleivių socioedukacinius poreikius, remiamasi vieno iš socialinių institutų, mokyklos, pateikiamais bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose (2002, 2003), kur didelis dėmesys skiriamas: moksleivių žinių, vertybinių nuostatų ir gebėjimų plėtotei.

2.2. Vyresniųjų klasių moksleivių teisinio švietimo raiška mokykloje

Įvairios ugdymo institucijos (darželiai, mokyklos ir t.t.) atliepia skirtingus socialinius, socioedukacinius, visuomeninius ir kt. poreikius. Lietuvos nepriklausomybės atgavimas, pasirinktas demokratinis plėtros kelias, anot J. Ž. Jonynienės (2009), inicijavo daugybę pasikeitimų daugelyje sričių (ekonomikoje, žmonių sąmonėje ir pan.), o taip pat ir Lietuvos švietimo sistemoje, kuri, anot autorės (2009, p. 51), reformuojama remiantis ne tik: „<...> Europos šalių patirtimi, bendromis tarptautinėmis sutartimis“, bet ir pagrindiniais principais: „<...> humaniškumo, demokratiškumo, racionalumo, atsinaujinimo, atvirumo kaitai“.

Valstybės švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatose (2003) pažymima, jog bendra švietimo sistemos plėtotė turi būti vykdoma: „<...> atsižvelgiant į Lietuvos visuomenei tenkančius naujus iššūkius ir atsiveriančias naujas galimybes <...>“. Šio siekio įgyvendinimas

suponuoja atsinaujinimo ir atvirumo kaitai principų užtikrinimą, kurie skatina analizuoti ir ieškoti naujų sprendimų, geriausiai atliepančių visuomenės poreikius.

Minėtoje 2003-2012 metų strategijoje (2003) skiriami 8 strateginiai tikslai, iš kurių du: „plėtoti demokratinę krašto kultūrą“ ir „subrandinti socialinę pilietinę visuomenę“, tad J. Ž. Jonynienė (2009, p. 52) pastebi, jog šiais tikslais siekiama: „<...> demokratizuoti mokyklą, plėtoti moksleivių demokratinę sąmonę bei ugdyti atsakingą, demokratišką pilietį. Demokratiniai principai paremta švietimo sistema, anot T. Stulpino (2004, p. 36): „<...> sudaro žmogui realias galimybes tapti tuo, kuo jis nori ir gali tapti“, tad mokinys gali pasirinkti mokyklą (o taip pat ir ją keisti), individualų mokymosi tempą, klasės bendruomenę, mokomuosius dalykus, egzaminus, per mokykloje veikiančias savivaldos struktūras dalyvauti mokyklos valdyme ir t.t. Tačiau T. Stulpinas pabrėžia (2004, p. 36), jog: „Laisvė pasirinkti ir veikti, neatskiriamai susijusi su atsakomybe <...>“, o drauge plėtojant laisvę ir atsakomybę, laiduojamas demokratiškos asmenybės pagrindas. Tik atsižvelgiant į principus, kuriais remiamasi reformuojant švietimo sistemą, tolimesnis jų taikymas švietimo sistemos plėtros etape, visose švietimo sistemos grandyse, laiduotų nuoseklius ir kokybiškus pasikeitimus.

Mokykla, anot R. M. Berns (2009, p. 217), „formali visuomeninė institucija, kurioje vyksta mokymas“ ir kurios pagrindinė veikla: „<...> formalus arba (ir) neformalus švietimas“ (Lietuvos Respublikos švietimas(2003)). D. Šileikaitė-Kaishauri (2009) analizavo švietimo reformos Vakaruose ir Lietuvoje tematiką, savo išvalgose apibendrina ir pateikė tradicinės mokyklos ir šiuolaikinės mokyklos esminius skirtumus (žr. lentelė nr. 2).

2 lentelė. Tradicinė ir šiuolaikinė mokykla: panašumai ir skirtumai

Kriterijus	Tradicinė mokykla	Šiuolaikinė mokykla
Tikslai	1. žinios 2. mokėjimai 3. įgūdžiai	1. vertybės 2. gebėjimai 3. žinios
Atskaitos taškas	Mokomasi dalykas	Mokinys (pedocentrizmas)
Turinys	Akademinis	Praktinis, siejamas su vaiko patirtimi
Planas ir programos	Linijinis, dalykinis, formalus	Koncentrinis, integruota visuma
Metodai	Pasyvus: žinojimas	Aktyvus: procesas
Vertinimas	Žinių atgaminimas	Interpretavimas, prasmės įsisąmoninimas

Šaltinis: Šileikaitė-Kaishauri D., Švietimo reformos Vakaruose ir Lietuvoje. Seminaro medžiaga. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009.

Pastebima, jog tradicinėje mokykloje orientuojamasi į teorinių žinių perteikimą, kurių visuma susijusi su mokomuoju dalyku, bei yra iš anksto suplanuota ir apibrėžta švietimo programose. Organizuojamame mokymo procese mokėjimų ir įgūdžių vystymas nėra pirmaeilis dalykas, o visas mokymo procesas vyksta parsiremiant linijiniu mokymo modeliu, kuris, kaip

teigia V. Tubutienė ir M. Morkūnaitė (2008, p. 202), pasižymi: „<...> daugiau pačiu mokymosi proceso organizavimu <...>“, ir remiantis principu „nuo paprasto prie sudėtingo“. Mokymo procese mokinys užima pasyvų vaidmenį, iš jo reikalaujama žinoti ir gebėti atgaminti žinias.

Tuo tarpu šiuolaikinė mokykla, anot D. Šileikaitė-Kaishauri (2009), orientuojasi į moksleivių vertybių ir gebėjimų vystymą, žinių suteikimą. Mokymo proceso atskaitos taškas ne mokomasi dalykas, o mokinys, jo gabumai, galimybės, gebėjimai ir jau turima patirtis. Visas mokymo procesas remiasi koncentrinio mokymo modeliu, kai ugdymo turinys konstruojamas tam tikrais koncentrais, tad pirmiausia pateikiama tam tikra žinių visuma, kaip „branduolys“ o, tik vėliau ta žinių visuma papildoma vis naujesne sudėtingesnės informacija. Vertinant mokinio pasiekimus, atsižvelgiama ne į gebėjimą atgaminti žinias, o į žinių supratimą, gebėjimą žinias interpretuoti, suteikti informacijai kitokią formą. Verta pridurti, jog Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose (2003, p. 12) pažymima visomis priemonėmis siekti įvairiapusės moksleivių galių plėtotės, jų kompetencijos ugdymo. Įgyvendinant reformas ir pertvarkas švietimo sistemoje, linkstama prie šiuolaikinės mokyklos modelio, kuris atliepia šiandienos poreikius visuomenėje.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, J. Ž. Jonynienė (2009, p. 51) teigimu, įpareigoja visomis įmanomomis priemonėmis siekti: „<...> vaiko visaverčio vystymosi, nediskriminavimo, dalyvavimo sprendžiant jam aktualius klausimus, ginti jo interesus“. B. Kairienės ir G. Dzindzaličienės (2009, p. 55) priduria, jog minėtosios konvencijos skelbiamos nuostatos – „<...> įpareigoja gerbti bei įgyvendinti vaikos teises, skatina atitinkamai reaguoti organizuojant ugdomąją veiklą, <...> norint užkirsti kelią vaiko teisių pažeidimams, būtinas visuomenės teisinis švietimas, o tai padaryti lengviausia jau mokykloje“. Tad siekiant užtikrinti ne tik darnią asmenybės vystymąsi, bet ir sklandžią jos socializaciją, bei įsitraukimą į visuomeninį gyvenimą, anot R. Prakapo ir R. Žilinskienės (2008, p. 52): „<...> būtinas šios teisinis švietimas ir teisinis ugdymas nuo pat vaikystės“. „Vaikai atsižvelgiant į jų amžių ir brandumą – minėtųjų autorių (2008, p. 52) teigimu – privalo turėti galimybę naudotis savo civilinėmis, politinėmis ar kitomis teisėmis šeimoje, bendruomenėje, valstybėje“.

Tokiu atveju mokykla – institucija, kuri, anot R. Pekuvienės (2009, p. 404), „<...> padeda vaikams suvokti savo vietą visuomenėje <...>, ugdo susitaikymą ir paklusnumą socialinei tvarkai, pagarbą susitarimui, moko apriboti savo poreikius ir juos suderinti su kitų žmonių interesais“, o teisinis švietimas joje, anot autorės (2009), turi tapti valstybės prioritetine sritimi. Tačiau R. Prakapas ir R. Žilinskienė (2008) analizuodami teisinio ugdymo, kaip savarankiškos mokomosios disciplinos, padėtį mokyklose, atskleidė, jog pedagogai neturi vieningos nuomonės šiuo klausimu, o nuosekliai teisinio ugdymo plėtotei mokykloje trukdo

(2008, p. 55): „<...> specialistų, parengtų dėstyti šią discipliną, stoka“, tad „<...> teisinis ugdymas <...> dažniausiai atliekamas klasės valandėlių ir popamokinio ugdymo metu“.

Respublikinėje mokslinėje-praktinėje konferencijoje „Teisinio švietimo aktualijos ir perspektyvos“ D. Sinkevičienė (2011) skaitė pranešimą „Teisinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje: pedagogo požiūris“. Pranešime autorė (2011) atskleidė stipriasias ir silpnąsias teisinio ugdymo puses bendrojo lavinimo mokyklose (žr. lentelė nr. 3).

3 lentelė. Teisinio ugdymo bendrojo lavinimo mokykloje stipriosios ir silpnosios pusės

Stipriosios pusės	Silpnosios pusės
Susipažins su teisės pagrindais	Pasirenkamas dalykas
Įgytas žinias gebės taikyti praktiškai	Teisės pagrindų dėstymas kaip savarankiška pamoka tik XI-XII klasėse
Gebės atlikti užduotis (pvz.: pildyti dokumentus) konkrečiu atveju	Pedagogams ribojamas pamokų krūvis, tad teisės pamokos "netelpa"
Stiprės motyvacija ieškant atsakymų teisiniais klausimais	Jauniems specialistams iškils mažo krūvio problema, nes viena savaitinė pamoka
	Specialistų trūkumas

Sudaryta remiantis D. Sinkevičienės (2011) pranešime „Teisinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje: pedagogo požiūris“ pateikta informacija.

Pastebėta, niekas neabejoja teisinio ugdymo reikalingumu mokykloje ir nauda, kurią gauna moksleiviai išklause teisės kursą, tačiau yra nemažai neišspręstų problemų susijusių su specialistais, pačio dalyko prieinamumas ir t.t. D. Sinkevičienė (2011) neabejoja, jog šios ir kitos problemos yra laikinos ir teisinis ugdymas mokyklose taps populiarus.

Tai, jog teisinis švietimas svarbus moksleivių gyvenime, patvirtina Ž. V. Jonynienės, A. Bartkutės, T. Butvilo (2011, p. 205) atliktas empirinis tyrimas, gautos išvados, kuriose teigiama: „<...> jo (teisinio švietimo – aut. past.) metu gautos teisinės žinios, <...>, padeda ugdyti teigiamas moksleivių savybes, tokias kaip teisių gerbimas, pilietiškumas, teisinė sąmonė, tolerancija, atsakomybės jausmas ir kt.“.

Kaip jau minėta, mokykloje moksleivių teisinis švietimas, kaip disciplina, gali būti dėstomas dvejopai, t.y., kaip atskira disciplina arba kaip disciplina, kuri yra integruojama į kitus mokomuosius dalykus (istoriją, geografiją, politologiją, pilietinį, dorinį ugdymą ir pan.).

APIBENDRINIMAS: Valstybės švietimo sistemos 2003-2012 m. nuostatose (2003), pažymima, kad bendra švietimo sistemos plėtotė turi būti įgyvendinama atsižvelgiant į: „<...> visuomenei tenkančius naujus iššūkius ir atsiveriančias naujas galimybes <...>“, kas skatina analizuoti ir ieškoti sprendimų, geriausiai atliepiančių visuomenės poreikius.

D. Šileikaitė-Kaishauri (2009) skiria dviejų tipų mokyklas, t.y. tradicinė mokykla ir šiuolaikinė mokykla. Vykstant reformoms ir pertvarkoms švietimo sistemoje, siekiama yra šiuolaikinės mokyklos modelis, kuris atliepia šiandienos poreikius visuomenėje. Reaguojant į naujai iškylančius iššūkius, visuomenės poreikius, atsiveriančias galimybes, o taip pat atliepiančią žinių, įgūdžių ir kompetencijų susidariusį „valkumą“ visuomenėje, būtinas visos visuomenės, atskirų visuomenės sluoksnių, narių, jų grupių sistemingas teisinis švietimas. Mokykla, kaip vienas iš svarbiausių visuomenės institutų, teisinio švietimo klausimu ir užimamu vaidmeniu šiame procese yra pasimetusi, neturi vieningos nuomonės ir neretai elgiasi „pagal situaciją“. Visa tai iliustruoja R. Prakapo ir R. Žilinskienės (2008) atlikti empiriniai tyrimai šiuo klausimu. Autorių (2008) teigimu – pedagogai neturi vieningos nuomonės teisinio ugdymo klausimu, o nuosekliai ir kryptingai teisinio ugdymo plėtrai mokykloje trukdo (2008, p. 55): „<...> specialistų, parengtų dėstyti šią discipliną, stoka“. Taip pat R. Prakapas ir R. Žilinskienė (2008, p. 55) atskleidė, jog: „<...> teisinis ugdymas <...> dažniausiai atliekamas klasės valandėlių ir popamokinio ugdymo metu“.

Mokykloje teisinis švietimas gali būti įgyvendinamas skirtingomis formomis: kaip savarankiška teisės pamoka, integruota į kitus mokomuosius dalykus (istoriją, geografiją, politologiją, pilietinį, dorinį ugdymą ir pan.), kaip neformalus ugdymas, seminarai ir t.t..

2.2.1. Mokyklos ugdymo turinio analizė

Pagrindinis dokumentas, reglamentuojantis ugdymo turinį bendrojo lavinimo mokyklose – Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosiose programose ir bendrojo išsilavinimo standartuose (toliau – bendrosios programos ir išsilavinimo standartai) (2002), kuriuose pažymima, jog: „Lietuvos bendrojo lavinimo mokykla savo veiklą grindžia nauju ugdymo turiniu, siekiančiu atliepti <...> šalies, jos visuomenės ir valstybės, kiekvieno piliečio, žmogaus poreikius bei interesus“. Bendrųjų programų ir išsilavinimo standartų paskirtis (2003): „<...> laiduoti ugdymo dermę, tęstinumą ir kokybę visose šalies mokyklose“. Ir nors tai vientisas dokumentas, jį galima būtų išskaidyti į dvi dalis, t.y. bendrosios programos⁵ ir standartai⁶.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, R. Prakapas ir R. Žilinskienė (2008) atrado, jog bendrojo lavinimo mokyklose teisinis ugdymas įgyvendinamas (2008, p. 57): „<...> dėstant

⁵ Bendrosios programos nusako ugdymo kryptį (tikslus ir uždavinius), ko ir kaip turėtų būti mokomi moksleiviai (ugdymo turinį ir metodus), kad įgytų jiems būtiną žinojimą ir supratimą, išsiugdytų esminius gebėjimus ir vertybines nuostatas (Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai (2003, p. 4)).

⁶ Pasitelkiant standartus: „<...> konkretinamos bendrosios programos, tiksliau apibrėžiamas moksleivių gebėjimų, žinių ir supratimo platumas bei gilumas, nusakoma, kaip moksleiviai turėtų pademonstruoti tai, ko yra išmokę <...>“ (Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai (2003, p. 4)).

atskiras mokomąsias disciplinas (dorinio ugdymo, istorijos, pilietiškumo pagrindų ir t.t.) įvairiuose klasių centruose <...>“, o tik vyresnėms klasėms sudarytos sąlygos studijuoti teisės discipliną, kaip savarankišką mokomąjį dalyką.

Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose XI-XII klasėms (2002) mokomieji dalykai suskirstyti į stambias grupes, tokias kaip: dorinis ugdymas, kalbos, socialiniai mokslai, tikslieji mokslai, gamtos mokslai, meninis ugdymas, kūno kultūrą ir technologijos. Kiekvieną grupę sudaro savarankiškos mokomosios disciplinos. Šiame darbe nagrinėjamos tik tos disciplinos, kurios turi tiesioginių sąsajų su teisiu švietimu (t.y. ugdymo programoje numatytos konkrečios temos susijusios su teise). Tokiu būdu atrinktos penkios mokomosios disciplinos: filosofija, etika, istorija, visuomenės pažinimo kursas ir pilietinis ugdymas, kurių ugdymo programose pateikiamos temos susijusios su teise (žr. 4 lentelę)

4 lentelė. Filosofijos ir etikos ugdymo programos turinio analizė

Mokomasis dalykas	Temos susijusios su teise
Filosofija	1. atsakant į klausimą, "kas yra žmogus?"
Etika	1. pareiga: „Pareigos etika“; „Žmogus ir įstatymas“
	2. laisvė: „Laisvė ir žmogaus orumas“; „Žmogaus teisės <...>“
	3. atsakomybė: „Atsakomybė už save ir kitą/kitus“; „Pilietinė atsakomybė“;
	4. lyčių lygybės problema
	5. tėvai ir vaikai: „Vaikų teisės“; „Pagyvenusių žmonių teisės“.

Sudaryta remiantis: „Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos ir bendrojo išsilavinimo standartai. XI-XII. – Vilnius: Švietimo plėtros centas, 2002”.

Žmonių elgesį, jų tarpusavio santykius reguliuoja ne tik teisė, bet ir bendrosios moralės normos. Lietuvos teisės pagrinduose (2004, p. 56) moralės normos apibrėžiamos kaip: „<...> tam tikros istoriškai susiformavusios ir visuomenės priimtos elgesio taisyklės, orientuojančios žmones savo noru pasirinkti kilnius, visuomenei reikšmingus poelgius ir susilaikyti nuo neteisingų veiksmų“. Kaip antai filosofijos ir etikos ugdymo programos turinio analizė atskleidė temas, kuriose teisės aspektai nagrinėjami moraliniame, doroviniame ir būties kontekste. Filosofijos ugdymo programoje numatytos temos susijusios su (2002): „<...> žmogaus prigimties, esmės, savivokos, vietos pasaulyje, santykiui su pasauliu supratimui“. Toks supratimas yra reikalingas nagrinėjant, gilinantį į teisės discipliną. Kaip antai etikos ugdymo programoje numatyta nemažai temų, apimančių teisės ir moralės santykį, moralės principų, tokių kaip pareiga, laisvė ir atsakomybė vaidmenys ne tik mūsų gyvenime, bet ir teisėje.

5 lentelė. Istorijos ugdymo programos turinio analizė

Mokomasis dalykas	Temos susijusios su teise
Istorija	1. Pilietybė
	2. Pagrindinės piliečių teisės ir laisvės
	3. Demokratijos esmė ir formos
	4. Rinkimai
	5. Teisinė valstybė
	6. Konstitucijos esmė ir vieta valstybės gyvenime

Sudaryta remiantis: „Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos ir bendrojo išsilavinimo standartai. XI-XII. – Vilnius: Švietimo plėtros centas, 2002”.

Kaip pastebimas bendrosiose programos ir išsilavinimo standartuose (2002): „Svarbiausias istorijos mokymo vidurinėje mokykloje tikslas – ugdyti istorinį mąstymą ir suprasti, kad šiandienos pasaulis yra istoriškai nulemtas“. Istorijos ugdymo programos turinio analizė atskleidė – teisės, kaip savarankiškos mokomosios disciplinos, išraiškų galima atrasti per visą ugdymo turinį (tiek analizuojant istorinius laikotarpius (senovę, viduramžius ir pan.), tiek analizuojant karus ir t.t.). Vis dėl to ryškiausia teisinio švietimo išraiška analizuojant temas susijusias su politiniu šiuolaikiniu visuomenės gyvenimu.

6 lentelė. Pilietinio ugdymo ir visuomenės pažinimo ugdymo programų turinio analizė

Mokomasis dalykas	Temos susijusios su teise
Visuomenės pažinimas (tikslas – socialinio raštingumo ugdymas)	1. Įstatymų paskirtis visuomenėje
	2. Žmogaus teisės ir jų apsauga
	3. Teisė ir teisingumas
	4. Lietuvos Respublikos Konstitucija
	5. Pilietis: jo teisės ir pareigos
	6. Demokratija
	7. Rinkimai ir jų paskirtis
	8. Žmogus ir darbas
Pilietinis ugdymas (tikslas – padėti jaunajai kartai įgyti pilietinių žinių ir ugdyti gebėjimus šias žinias panaudoti praktiškai)	1. Lietuvos Respublikos Konstitucija; Įstatymai, jų paskirtis
	2. Pilietis ir pilietybė
	3. Teisės šakos (civilinė, administracinė, baudžiamoji)
	4. Nevyriausybinės organizacijos
	5. Valdžia; Politinės partijos
	6. Teisinės valstybės principai;
	7. Rinkimai
	8. Socialinės ir teisinės normos; Teisiniai santykiai ir jų reguliavimas
	9. Europos Sąjungos teisinė sistema

Sudaryta remiantis:

„Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos ir bendrojo išsilavinimo standartai. XI-XII. – Vilnius: Švietimo plėtros centas, 2002”;

„Bendroji pilietinio ugdymo programa. Pagrindinis ugdymas. Patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004 m. liepos 5 d. Įsakymu Nr. ISAK-1086“.

Neatsitiktinai šių dviejų mokomųjų disciplinų ugdymo planų analizė pateikiama vienoje lentelėje, nes visuomenės pažinimo kursas dėstomas profesinės mokyklos moksleiviams, o

pilietinis ugdymas – moksleiviams VIII-X klasėse. Šios programos mokymo procese „prasilenkia“, tačiau tiek vienos, tiek kitos programos tikslai labai panašūs – ugdyti sąmoningus, savo teises ir pareigas suvokiančius piliečius bei suteikti žinių, kurios įgalintų juos aktyviai veikti nuolat kintančioje visuomenėje.

Tad išanalizavus bendrąsias programas ir išsilavinimo standartus XI-XII klasėms (2002), bei Lietuvos Respublikos švietimo ministro įsakymą dėl bendrosios pilietinio ugdymo programos ir pilietinio ugdymo išsilavinimo standartų 8 ir 10 klasėms (2004), atrasta, jog teisės aspektų ryškiausia raiška visuomenės pažinimo ir pilietinio ugdymo disciplinų turinyje. Tokios mokomosiose disciplinose, kaip filosofija, etika, istorija sąsajos su teisės mokslu nėra tokio grynios, jos daugiau integruotos į dalyko turinį (pvz.: etika nagrinėja moralės ir teisės santykį).

Analizuojant dokumentus (2002, 2004), pastebėta, jo neretai temos, susijusios su teisiniu švietimu, skirtingose disciplinose kartojasi, jos apibrėžiamos vienodai ir net kontekstas, kuriame jos pateikiamos, sutampa. Tad šiuo atveju, būtinas nuolatinis pedagogų bendradarbiavimas, siekiant išvengti pateikiamų žinių dubliavimo. Taip pat pastebėta, jog disciplinų pateiktame turinyje 11-12 klasėms (2002), nėra temų apimančių teisės šakas, bei kokias normas reglamentuoja pagrindinės teisės šakos, temų susijusių su teismais, vartotojų teisėmis ir pan. Tuo tarpu daugiausia dėmesio skiriant analizuoti temas, susijusias su Konstitucija, demokratija, pilietybei bei žmogaus teisėmis ir pareigoms.

G. Orintienė (2011) respublikinėje mokslinėje-praktinėje konferencijoje „Teisinio švietimo aktualijos ir perspektyvos“ skaitė pranešimą „Teisinis ugdymas bendrojo lavinimo kontekste“, kuriame ne tik pateikė duomenis apie teisės ugdymo integruotumą į bendrąsias programas, bet ir atsakė į klausimą, ko yra siekiama integruojamuoju procesu. Autorė (2011) išskiria tokias teises dalykines kompetencijas, kurias įgiję mokiniai gebės: spręsti praktines problemas, remiantis teisės normomis; naudoti teisėtus problemų sprendimo būdus; argumentuotai ginti savo nuomonę teisiniu klausimu; kalbėti viešai; derybomis siekti priimtino kompromiso; susirasti reikalingą teisinę informaciją; ieškoti teisinės pagalbos; realizuoti savo teises ir teisėtus interesus.

H. Starkey drauge su kitais bendraautoriais knygoje „Švietimo apie žmogaus teises uždaviniai“ (1996) analizavo vieną iš teisinio švietimo aspektų – švietimo apie žmogaus teises įvairiose švietimo sistemos lygiuose problematiką. Vienas iš bendraautorių D. Hiterio (1996) pastebi, nors tarpdisciplininis mokymas ganėtinai dažnai naudojamas mokykloje, yra požymių, kad bent jau Europoje, grįžtama prie atskirų dalykų mokymo programos. Autorius (1996) pastebi, jog jei švietimas apie žmogaus teises yra atskiras kursas, tai pedagogas mokymo procese turi ne tik lanksčiai interpretuoti įvairių dalykų medžiagą, bet taip pat ir užtikrinti, kad

joje atsispindėtų bent jau pagrindinės temos sąvokos ir aspektai. Atitinkamai, jei moksleivių teisinis švietimas apie žmogaus teises vykdomas integraliai į kitas mokomąsias disciplinas, tai yra būtina tarpdisciplininė koordinacija. Ši koordinacija, anot autoriaus (1996), turi užtikrinti, kad švietimas apie žmogaus teises neišnyktų disciplinų sandūroje.

Tad kad ir kaip vertintume teisinio švietimo procesą mokykloje, jis nevyks, kol patys mokytoja, mokyklos administracija nebus įsitikinę, kad mokinius šviesti teisiniais klausimais yra būtina, ir kol mokytojai nebus perėmę specialių tokio mokymo metodų. Šiandien, bent jau teoriškai mokyklose įgyvendinami ugdymo planai sudaro sąlygas vykdyti moksleivių teisinį švietimą, kiek tai įmanoma integruojant jį į mokomąsias disciplinas. Tačiau, čia išskyla daugybė pavojų, susijusių su pedagogų pasirengimu ir gebėjimais dėstyti teisę kaip tarpdisciplininį dalyką, su integruojamu dalyku susijusių žinių stoka, neužtikrintumas, negatyvus nusistatymas, laiko, metodinių priemonių nepakankamumas ir pan. Atsakant į šiuos poreikius – teisės edukologai yra rengiami; teisės reikšmės, jos poreikio identifikavimas ir suvokimas jau „skinasi kelią“ į mokyklas; pirmosios metodinės priemonės (t.y. teisinio švietimo programa „Street Law“ ir 2010 m. parengtas projektas „Teisė“, knygos) keleri metai yra pasiekusios švietimo įstaigas.

APIBENDRINIMAS: Atlikti moksliniai tyrimai atskleidžia, teisinis švietimas/ugdymas ugdymo institucijose įgyvendinamas integravimo į mokomąsias disciplinas principu ir tik vyresnėms klasėms sudarytos sąlygos studijuoti teisės discipliną, kaip savarankišką mokomąjį dalyką (plačiau žr. R. Prakapas ir R. Žilinskienė (2008)), nors „Visuomenės teisinio švietimo programose“ (2004, 2008) iškeltas siekis mokyklose organizuoti savarankiškas teisės pagrindų pamokas.

Tad filosofija, etika, istorija, visuomenės pažinimo kursas ir pilietinis ugdymas – mokomosios disciplinos, kurių ugdymo programose pateikiamos temos susijusios su teise. Bendrųjų programų ir išsilavinimo standartų XI-XII klasėms (2002) ir švietimo ministro įsakymo dėl bendrosios pilietinio ugdymo programos ir pilietinio ugdymo išsilavinimo standartų 8 ir 10 klasėms (2004) analizę atskleidė, jog teisės ryškiausia raiška visuomenės pažinimo ir pilietinio ugdymo disciplinų turinyje. Skirtingose disciplinose nagrinėjamos teisinės temos neretai kartojasi, jos apibrėžiamos vienodai ir net pateikimo kontekstas sutampa. Didžiausias dėmesys skiriamas temoms susijusioms su Konstitucija, demokratija, pilietybe, žmogaus teisėms ir pareigoms, pamirštant tokias temas kaip: teisės šakos, teismai, vartotojų teisės ir pan.

2.2.2. Teisinio švietimo programos „Street Law“ raida ir analizė

Teisinio švietimo „Street Law INC“ projektas atsirado 1971 metais JAV, Vašingtone, Džordžtauno universitete. Teisės studentai pradėjo dėstyti teisės pagrindus Kolumbijos apygardos bendrojo lavinimo mokyklų vyresniųjų klasių moksleiviams, pataisos įstaigų auklėtiniams, bei atskiroms žmonių grupėms. 1972 metais susikūrė į visuomenės teisinį švietimą orientuota JAV nevyriausybinė organizacija – Nacionalinis pilietinio teisinio švietimo institutas, kuris vėliau įgavo pavadinimą „Street Law INC“. Teigiama, jog nuo tada ši programa išplito po daugelį Amerikos valstijų, o šiek tiek vėliau peržengė ir valstijos ribas. 1998 m. pradžioje Atviros Lietuvos fondas (toliau – ALF) buvo „Street Law“ programos iniciatoriai Lietuvoje, kurie pasirašė sutartį su viešąja įstaiga „Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras“, tapusia „Street Law“ projekto įgyvendinimo Lietuvoje koordinuojančia institucija.

Jau 1999 m. Lietuvoje įvyko tarptautinis seminaras „Street Law“, kurio metu susipažinta su „Street Law“ projekto tikslais ir koncepcija, pristatytas Lietuvos vidurinių mokyklų mokytojams rengiamas „Teisės pagrindų“ vadovėlis. Seminaro metu užsibrėžti platūs siekiai, kurie apėmė „Street Law“ turinio, metodikos, filosofijos pristatymą, pateiktas ir svarstytas įvairių galimybių spektras integruoti „Street Law“ programą į mokyklas, mokyklų ugdymo planus (didžiausias dėmesys sutelktas į integraciją į pilietinio ugdymo pamokas), atkreiptas dėmesys ne tik į pedagogų, bet ir mokyklų tarpusavio bendradarbiavimo svarbą ir t.t.

„Nusikalstamumo prevencijos centro Lietuvoje“ internetinėje svetainėje (www.nplc.lt) pateikiama detali informacija apie Lietuvoje vykdomos „Street Law“ programos eigą, principus, tikslus, uždavinius ir t.t. Ten pat pažymima, jog pradedant plėtoti minėtąją teisinio švietimo programą Lietuvoje, apsispręsta vykdyti visuomenės teisinį švietimą pradedant nuo bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių. Tad projektas įgavo tokias kryptis:

1. metodinės ir mokomosios literatūros parengimas mokiniams ir pedagogams;
2. pedagogų, gebančių dėstyti teisės pagrindus mokyklose, paruošimas;
3. įtraukti besimokančius teisės aukštosiose mokyklose studentus, dėstyti teisės pagrindus moksleiviams.

Viena iš „Street Law“ programos ypatybių – metodika, kai: „<...> mokymas grindžiamas ne „sausu“ teorinės medžiagos pristatymu <...>“, bet „interaktyviais mokymo metodais“, kurie laiduoja aktyvią moksleivio poziciją viso mokymo(si) procese (www.nplc.lt).

R. Prakapas ir J. Avinaitė (2011, p. 105) siekdami atskleisti aktyvaus mokymo teorines prielaidas, pastebėjo, kad skirtingi mokslininkai, apibrėždami aktyvųjį mokymą pateikia „keturių principų struktūrą“, kurią sudaro: „besimokančiųjų sąveika; aktyvusis mokymas,

pagrįstas praeitimi; pakankamai laiko klausimams; pagarba skirtingiems individualaus mokymosi būdams“. Tokiu būdu moksleiviai ne tik giliau įsisavina teorinę medžiagą, bet taip pat ir geba praktiškai pritaikyti mokymo procese gautas žinias. Minėtose Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose (2003, p. 12) taip pat akcentuojama mokymo ir mokymosi procese taikyti aktyvius mokymo metodus, kurie: „<...> skatina aktyvią moksleivių veiklą, bendradarbiavimą, savarankiškumą, kūrybiškumą, atsakomybę“, nes jie padeda (2003, p. 12) – „<...> betarpiškiau ir aiškiau pateikti mokomąją medžiagą <...>, vystyti mokinių kritinį mąstymą, ugdyti sugebėjimus stebėti, vertinti ir analizuoti faktus, daryti išvadas, ginti savo nuomonę“. Vadovaujantis tokia metodika, sustiprinamas geras mikroklimatas klasėje, vystomas glaudus bendradarbiavimas tarp mokytojo ir klasės mokinių.

Teisinio švietimo programoje „Street Law“ išskirti aktyvūs mokymo(si) metodai: „smegenų šturmas“, „kiekvienas moko kiekvieną“, darbas mažose grupėse, konkrečių situacijų, kazusų nagrinėjimas, „pozicijos užėmimas ir gynimas“, teismo proceso imitacija, žaidimas vaidmenimis, „minties pasivaikščiavimas“, debatai, projektų rengimas ir kt., kurių dėka moksleiviams sudaromos sąlygos aktyviai veikti, įsijausti į skirtingas situacijas, išgyventi jas emociškai, kas laiduoja galimybes ne tik gautas žinias, bet ir gebėti pritaikyti jas praktiškai.

Tad „Street Law“ – praktinė teisė, kurios pamokos orientuojamos į: teisės, su kuria žmogus dažniausiai susiduria gyvenime, žinojimą⁷; įgūdžių vystymą⁸ ir pagarbos teisei ir teisėtavakai puoselėjimą. Atsižvelgiant į tai, moksleivių teisinis švietimas įgyvendinamas įgytas teorines žinias taikant praktiškai, kas laiduoja geresnį jų įsisavinimą.

Vyriausybės 2004–2008 m. programoje (2004) numatyta siekis kiekvienam moksleiviui dar vidurinėje mokykloje pasirinkti teisės pagrindų kursą, suteikiantį esminių teisinių žinių apie šeimą, darbo santykius ir santykius su valdžios institucijomis. Siekio įgyvendinimas įmanomas mokymo procese vadovaujantis „Street Law“ programa, metodinėmis priemonėmis, metodais. R. Pekuvienė (2009, p. 402) pastebi: „Mokyklos teisės pagrindų kursas gali būti dėstomas pagal parengtus vadovėlius: „Teisė kiekvienam“ ir „Teisės pagrindai. Vadovėlis XI–XII klasei“, <...> kurie atitinka Lietuvos švietimo sistemos poreikius bei Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrųjų programų nuostatas.

Vadovėlis „Teisė kiekvienam“ (2003 p. 5) remiasi „Street Law“, metodika: „aktyviais mokymo metodais, praktine mokinių veikla ir ekspertų pasitelkimu“, kurio pagalba moksleiviai įgys kasdieniniame gyvenime reikalingų praktinių teisės žinių, kurios padės moksleiviams

⁷ Tokia teisė apima: Konstitucinė teisė, Administracinė teisė, Administracinis procesas, Baudžiamoji teisė, Baudžiamasis procesas, Civilinė (Komerčinė) teisė, Civilinis procesas, Darbo teisė, Šeimos teisė, Vartotojų teisė, Tarptautinė teisė

⁸ Įgūdžiai, kurie apima: kritinį mąstymą, sprendimų priėmimą, teisinį raštingumą ir t.t.

suformuluoti kompetencijas (2003, p. 8), tokias kaip: „gebėti kritiškai mąstyti, analizuoti informaciją, bendrauti ir bendradarbiauti sprendžiant <...> praktines teises problemas, užimti poziciją ir argumentuotai ją ginti, <...> realizuoti savo teisinius interesus“, o taip pat ir „objektyviai vertinti demokratinės valstybės institucija, teisėsaugos struktūrų veiklą, aktyviai dalyvauti pilietinės visuomenės gyvenime, laikytis jai priimtinių vertybių“, kurios reikalingos ne tik kasdieniniame gyvenime, bet ir teisinėje valstybėje, pilietinėje visuomenėje.

Pastebima, „Teisė kiekvienam“ (2003, p. 7) turi tiesioginių sąsajų su „pilietinės visuomenės pagrindų kursu“, o tai pat gali būti pateikiama, kaip metodinė medžiaga „socialinio ugdymo srityje, dėstant istorijos ir politologijos, geografijos ir politologijos, integruotų socialinių mokslų kursą“ arba tapti savarankiškai pasirenkamu teisės dalyku.

APIBENDRINIMAS: Tarptautinės organizacijos „Street Law INC“ indėlis į teisinio švietimo plėtotę Lietuvoje yra milžiniškas. Tai liudija parengtos metodinės ir mokomosios priemonės mokiniams bei pedagogams, pedagogų konsultavimas moksleivių teisinio švietimo temomis, kitų suinteresuotų grupių į teisinio švietimo procesą įtraukimas.

Kaip pažymima „Street Law“ teisinio švietimo programoje, teisinio švietimo veiklos kryptys apima: teisės, su kuria dažniausiai susiduriame gyvenime, žinojimas, įgūdžių vystimas, pagarbos teisei ir teisėtavakai ugdymas. Visas šias veiklas apjungia taikomi aktyvūs mokymo metodai, kurių dėka moksleiviams sudaromos sąlygos aktyviai veikti, įsijausti į skirtingas situacijas, išgyventi jas emociškai, kas laiduoja galimybes ne tik gautas žinias, bet ir gebėti pritaikyti jas praktiškai..

Atrasta, jog ugdymo institucijose teisės pagrindų gali būti mokoma pagal parengtus vadovėlius: „Teisė kiekvienam“ ir „Teisės pagrindai. Vadovėlis XI-XII klasei“, kurie ne tik atitinka Lietuvos švietimo sistemos siekius ir poreikius, bet ir Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų bendrųjų programų nuostatas.

2.2.3. Vidurinio ugdymo bendrosios programos projektas „Teisė“

Vyresnių klasių moksleiviams parengtas vidurinio ugdymo bendrosios programos projektas „Teisė“, tai savarankiškai pasirenkamas teisės pagrindų kursas. Šio projekto (2010) tikslas – „<...> suteikti kasdieniniame gyvenime reikalingų susistemintų žinių apie teisę, asmenų teises ir pareigas, valstybės valdymo ir teisėtavarkos institucijų kompetenciją, bei galimybes daryti įtaką jų sprendimams; taip pat ugdyti socialinius, komunikavimo, kritinio mąstymo, problemų sprendimo ir kitus praktinius gebėjimus, kurie pravers kasdieniniame gyvenime, bei vertybines nuostatas, kurios turi sustiprinti siekį veikti laikantis teisės nuostatų ir

gerbiant teisę“. Siekiant iškelto tikslo, pateikiami uždaviniai (2010), kuriuos įgyvendinus mokiniai įgys žinių, gebės jomis pasinaudoti, o tai turės įtakos moksleivių nuostatų formavimuisi. Tad teisės pagrindų kursas (2010) orientuojamas į tris kryptis, t.y. teisinių žinių perteikimą ir jų suvokimą, gebėjimų ugdymą, kuo remiantis formuojamos moksleivių vertybinės nuostatos. Pastebima, jog tiek išsikeltu tikslu, tiek uždaviniais „Teisės“ projektas turi tiesioginių sąsajų su teisinio švietimo programa „Street Law“.

Išanalizavus vidurinio ugdymo bendrosios programos projekto „Teisė“ (2010) turinį, pastebėta, jog programa apima: įvadą į teisės sistemą; Konstituciją; turtinės ir neturtinės teisės; sutuoktinių teisinius santykius; vartotojų teisę; valstybės valdymą; nusikalstamas veikas ir jos pasekmes; darbo sutarties paskirtį; tarptautinę žmogaus teisių apsaugą. Programoje (2010) pateiktos tematikos neabejotinai aktualios ir svarbios moksleiviams.

Atsižvelgiant į tai, jog programos (2010) turinį sudaro integralios teorinės ir praktinės veiklos sritys, programos sudarytojos R. Ažubalytė ir D. Sinkevičienė rekomenduoja, mokant pagal šią programą naudoti aktyvaus mokymo metodus bei juos tarpusavyje derinti, siekiant, kad mokiniai ne tik įgytų teorinių žinių, bet taip pat gebėtų jas pritaikyti praktiškai. Iš aktyvių mokymo metodų, rekomenduojami šie (2010): „vienas moko kitą“, „ekspertų“, „idėjų žemėlapis“, „durstinio“, „4P“ (pozicija, priežastis, pavyzdys, pasekmė), „užimk poziciją“, „nuomonių linija“, bei „mini teismo“ metodą, kuris sudaro galimybę nagrinėti konkrečios teisės srities „bylą“. Tad „Teisės“ projekte taikomi aktyvūs mokymo metodai turi glaudžias sąsajas su teisinio švietimo programoje „Street Law“ taikomais interaktyviais mokymo metodais.

Programoje „Teisė“ (2010) pažymima, jog: „Tokios bendros sąvokos kaip teisingumas, atsakomybė, pareiga, lygybė, laivė nėra susietos su konkrečiu dalyku“, tad mokinių nuostatų formavimui ir teisinio sąmoningumo vystymui turėtų būti išnaudojamos tarpdalykinės integracijos galimybės. Tokiu būdu atrandamos sąsajos su doroviniu ugdymu (būsimo piliečio teisinė sąmonė formuojama lygiagrečiai su jo dorovinės sąmonės brendimu), istorija, lietuvių ir užsienio kalbomis, geografija, gamtos mokslais, bei menais (galimybė kūryboje perteikti žmogaus orumo ir teisingumo siekius). Analizuojant mokyklų ugdymo turinį (žr. 2.2.1 „Mokyklų ugdymo turinio analizė“) pastebėta, jog mokomųjų disciplinų ugdymo planuose numatytos teorinės galimybės vykdyti moksleivių teisinį švietimą, tačiau neretai pateikiamos teisinės tematikos kartojasi, o ir kaip atskleidė atlikti tyrimai, pedagogai stokoja kompetencijos, nepasitiki savo žiniomis, kas lemia jų pasirinkimą praleisti su teise susijusias temas.

APIBENDRINIMAS: Vidurinio ugdymo bendrosios programos projektas „Teisė“ (2010), mokyklose gali būti įgyvendinamas kaip laisvai pasirenkama, savarankiška teisės pagrindų pamoka, kurios tikslas apima: susistemintų teisinių žinių suteikimo, gebėjimų ir

vertybinių nuostatų plėtotės ir ugdymo aspektus. Atsižvelgiant į tai, jog programos (2010) turinį sudaro integralios teorinės ir praktinės veiklos sritys, rekomenduoja naudoti aktyvaus mokymo metodus bei juos tarpusavyje derinti, siekiant, kad mokiniai ne tik įgytų teorinių žinių, bet taip pat gebėtų jas pritaikyti praktiškai.

Pastebima, jog tiek išsikeltu tikslu, tiek uždaviniais, projekto įgyvendinimo būdais „Teisės“ projektas turi tiesioginių sąsajų su teisinio švietimo programa „Street Law“.

2.3. Vyresniųjų klasių moksleivių teisinio švietimo raiška už mokyklos ribų

Vyresniųjų klasių moksleivių atsiradusius teisinio švietimo poreikius tenkina skirtingi socialiniai institutai. Aptartos valstybės mastu ir atskirai mokyklose vykdomas teisinis švietimas, tačiau verta paminėti ir įvairias visuomenines organizacijas, kurių vykdoma veikla svariai prisideda prie visuomenės teisinio švietimo plėtotės.

Įvairios visuomenines (nevyriausybinės) organizacijos, anot I. Leliūgienės (2002, p. 358), tai: „<...> nevalstybiniai piliečių susivienijimai, veikiantys savivaldos principu ir skatinantys piliečių politinį aktyvumą bei savaveiksmiškumą, tenkinantys savo narių interesus“. Lietuvoje tokių organizacijų yra ganėtinai daug, jos veikia skirtingomis veiklos kryptimis ir į savo veiklą įtraukia skirtingus, bet suvienytus bendram tikslui žmones.

Tad šiame skyriuje apibendrintai pateikiama informacija apie tas organizacijas, kurių veikla turi glaudžias sąsajas su teisiniu švietimu t.y.: Atviros Lietuvos fondas, Regioninis pilietinės edukacijos centras, Europos Studentų Teisininkų Asociacija, Lietuvos teisininkų draugija, Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras.

Atviros Lietuvos fondas (toliau – ALF) – vienas iš daugiau kaip penkiasdešimties fondų ir organizacijų paplitusių plačiai po pasaulio regionus (tokius kaip Rytų ir Vidurio Europos, Azijos, Afrikos ir t.t.), kurį iniciavo JAV finansininkas, filantropas George Sorosas. Visame pasaulyje esančius fondus vienija viena bendra „atviros visuomenės“ idėja.

Reiktų paminėti, jog ALF Lietuvoje pradėjo savo veiklą 1990 m. spalio mėn. kaip nepriklausoma nevyriausybinė nepelno organizacija, kurios pagrindinis tikslas – remti atviros, demokratinės, pilietinės visuomenės kūrimąsi pereinamuoju laikotarpiu. ALF internetinėje svetainėje (www.osf.lt/lt/main.htm) kasmet išleidžiamose ataskaitas pateikiami fondo programų aprašymai, minimi svarbiausi projektai. 1998 m. ataskaitoje pateikiamos pilietinės visuomenės vykdytos programos, tarp kurių ir teisės programa (1998), kurioje nurodoma, jog svarbiausia organizacijos veiklos sfera – žmogaus teisių propagavimas, aiškinimas ir jų apsauga. Tad ir

1998 m. svarstant teisės programai pateiktas paraišką, pirmenybė teikiama edukaciniams projektams, taip pat projektams, siekiantiems ugdyti visuomenės teisinę savimonę.

ALF pateiktoje 2000-2001 m. veiklos ataskaitoje, tarp skirtingų programų, pateikiamos vykdytos pilietinės visuomenės programos, tarp kurių ir teisės programa. 2000-2001 m. ataskaitoje pažymima, jog: „ALF Teisės programa 2000-2001 m. skatino ir rėmė Lietuvos teisės sistemos ir teisės aukštojo mokslo reformą, žmogaus teisių apsaugą, teisinį švietimą, nemokamos teisinės pagalbos sistemos kūrimą, nusikaltimo prevencijos ir antikorupcines programas“. Tad tarp daugybės fondo remiamų projektų 2000-2001 m. laikotarpiu, galima būtų išskirti šiuos, kurie tuomet svariai prisidėjo prie moksleivių, visos visuomenės teisinio švietimo:

1. Centrų įkūrimai, jų plėtra⁹;
2. „Vilniaus universiteto Teisės fakulteto studentų mokymo ir teisinės pagalbos socialiai remtiniams asmenims teikimo programa“, „Nemokamos teisinės pagalbos projektų monitoringas ir įvertinimas 2000-2001 m.“;
3. Teisinio švietimo laidos: „Advokatas pataria“; laidų ciklas „Teisė žinoti“ (skirtas naujo Baudžiamojo kodekso ir Civilinio kodekso pristatymui); Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos organizuotas „Teisinio švietimo laidų ciklas“;
4. Veiklos kryptys baudžiamojo teisingumo sistemai reformuoti, kurios apima seminarų, konferencijų ir projektų organizavimą, metodinės medžiagos leidybą, įvairiausių centrų steigimą ir t.t.

ALF 2002 m. veiklos ataskaitoje pažymima, jog vykdyta „Teisės“ programa: „<...> atspindėjo ir kartu vadovavosi realiais šalies prioritetais ir poreikiais – sukurti kokybišką teisinę sistemą“, tad 2002 m. fondo vykdyta teisės programa nukreipta į: „teisinį švietimą, nemokamos teisinės pagalbos teikimą, policijos reformą ir profesinių gebėjimų ugdymą“, suteikiant prioritetą nemokamos teisinės pagalbos iniciatyvoms remti. Tuo tikslu Vilniuje duris atvėrė viešoji advokatų kontora, kuri turėjo užtikrinti (2002): „<...> veiksmingesnę žmogaus teisių apsaugą bei tinkamesnes sąlygas realizuoti žmogaus teisę kreiptis į teismą“.

ALF 2003 m. veiklos ataskaitoje pažymima, jog: „Teisinė pagalba, Lietuvos baudžiamosios teisės reforma ir teisinis švietimas, žmogaus teisių apsauga¹⁰“ – pagrindinės fondo teisės programa 2003 m. veiklos kryptys. Pastebėję, jog Lietuvoje nėra žmogaus teisių monitorinio sistemos, ALF įsteigė – Žmogaus teisių stebėjimo institutą, kurio pagrindiniai

⁹ Įkurti centrai: Kauno teisininkų kolegija – „Kauno teisinės pagalbos centro įkūrimas“, Lietuvos Teisės universiteto „Teisinės pagalbos centro“ veiklos plėtra, Teisinės informacijos centras „Teisės portalas“, Šiaulių viešoji advokatų kontoros įkūrimas, ataskaitos „Organizacinė veikla ir teisinės paslaugos 2000-2001 m.“ ir kt.

¹⁰ 2003 m. ALF skyrė didelį dėmesį žmogaus teisių sričiai, veiklos ataskaitoje pažymima (2003), nors: „Lietuvoje padėtis žmogaus teisių srityje yra pakankamai gera <...>“, tačiau įvertinus žemą Lietuvos gyventojų teisinio išprusimo lygį galima teigti, jog tai yra barjeras, kuris riboja jų galimybes savarankiškai ginti savo teises.

siekiai (2003): “<...> stiprinti pilietinės visuomenės gebėjimus stebėti ir daryti įtaką valstybinei žmogaus teisių politikai bei praktikai, kelti žmonių sąmoningumą <...>, motyvuoti valstybės institucijas ir pareigūnus, kad jie efektyviai tobulintų teisės aktus, programas bei paslaugas, orientuotas į žmogaus orumo bei žmogaus teisių apsaugos įtvirtinimą“. 2003 m. ALF ir vėl be galo didelį dėmesį skyrė nemokamos teisinės pagalbos iniciatyvoms remti ir 2000 - 2002 m. pradėtiems darbams tęsti. Tad visos šios ir kitos nepaminėtos ALF vykdytos „Teisės“ programos neabejotinai svariai prisidėjo prie teisinio švietimo plėtotės Lietuvoje.

Dar viena organizacija, skirianti didelį dėmesį teisiniam švietimui – „Regioninis pilietinis edukacijos centras“ (toliau – RPE centras) (www.pec.lt) – nevyriausybinė, nepelno siekianti organizacija, kurios pagrindinis tikslas – inicijuoti, organizuoti ir vykdyti edukacinę veiklą švietimo, kultūros ir socialinėje srityje.

„RPE centras“ (www.pec.lt) bendradarbiaudamas su Lietuvos ir užsienio institucijomis, nevyriausybinėmis organizacijomis bei fondais, inicijuoja ir vykdo/vykždė tokius su teisiniu švietimu susijusius projektus: „Diskusijos demokratijoje“ (2004 – 2008); „Vaiko identitetas ir pilietiškumas Europoje“ (2003 – 2008); „Pilietiškų vartotojų tinklas“ (2004 – 2007); „Konstitucinės dalyvavimo galimybės“ (2003); „Vartotojų švietimas ir mokytojų rengimas: vartojančio piliečio ugdymas“ (2002 – 2004); „Edukacinių poreikių tenkinimas Europos socialinės atskirties grupėse“ (2003 – 2005); „Konstitucinės vertybės – jaunimui“ (2002 – 2003); „Vartotojų ugdymo programa pagrindinėje mokykloje“ (2001 – 2004); „Edukacinės veiklos stiprinimas Baltijos regione“; „Mokyklų tobulinimo konsultantų rengimas Lietuvoje“ (2000 – 2002) ir kt. Tad šie ir kiti „RPE centro“ vykdomi/vykdyti projektai neabejotinai prisideda prie teisinio švietimo plėtotės Lietuvoje.

Europos Studentų Teisininkų Asociacija (The European Law Students' Association), (toliau – ELSA) (www.elsa.lt) – „nepriklausoma, savanoriška, neopolitinė, ne pelno siekianti, visuomeninė, didžiausia teisės studentų ir jaunųjų teisininkų organizacija pasaulyje“. 1981 m. organizacija įkurta Vienoje ir šiuo metu savo veikia apima 41 Europos valstybių, 220 universitetų, o ją vienija 30 000 narių. Tai didžiausia pasaulyje nepriklausoma teisės studentų asociacija, o jos svarbą laiduoja faktai, jog ji turi patarėjos statusą prie UNESCO, Jungtinių Tautų ir Europos Tarybos, stebėtojos statusą prie WIPO (World Intellectual Property Organization¹¹), bei bendradarbiauja su UNHCR (UN High Commissioner for Refugees¹²).

¹¹ World Intellectual Property Organization – Jungtinių Tautų organizacija, kurios pagrindinis tikslas – plėtoti subalansuotą ir prieinamą tarptautinės intelektinės nuosavybės sistemą, pasitelkiant kūrybiškumą, skatinant naujoves, taip ne tik prisidedant prie ekonominės plėtos, bet ir apsaugant viešąjį interesą. (<http://www.wipo.int/portal/index.html.en>).

Kaip skelbia ELSA internetinėje svetainėje (www.elsa.lt) pateikti duomenys, šiandien ELSA Lietuva turi tris filialus, t.y.: ELSA Vilnius, ELSA Mykolo Romerio universitetas ir ELSA Vytauto Didžiojo universitetas.

ELSA Lietuva 2010-2013 m. strategijoje, išskiriamos esminės organizacijos veiklos (teisinis švietimas ir stažuotės) ir organizacijos narių grupės (nauji, esami ir nariai veteranai), kurios bendrajame organizacijos veiklos kontekste glaudžiai tarpusavyje sąveikauja ir laiduoja kokybišką, profesionalią ir atsakingą veiklą. Taip pat ELSA Lietuva vadovaujasi keturiomis vertybėmis, t.y. teisiniu švietimu, tarptautiškumu, profesionalumu ir socialine atsakomybe.

ELSA Lietuva organizacijos nariai, suprasdami, jog visos Lietuvos visuomenės teisinis švietimas aktuali problema, nuo 2000 m. organizuoja bei įgyvendina vyresnių klasių moksleivių teisinio švietimo programą¹³ (toliau – MTŠ programa). Šios programos informacinei sklaidai užtikrinti, sukurtoje internetinėje svetainėje (www.mtsp.lt), pateikiamas vienas iš pagrindinių siekių, t.y. kad MTŠ programa suteiktų moksleiviams teisės pagrindus, kurie padėtų jiems įgyvendinti bei ginti pažeistas teises, suteiktų žinių, įgalintų savarankiškai spręsti iškilusias problemas ir klausimus. Be jau minėtosios MTŠ programos, ELSA Lietuva organizuoja įvairius praktinius seminarus ne tik teisę studijuojantiems studentams, bet ir plačiai auditorijai, siekdami jog teisinis švietimas apimtų kuo didesnę visuomenės dalį.

Dar viena aktyviai veikianti ir turinti glaudžias sąsajas su teisiniu švietimu – „Lietuvos teisininkų draugija“, kuri, kaip skelbiama internetinėje svetainėje (www.ltd.lt) yra: „profesinė, savanoriška, nepriklausoma teisininkų asociacija“, kurios pagrindiniai veiklos tikslai nukreipti į siekius: didinti teisininkų indėlį visuomeniniame gyvenime (t.y. rūpintis jų profesinės kvalifikacijos gerinimu, stiprinti teisės mokslo ir praktikos ryšius, formuoti ir plėtoti teisininko profesinės etikos principus), realiai ginti ir įgyvendinti žmogaus teise, teisėtus interesus ir laisves, stiprinant pilietinę visuomenę, formuoti gyventojų teisinę sąmonę, aktyviai dalyvauti tobulinant teisinį mokymą ir švietimą. Tad „Lietuvos teisininkų draugija“ (www.ltd.lt), siekdama užsibrėžtų tikslų, organizuoja ir įgyvendina skirtingas veiklas, t.y.: „rūpinasi žmogaus teisių ir laisvių sklaida bei jų įgyvendinimu“, „skatina savo narius teikti nemokamą teisinę pagalbą <...>“, „organizuoja teisinius renginius – susirinkimus, konferencijas, kongresus, seminarus, diskusijas, mokymus ar konkursus bei kitus renginius teisiniais klausimais“.

¹² UN High Commissioner for Refugees – Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos dar 1950 m. įkurta organizacija, kurios pagrindinis tikslas – visomis įmanomomis priemonėmis apsaugoti pabėgėlių teises ir laiduoti jų gerovę. (<http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home>).

¹³ MTŠ programos įgyvendinimo pakopos: 8 savaitių trukmės paskaitų ciklai; žinių patikrinimo testas visiems paskaitas išklausiusiems moksleiviams, iš kurių 12 moksleivių geriausiai išlaikiusių testą, pateko į paskutinį etapą – teismo proceso inscenizaciją; teismo proceso inscenizacija

„Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras“ (toliau – NPLC) – savarankiška, pelno nesiekianti viešoji įstaiga. NPLC internetinėje svetainėje (www.nplc.lt) esančiuose įstatuose, skiriami 5 pagrindinius veiklos tikslus, apimančius siekius įgyvendinti prevencinį darbą nusikalstamumo srityje, tad tuo tikslų NPLC atlieka tyrimus, renka duomenis ir analizuoja apie nusikalstamumą, jo prevenciją ir kontrolę, organizuoja mokymus įvairiausiems specialistams, kurių darbas tiesiogiai susijęs su nusikaltimu, deviacijų prevencija, saugios aplinkos kūrimu ir t.t., leidžia metodinius, metodinius-informacinius leidinius, organizuoja renginius, susijusius su nusikaltimų prevencija ir kontrole. Taip pat NPLC rengia programas ir projektus, tokius kaip: „Pilietinė savisaugos iniciatyva“, kuris skirta visiems Lietuvos gyventojams, projektas "Pagalba kuriant veiksmingą nepilnamečių justicijos sistemą Lietuvoje", kurio tikslas – stiprinti nepilnamečių justicijos darbuotojų ir specialistų gebėjimus, siekiant sukurti veiksmingą, modernią ir humanišką sistemą, o taip pat „Teisinio švietimo“ (Street Law) programa.

Taip pat nedetalizuojant reiktų atkreipti dėmesį į Lietuvoje veikiančių universitetų vaidmenį visuomenės teisinio švietimo srityje. Kaip antai Mykolo Romerio universitetas ne vienerius metus veikianti „Jaunojo teisininko akademija“, kuri (kaip nurodoma Mykolo Romerio universiteto internetinėje svetainėje www.mruni.eu/lt), skirta 10-12 klasių moksleivius iš visos Lietuvos ir kurios tikslas – susipažinti moksleivius su teise.

Visos minėtosios ir kitos organizacijos skiria daug dėmesio visuomenės teisiniam švietimui, jų teisinės sąmonės ir kultūros plėtotei, laiduojant kokybišką, visiems prieinamą teisinį švietimą. Pastebėta, jog daugelio minėtųjų organizacijų veiklą remia tarptautinės organizacijos, kas skatina aktyviai perimti gerąją kitų šalių patirtį, kur visuomenės teisiniu švietimu susirūpinta ganėtinai anksčiau. Tad nenuostabu, jog būtent užsienio šalių patirtis neretai yra perimama ir adaptuojama atsižvelgiant į Lietuvoje vykstančius įvairius procesus (socialinius, ekonominius, teisinius, politinius ir t.t.).

APIBENDRINIMAS: Atviros Lietuvos fondas, Regioninis pilietinės edukacijos centras, Europos Studentų Teisininkų Asociacija, Lietuvos teisininkų draugija, Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras ir t.t., tai organizacijos, kurios vykdoma veikla tiesiogiai ir (arba) netiesiogiai prisideda prie teisinio švietimo sklaidos Lietuvoje.

Šių organizacijų inicijuotos ir vykdytos skirtingos programos ir projektai apima įvairias visuomenės teisinio švietimo sritis.

2.4. Tarptautinės organizacijos „Street Law INC“ patirtis teisinio švietimo srityje

Užsienio šalyse teisinis švietimas jau seniai įsitvirtino įvairiose institucijose, visuomenės sluoksniuose ir žmonių sąmonėse. JAV, Vakarų Europoje jau nebekyla diskusijos, ar reikalingas visuomenės teisinis švietimas, priešingai, analizuojama, kaip tobulinti jį ir kaip į šią veiklą įtraukti kuo daugiau žmonių. Tad šiame skyriuje apžvelgiama vienos iš populiariausių tarptautinių organizacijų „Street Law INC“ veikla, vykdomos teisinio švietimo programos, jų tikslai, veikimo kryptys, principai, metodai ir t.t.

Tad „Street Law INC“, kurio tikslas – švietimas apie teisę, demokratiją ir žmogaus teises, aktyviai veikia daugiau kaip 35 m. daugelyje pasaulio šalių. Analizuojant „Street Law INC“ gausią metodinę bazę (pateiktą internetinėje svetainėje <http://www.streetlaw.org>) pastebėta, jog ją galima būtų suskirstyti į tris esminius vienetus, t.y.: vadovėliai, kompaktiniai diskai ir mokomosios medžiagos paketai. Ši metodinė bazė yra orientuota ir pritaikyta pedagogų darbui su mokiniais, mokinių savarankiškam darbui, bei tėvų ir bendruomenės integracijai į teisinio švietimo procesą. „Street Law INC“ siūlomos metodinės medžiagos tematika ir mokomosios sritys labai įvairios¹⁴, tad kiekvienas, nepriklausomai nuo turimų žinių, amžiaus bei suinteresuotumo, turi plačias pasirinkimo galimybes renkantis, ką skaityti, mokytis savarankiškai ar integruotai į mokomuosius dalykus, mokytis grupėse ar individualiai, sužinoti ar praplėsti jau turimas žinias.

Žmogiškųjų išteklių panaudojimas moksleivių teisinio švietimo procese yra vienas iš svarbiausių faktorių, įgalinančių teisinį švietimą priartinti prie praktinių žinių perteikimo, įgūdžių formavimo ir teigiamų nuostatų teisės atžvilgiu plėtojimo, tad (kaip pastebima internetinėje svetainėje <http://www.streetlaw.org>), „Street Law INC“ į teisinio švietimo procesą siekia įtraukti žmones, kurie yra tam tikros teisinės srities atstovai (teisėjus, advokatus, pareigūnus ir pan.), jie kviečiami vesti paskaitas, seminarus, mokymus, tam tikra, su jų darbų glaudžiai susijusia tema. Tokių paskaitų, seminarų struktūra orientuota ne į teorinių žinių perteikimą tam tikru klausimu, bet į praktinių žinių suteikimą, nuostatų apie visuomenėje vykstančius procesus formavimą, įgūdžių plėtojimą ir ugdymą.

„Street Law INC“ organizuoja, remia ir vykdo daug, iš pažiūros skirtingų, bet tarpusavyje susijusių teisinio švietimo programų ir projektų, vietos bendruomeniniu, valstybiniu tarptautiniu lygiu, kurias vienija bendras tikslas – teisinis švietimas. Tad išanalizavus „Street

¹⁴ Tematika apima - žmogaus teisių sampratą, žmogaus teises ir pareigas, demokratiją, jos raidą ir plėtrą, pilietinį aktyvumą ir t.t.

Law INC“ internetinėje svetainėje (www.streetlaw.org) pateiktą informaciją apie vykdomas teisinio švietimo programas pastebėta, jog jas galima suskirstyti į vietines (vykdomas JAV), tarptautines ir mišrias (kurie savo veiklą pradėjo JAV, bet vėliau tapo tarptautiniais).

Mokyklos/vietos bendruomenės, užsiregistravusios internetinėje „Street Law INC“ svetainėje, gali dalyvauti teisinio švietimo programoje „Law School-Based program“ (<http://www.streetlaw.org/en/Program.2.aspx>), kurios metu teisę studijuojantys studentai dėsto praktinę teisę mokyklų/vietos bendruomenių nariams (plačiau žr. 7 lentelę).

7 lentelė. „Law School-Based program“ programos esmė

Programos pavadinimas	Tikslinė grupė	Programos tikslas	Taikomi metodai
„Law School-Based program“	Skiriamos dvi tikslinės grupės, t.y.: teisę studijuojantys studentai ir mokyklų/vietos bendruomenės, kurios yra mokomos teisės	Skiriami du pagrindiniai tikslai: teisę studijuojantiems studentams įgauti praktinių gebėjimų dėstant teisę; suteikti teisės žinių mokyklos/vietos bendruomenei, taip įgalinant juos taikyti teisę ir elgtis teisėtai kasdieniame gyvenime	Skiriami metodai apmokant teisę studijuojančius studentus dėstyti teisę ir metodai, kuriuos taiko studentai dėstydami teisę

Sudaryta remiantis: Law School-Based program // Public legal education program (<http://www.streetlaw.org/en/Program.2.aspx?ProgramTabStrip=1>) pateikta informacija.

Studentai, prieš pradėdami dėstyti teisę, turi baigti specialų kursą, kurio metu išmoksta įvairiausių mokymo strategijų, aktyvių mokymo metodų, bendravimo, dėstymo, planavimo (darbų, laiko) gebėjimų, analitinio mąstymo (kaip pateikti medžiagą, kokius metodus taikyti, kokie numatomi ir pasiekti rezultatai, kokie silpnosios ir kokios stipriosios pusės), bendradarbiavimo (su kolegomis, mokiniais, bendruomenėmis). Programos metu taikomi aktyvieji mokymo metodai: teismo proceso imitavimas, teisės aktų skaitymas, klausymasis, analizavimas ir taikymas, vaidmenų žaidimai, ginčų sprendimas, derybų imitavimas.

Kita „Street Law INC“ vykdoma programa – „School Resource Officers“ (<http://www.streetlaw.org/en/Program.7.aspx>), kurią sudaro 15 pamokų ciklas, kurių metu suteikiamos praktinės teisės žinios ir užmezgami pasitikėjimu ir bendradarbiavimų pagrįsti santykiai tarp viešosios tvarkos pareigūnų ir vietos gyventojų (plačiau žr. 8 lentelę).

8 lentelė. „School Resource Officers“ programos esmė

Programos pavadinimas	Tikslinė grupė	Programos tikslas	Taikomi metodai
„School Resource Officers“	Mokyklų ir vietos bendruomenės, viešosios tvarkos saugotojai (pvz. policijos pareigūnai)	Skatinti bendravimą ir bendradarbiavimą tarp mokyklų, vietos bendruomenių ir viešosios tvarkos saugotojų (pvz. policijos pareigūnų)	Akyvieji mokymo metodai, įgalintys teisiškai, racionaliai spręsti problemas, kritiškai mąstyti

Sudaryta remiantis: School Resource Officers program (<http://www.streetlaw.org/en/Program.7.aspx?ProgramTabStrip=1>) pateikta informacija.

Programos metu suteikiamos žinios apie policijos pareigūnų (kitų viešosios tvarkos sergėtojų) vaidmenį bendruomenėje, ugdomi gebėjimai kritiškai mąstyti ir vertinti, atsakoma į visus su šia profesija susijusius klausimus (taip „griaunami mitai“), taikant įvairius aktyvius mokymo metodus bandoma įsijausti į pareigūnų vaidmenį, taip plėtojami bendradarbiavimu ir pasitikėjimu pagrįsti santykiai.

„Street Law INC“ ir „Constitutional right Foundation“ bendrai vykdomas projektas, apimantis vartotojų teisių, intelektualinės nuosavybės ir pan. tematikas – „Education about intellectual property“ (<http://www.educateip.org/index.php/about-us>)(plačiau žr. 9 lentelę).

9 lentelė. „Education about intellectual property“ programos esmė

Programos pavadinimas	Tikslinė grupė	Programos tikslas	Programos struktūra
„Education about intellectual property“	Moksleiviai, studentai, vaikai	Suteikti žinių apie intelektinę nuosavybę, teisės vaidmenį šioje srityje, siekiant saugoti tiek intelektualinės nuosavybės kūrėjus, tiek jos vartotojus	Programą sudaro keturios tarpusavyje susijusios dalys: curriculum ¹⁵ , internetinė svetainė, metodinis leidinys " Education about intellectual property " ir žmogiškieji išteklių (dėstytojai, šioje srityje dirbantys profesionalai ir t.t.)

Sudaryta remiantis: Education about intellectual property (<http://www.educateip.org/index.php/home>) pateikta informacija.

„Street Law INC“ šiai programai parengė keturių paskaitų ciklą, kurį sudaro tokias temas, kaip: intelektualinės nuosavybės apibrėžimas, rinkodara, plagijavimas, autorių teisės. Paskaitų metu pateikiamos teorinės žinios derinamos su interaktyviais mokymo metodais, tokiais kaip darbas grupėse, teismo proceso inscenizacija, projektinis darbas ir pan.

„Street Law INC“ kartu su „Constitutional right Foundation“ išleista metodinė priemonė mokytojams " Education about intellectual property " (2008), (ją nemokamai galima atsisiųsti internetu), kurioje struktūruotai pateikiamas mokymo planas, kuriuo vadovaujantis galima organizuoti pamokas, integruoti medžiagą į kitas mokomąsias disciplinas.

Taip pat „Street Law INC“ vykdoma teisinio švietimo programos, orientuotos į nepilnamečius, t.y. nepilnamečiams tėvams skirta programa – „Parents and the Law“ (<http://www.streetlaw.org/en/Program.4.aspx>) (plačiau žr. 10 lentelę).

¹⁵ Curriculum – ugdymo / mokymo programa, mokymo planas, turinys, studijų sritis arba elgesio su žmonėmis ir procesais sistema, skirta edukaciniams tikslams įgyvendinti (vakarietiška samprata). Curriculum terminas neverčiamas, jis vartojamas daugelyje Europos kalbų, nes reikšmingų atitikmenų nėra. (N. Suagėnienė, 2003)

10 lentelė. „Parents and the Law“ programos esmė

Programos pavadinimas	Tikslinė grupė	Programos tikslas	Programos struktūra
"Parents and the Law"	Nepilnamečiai tėvai	Suteikti teisės praktinių žinių ir ugdyti gebėjimus ja pasinaudoti, kad būtų užkirstas kelias vaikų išnaudojimui ir nepriežiūrai	Programą sudaro teorinių žinių apie: teisinės valstybės principus, tėvams tenkančias teises ir atsakomybes, šeimos teisę, galimas gauti paramas suteikimas; praktinių įgūdžių gebėti šia informacija pasinaudoti ugdymas; žmogiškųjų išteklių į šį projektą pritraukimas

Sudaryta remiantis: Parents and the Law program (http://www.streetlaw.org/en/Program.4.aspx) pateikta informacija.

Edukacinė ir kartu prevencinė programa, skirta nusikalti linkusiam ar jau baustam už nusikaltimus jaunimui „Save our streets“ (http://www.streetlaw.org/en/Program.6.aspx) (plačiau žr. 11 lentelę).

11 lentelė. „Save our streets“ programos esmė

Programos pavadinimas	Tikslinė grupė	Programos tikslas	Kita
„Save our streets“	13-17 m. nusikalsti linkę jaunuoliai	Jaunuoliams suteikti teisiųjų žinių branduolį, ugdyti jų teisinę kultūrą ir sąmoningumą, atsakomybę. Spręsti viešosios politikos klausimus, susijusius su nepilnamečių nusikalstamumo prevencija	Ši edukacinė-prevencinė programa plačiai taikoma JAV nepilnamečių įkalinimo įstaigose, mokyklose.

Sudaryta remiantis: Save our streets program (http://www.streetlaw.org/en/Program.6.aspx) pateikta informacija.

Pastebėta, jog programa „Save our street“ orientuota ne tik į edukacinius jaunosios kartos aspektus, bet taip pat apima ir prevencinius aspektus. Kadangi ši programa plačiau taikoma nepilnamečių įkalinimo įstaigose, plačiau ji nebus nagrinėjama.

Šios ir kitos „Street Law INC“ organizacijos JAV vykdomos programos per savo gyvavimo laikotarpį į veiklą įtraukė daugybę skirtingų, skirtingas pareigas, išsilavinimą ir pan. užimančių žmonių. Tačiau „Street Law INC“ jau senokai peržengė JAV sienas ir tapo tarptautinių teisinio švietimo projektu, tad verta pažymėti labiausiai paplitusius „Street Law INC“ kuruojamus tarptautinius projektus.

„Street Law INC“ kartu su partneriais, siekdamas tobulinti demokratinių principų mokymą(si), atrado didžiulę diskusijos naudą, tikint, jog „žodžio laisvė“ ir galimybė diskusijų būdu keistis informacija – terpė, kur prieštaringos nuomonės gali būti išgirstos ir suprastos. Siekiama sukurti tinkamą aplinką jaunimui, įgalinančią svarstyti įvairius probleminius klausimus, vertinti problemines situacijas, kylančias visuomenėje, socialinėse institucijose, valdžios sistemose. Tuo tikslu inicijuota programa „Diskusijos demokratijoje“ („Deliberating in a Democracy“) (plačiau žr. 12 lentelę)

12 lentelė. „Deliberating in a Democracy“ programos esmė

Projekto pavadinimas	Tikslinė grupė	Projekto tikslas	Projekto struktūra
„Deliberating in a Democracy“	Moksleiviai, mokyklų pedagogai, dėstytojai	Įgalinti moksleivius priimti ir geriau suprasti priešingą nuomonę, įgyvendinant struktūruotos akademinės kontroversijos (SAC) ¹⁶ modelį	Projektą sudaro: 3 pedagogų kvalifikaciniai seminarai, 3 diskusijos klasėse, mokinių diskusijos internete, pedagogų mainai, vaizdo konferencija. Kvalifikacinių seminarų turinyje, organizavimo metodikoje išskirtini aspektai, t.y.: diskusijų turinys ¹⁷ , aktyvus mokymasis ¹⁸ , visuminis procesas ¹⁹ , adekvatus laikas ²⁰ , kolektyvinis darbas ²¹ , organizacija ²² .

Sudaryta remiantis I. Zaleskienės (2008, p. 26-27) pateikta informacija

Kaip pažymima „Regioninio pilietinio edukacinio centro“ internetinėje svetainėje (www.pec.lt), „Diskusijos demokratijoje“ programos metu sudaromas, tikrinamas ir išbandomas tam tikras modelis (kaip antai SAC modelis), įgalinantis pedagogus taikyti diskusijų ir svarstymų metodiką per įvairiausių užsiėmimus mokykloje. Anot I. Zaleskienės (2008), visi pedagogai, dalyvavę projekte pabrėžė metodo veiksmingumą, o I. Zaleskienės (2008, p. 28) atliktas tyrimas atskleidė: „SAC modelis nėra vienintelė pedagoginė kryptis ir tikrai neužims kitų pedagogikos metodikų vietos“, tačiau šis tinkamai panaudotas modelis (2008, p. 28): „<...> moko, kad konfliktai kyla visur ir visada, kur susiduria skirtingos nuomonės, ir kad diskusija yra mąstymo apie tai procesas“.

„Street Law INC“ tarptautiniais projektais didelį dėmesį skyrė tam tikroms šalims (tokioms kaip Nepalas) ir regionams (Rytų ir Pietų Europai, Islamo šalims), kur aktyviai buvo įgyvendinami projektai susiję su demokratinių vertybių puoselėjimu, švietimu apie žmogaus teise ir laisves, prisidėta įgyvendinant reformas įvairiose srityse (plačiau žr. 13 lentelę)

¹⁶ Struktūruota akademinė kontroversija (SAC) – „<...> nuosekli kognityvinių žingsnių seka, kurios metu mokiniai problemą aptaria iš visų pusių. Problema yra pateikiama taip, kad turėtų argumentų „už“ ir „prieš“. Priduriama, jog: „Tai padeda pasiekti konsensuą svarstant kontroversinę problemą, niekam nepralaimint <...>. Tokiu būdu dalyviai skatinami susidaryti savo nuomonę, kuri gali skirtis nuo grupės narių nuomonės, bet būtinai turi būti grindžiama argumentais“. (I. Zaleskienė (2008, p. 26)).

¹⁷ Diskusijos turinys – siekiant pagilinti pedagogų žinias apie demokratijos principus ir procesus bei veiksmingus šių principų mokymo metodus (I. Zaleskienė (2008, p. 26)).

¹⁸ Aktyvus mokymasis – „<...> grindžiamas mokymo ir mokymosi analize ir apima ne tik aktyvių pamokų modeliavimą, bet ir paramą mokytojams planuojant visą diskusijų procesą“. (I. Zaleskienė (2008, p. 27)).

¹⁹ Visuminis procesas – „<...> apima tikslus, standartus ir privalomą vertinimą kiekvienoje šalyje. Iš esmės pasiūlyti du būdai: įtraukti mokytojus į diskusinės medžiagos atranką bei skatinti juos palaikyti virtualius kontaktus tarpusavyje“. (I. Zaleskienė (2008, p. 27)).

²⁰ Adekvatus laikas – „Kiekvienai diskusijai įtaką daro ne tik kontaktinių valandų skaičius seminarų metu, bet užsiėmimų intensyvumas. Idealiu atveju, kontaktinis laikas glaudžiai siejamas su mokytojų galimybėmis eksperimentuoti pamokų metu savo klasėje“. (I. Zaleskienė (2008, p. 27)).

²¹ Kolektyvinis dalyvavimas – „Mokiniais skiriamos panašios užduotys, skatinančios gilintis į nagrinėjamą problemą ir leidžiančios įsitikinti, kad diskusija kaip metodas gerina mokinių mokymąsi bei skatina demokratiją“. (I. Zaleskienė (2008, p. 27)).

²² Organizacija – „Kiekviena šalis turėjo sudaryti formata, kuris geriausiai atitiktų jos poreikius: studijų ratelius, mokytojų tinklus, konsultavimą, tyrimus patiems dalyvaujant ir pan.“. (I. Zaleskienė (2008, p. 27)).

13 lentelė. „Street Law INC“ vykdytų tarptautinių programų esmė

Projekto pavadinimas	Tikslinė grupė	Projekto tikslas	Projekto struktūra
„Street Law Nepal“ ²³	Nepale gyvenantys žmonės	Pasitelkiant švietimą, puoselėti taikos siekimo kultūrą, suteikti žinių apie žmogaus teisę ir laisvę	2008 m. orientuotasi į mokymo plano sudarymą, konsultantų parengimą, siekiant įgyvendinti neformalųjį švietimą. 2009 m. tęsiamas bendradarbiavimas su partneriais rengiant ir įgyvendinant 2008 m. strategiją, atnaujint bei suderinti formaliojo ir neformaliojo švietimo veiklos sritis
„Democracy education exchange project (DEEP)“ ²⁴	Studentai iš Vidurio ir Rytų Europos bei kitų posovietinių valstybių	Ugdyti ir plėtoti žinias, įgūdžius, charakterio bruožus reikalingus siekiant išsaugoti, pagerinti demokratijos raidą ir plėtrą	Tikslas pasiektas bendradarbiaujant su pedagogais, nevyriausybinėmis organizacijomis, politikais iš 12 dalyvaujančių šalių (tarp jų ir Lietuvos). Taip pat projektas kolegoms iš JAV suteikė žinių apie besiformuojančių valstybių demokratijos raidą, tenkančius iššūkius kuriant, palaikant demokratinę visuomenę
„Conecting Islam and Democracy“ ²⁵	Arabų šalys: švietimo reformos, metodinės priemonės	Sukurti teisinio švietimo sistemos pagrindus ir puoselėti teisinį švietimą Arabų šalyse	Pasitelkiant „Street Law INC“ organizacijos specialistus, „The Center for the Study of Islam and Democracy“ specialistus ir ekspertus iš projekte dalyvaujančių šalių, modifikuoti ir adaptuoti „Street Law INC“ teisinio švietimo vadovėlį „Teisė visiems“. Visa tai laiduoja siekį lanksčiau diskutuoti klausimais susijusiais su teise, teisine kultūra bei jos plėtrą Arabų šalyse
„Open Society Institute/Street Law Network Program“ ²⁶	Pietų ir Vidurio Europos, Vidurio Azijos ir Mongolijos vidurinių mokyklų pedagogai ir mokiniai	Sukurti teisinio švietimo vadovėlį vidurinėms mokykloms, apmokyti pedagogus aktyvių mokymo metodų, dirbti su vadovėliu	Programoje dalyvavo daugybė to regiono šalių, buvo išleista daugiau kaip 50 skirtingų teisinio švietimo vadovėlių tose šalyse. Vyko apmokymai, seminarai teisinio švietimo tematikomis.

Sudaryta remiantis:

Street Law Nepal (<http://www.streetlaw.org/en/Program.26.aspx>) pateikta informacija.

Democracy education exchange project (DEEP) (<http://www.streetlaw.org/en/Program.25.aspx>) pateikta informacija

Conecting Islam and Demoscrcacy (<http://www.streetlaw.org/en/Program.22.aspx>) pateikta informacija.

Open Society Institute/Street Law Network Program. (<http://www.streetlaw.org/en/Program.24.aspx>) pateikta informacija.

Kaip matyti iš lentelėje pateiktų duomenų, „Street Law INC“ vykdyti projektai tuose regionuose ir tose šalyse neabejotinai prisidėjo prie teisinės kultūros, kaip tokio proceso, atsiradimo ir puoselėjimo, žmogaus teisių ir laisvių skaidos, mokymo(si) priemonių ir būdų

²³ „Street Law INC“ ir UNICEF projektas „Street Law Nepal“ (<http://www.streetlaw.org/en/Program.26.aspx>).

²⁴ „Street Law INC“ ir JAV švietimo departamento projektas „Democracy education exchange project (DEEP)“ (<http://www.streetlaw.org/en/Program.25.aspx>).

²⁵ „Street Law INC“, U.S. Department of State ir organizacija „Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor“ projektas „Conecting Islam and Demoscrcacy“ (<http://www.streetlaw.org/en/Program.22.aspx>).

²⁶ „Street Law INC“ projektas „Open Society Institute/Street Law Network Program“ (<http://www.streetlaw.org/en/Program.24.aspx>).

kūrimo. Visos šios priemonės skatino ir galino žmones veikti, daryti įtaką savo ir kitų kasdieniam gyvenimui.

Dar viena „Street Law INC“ jaunimui skirta tarptautinė programa „The Youth Act“ (<http://www.streetlaw.org/en/Program.18.aspx>), kurios tikslas – įgalinti jaunimą aktyviai veikti (plačiau žr. 14 lentelę).

14 lentelė. „The Youth Act“ programos esmė

Projekto pavadinimas	Tikslinė grupė	Projekto tikslas	Projekto struktūra
„The Youth Act“	Jaunimas	Švietimas ir įgūdžių lavinimas, įgalintis jaunimą aktyviai veikti	Programa integruojama į socialinių mokslų, pilietinio ugdymo, kt. programas. Programa, vadovaudamasi įvairiais mokymo(si) stiliais, siekai įgalinti jaunimą suvokti jų galimybes keisti savo gyvenimą.

Sudaryta remiantis: The Youth Act program (<http://www.streetlaw.org/en/Program.18.aspx>) pateikta informacija.

Dar 1997 metais Fordo suteiktas materialinis fondas suteikė galimybes „Street Law INC“ kurti, organizuoti ir įgyvendinti projektus tarptautinėse programose, tęsti bendradarbiavimą su „Constitutional and Legal Policy Institute“ (COLPI) ir „The American Bar Association’s Central European and Eurasian Law Initiative“ (ABA/CEELI). Šių dviejų tarptautinių institutų COLPI ir ABA/CEELI vaidmuo tiek „Street Law INC“ plėtotėje, tiek teisinio švietimo plėtroje yra reikšmingas (plačiau žr. 15 lentelę)

15 lentelė. „Tarptautinių organizacijų „Constitutional and Legal Policy Institute“ (COLPI) ir „The American Bar Association’s Central European and Eurasian Law Initiative“ (ABA/CEELI) veiklos kryptys“

Organizacija	Organizacijos veiklos kryptys	Vykdytos programos:
„Constitutional and Legal Policy Institute“ (COLPI)	<u>Organizacijos vykdomos veiklos susijusios su:</u> <i>teisiniu švietimu</i> (aktyvių metodų taikymas, įgūdžių ugdymas, mokomosios bazės kūrimas ir pan.); <i>žmogaus teisėmis</i> (visuomenės švietimas, žmogaus teisių apsauga); <i>policijos ir teismų reforma; teisinės pagalbos teikimu; kova su korupcija</i> <...>.	Spektras labai platus, susijusios su: <i>teisiniu švietimu</i> ("Clinical legal education", "Law faculty training"), <i>baudžiamąja teise, teismų ir policijos reformomis, teisingumo prieinamumo kiekvienam, korupcija.</i>
Tarptautinė programa „American Bar Association’s Central European and Eurasian Law Initiative“ (CEELI)	<u>Organizacijos vykdomos veiklos susijusios su:</u> <i>teisinės valstybės laidojamų teisių sklaida; teisinės pagalbos teikimas; teisinės kultūros puoselėjimas; visuomenės teisinis švietimas ir kt.</i> , taip įgalinant kiekvieną valstybę individualiai plėtoti teisinės valstybės idėją.	"Access to Justice and Human Rights", "Anti-Corruption and Public Integrity", "Criminal Law Reform and Anti-Human Trafficking", "Legal Education Reform and Civic Education", "Legal Profession Reform", "Women’s Rights" ir kt.

Sudaryta remiantis:

American Bar Association's Central European and Eurasian Law Initiative (ABA/CEELI). (www.apps.americanbar.org) pateikta informacija.

Constitutional and Legal Policy Institute (COLPI) (www.osi.hu/colpi/indexie.html) pateikta informacija.

Tai tik dalis „Street Law INC“ vykdytų/vykdomų projektų, kurių indėlis į pasaulinę teisinio švietimo plėtotę yra reikšmingas. Minėtieji ir kiti projektai

APIBENDRINIMAS: Viena iš populiariausių, daugiau kaip 35 m. visame pasaulyje aktyviai veikianti tarptautinė organizacija „Street Law INC“, kurios vienas iš pagrindinių tikslų – švietimas apie teisę, demokratiją ir žmogaus teises, kuria, įgyvendina, remia ir vykdo daug, iš pažiūros labai skirtingų, bet tarpusavyje susijusių teisinio švietimo programų/projektų. Organizacija nuolatos bendradarbiauja su skirtingomis vietos ir tarptautinėmis organizacijomis, valstybių valdžios atstovais, į vykdomą veiklą įtraukia vietos bendruomenes, tam tikros srities specialistus, begalinį dėmesį skiria jaunimui (atskirai vykdomi projektai: įgalinti jaunimą veikti projektai, edukaciniai-prevenciniai projektai prieš nusikaltimus, šviečiamieji projektai ir t.t.), lanksčiai reaguoja į nūdienos poreikius. „Street Law INC“ internetinėje svetainėje (www.streetlaw.org/) pateikiama detali informacija apie vykdytus ir vis dar vykdomus projektus/programas, dalijamasi metodine informacija ir patirtimi, kuri vertinga dar tik pradedantiesiems veikti šioje srityje.

Gyvename teisės normų reguliuojamoje teisinėje valstybėje, kurią sudaro teisinė visuomenė, kuri ne tik pripažįsta teisės viršenybę, bet taip pat teisę traktuoja, kaip vienintelį problemų sprendimo būdą. Akivaizdu, jog vienokia ar kitokia teisės raiška kiekvieną mūsų paliečia kasdien, įvairiose situacijose (mokykloje, darbe, perkant prekes ar užsisakant paslaugas, būnant viešosiose erdvėse, naudojantis viešuoju transportu, bendraujant, susitariant ir t.t.). Tad išleidžiami įstatymai ir kiti teisiniai aktai reglamentuoja daugybę skirtingų sričių ir aspektų, kuriuos turi žinoti kiekvienas visuomenės narys. Tačiau šiandien dar vis nėra atliktas visuomenės (jos dalies) teisinio švietimo poreikio tyrimas, kuriame atsispindėtų ne tik visuomenės teisinio švietimo samprata, bet taip pat būtų atskleistos jų nuostatos, vertinimai, lūkesčiai teisinio švietimo atžvelgiu.

Nors užsienio šalyse (tokiose kaip JAV, Anglija) teisinis švietimas pradėtas įgyvendinti jau daug anksčiau, vis dėl to Lietuvoje iki 2004 m. nebuvo vieningos, nuoseklios teisinio švietimo sistemos. Tad Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2004 m. ir 2008 m., išleido nutarimus (2004, 2008) dėl visuomenės teisinio švietimo 2004-2008, 2009-2012 metų programų patvirtinimo, kuriose teisinis švietimas suprantamas, kaip procesas (2004, 2008) – „<...> per kurį asmenims sudaromos galimybės įgyti žinių ir gebėjimų, padedančių tinkamai naudotis savo teisėmis ir laisvėmis teisinėje sistemoje, ginti savo teises ir vykdyti pareigas“. Pastebėta, jog minėtoje 2009-2012 m. programoje numatytas veiksmų planas (teisės pagrindų mokymo programos sukūrimas, pedagogų kompetencijos kėlimas, metodinės bazės sukūrimas ir t.t.), turintis skatinti teisinio švietimo plėtotę ugdymo institucijose. Tad reikšmina yra išsiaiškinti esamą teisinio švietimo padėtį jose, t.y. ištirti, ar teisinis švietimas vykdomas, kokiomis formomis jis vykdomas ir kas jį vykdo, bei įvertinti minėtųjų aspektų efektyvumą.

Teorinė analizė atskleidė, nors yra parengtas teisinio ugdymo programa „Teisė“, teisinio švietimo programa „Street Law“, išleisti pirmieji teisinio švietimo vadovėliai, kas sudaro palankias prielaidas savarankiškos teisės pamokos organizavimui, tačiau neretai teisinis švietimas ugdymo institucijose įgyvendinamas integruojant atskirus teisinius aspektus į ugdymo turinį. Ugdymo programų analizė atskleidė, jog tik filosofijos, etikos, istorijos, visuomenės pažinimo ir pilietinio ugdymo pamokose yra ryškiausia teisinių aspektų raiška, tačiau nagrinėjamos temos neapima visų nagrinėtinų teisinių aspektų. Tad šiuo atveju yra reikšminga ištirti, kokios teisinės temos respondentams yra aktualios, kokių teisinių žinių moksleiviams trūksta, bei identifikuoti sritis, kuriose taikytinos įgytos teisinės žinios.

Šiandien aktualios yra ne tik įgytos žinios, bet taip pat ir išsiugdyti gebėjimai, vertybinės nuostatos. Atsižvelgiant į bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose

(2003, 2002) išskirtas moksleivių ugdytinus gebėjimus, vertybines nuostatas, svarbu išsiaiškinti, ar teisinis švietimas ugdo ir kokius ugdo moksleivių gebėjimus ir vertybines nuostatas.

Europos Sąjungos institucijų, užsienio šalių organizacijų (tokių kaip „Street Law INC“) indėlis į jaunimo įgalinimo, skatinimo ir švietimo politiką yra didžiulis. Pastebėta, jog Lietuvoje taip pat veikia daug skirtingų organizacijų (tokių kaip Atviros Lietuvos fondas, Regioninis pilietinės edukacijos centras, Europos Studentų Teisininkų Asociacija, Lietuvos teisininkų draugija, Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras ir t.t.), kurios vykdomais teisinio švietimo projektais/programos prisideda prie teisinio švietimo plėtotės Lietuvoje. Atsižvelgiant į tai, jog daugumos minėtųjų programų/projektų dalyviai – ugdymo institucijų bendruomenės – reikšminga jų vertinimus apie vykdomų programų efektyvumą šios srityje.

V. Šlapkauskas (2011) pastebėjo, jog šiandien teisinis švietimas susiduria su įvairiais socialiniais, politiniais, teisiniais ir švietimo iššūkiais. Ugdymo institucijų darbuotojai ir moksleiviai yra tie, kuriems objektyviausiai gali įvertinti, su kokiais sunkumais susiduria teisinis švietimas ugdymo institucijose. Tad reikšminga yra ištirti, respondentų vertinimus šiuo aspektu, bei identifikuoti respondentų siūlomus teisinio švietimo įgyvendinimo būdus.

Tad minėtųjų moksleivių teisinį švietimą apimančių veiksmų visumos tyrimas, atskleis ugdymo institucijų darbuotojų ir moksleivių nuostatas ir vertinimus teisinio švietimo atžvilgiu.

3. VYRESNIŲ KLASIŲ MOKSLEIVIŲ TEISINIO ŠVIETIMO POREIKIO TYRIMAS

3.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Atliekant tyrimą remtasi humanistine asmenybės teorija. Humanizmo teorija, anot R. Tidikio (2003), tai istoriškai kintanti pažiūrų sistema, kurioje pripažįstama pagarba žmogaus orumui, jo teisėms į laisvę ir lygybę. Tad ir šioje teorijoje, anot S. Šmidkaitės (2009, p.24): „Atskaitos taškas yra pats žmogus“, tačiau didelis dėmesys skiriamas aplinkai, jos daromai įtakai.

Tyrimu siekta patikrinti išsikeltą hipotezę – teisinio švietimo svarbą suvokia tiek vyresnių klasių moksleiviai, tiek ugdymo institucijų darbuotojai, atsižvelgiant į tai, ugdymo institucijose sudaromos palankios sąlygos šiam moksleivių poreikiui plėtoti.

Tyrimas vykdytas 2011 m. lapkričio – gruodžio mėn., kuriame dalyvavo: 13 Vilniaus m. esančių ugdymo institucijų ir 4 Vilniaus r. esančios ugdymo institucijos (plačiau žr. 1 priedą).

Apibendrintai skiriami šie empirinio tyrimo proceso etapai:

1. tyrimo instrumentų parengimas – ugdymo institucijų darbuotojams²⁷ skirta anketa ir anketa skirta 10-12 klasių moksleiviams;
2. „pilotažinis“ tyrimas, siekiant praktiškai patikrinti ir patobulinti tyrimo instrumentus;
3. atsitiktinai pasirinktų ugdymo institucijų, esančių Vilniuje, Vilniaus rajone, įtraukimas į tyrimą;
4. anketinės apklausos vykdymas, siekiant surinkti informaciją atliepiančią numatytus tikslus;
5. gautų tyrimo rezultatų analizė SPSS programa, išvadų formulavimas ir rekomendacijų pateikimas.

Šiam tyrimui anketinė apklausa pasirinktas dėl keleto priežasčių: per palyginus trumpą laiką galima apklausti didelį skaičių žmonių, surinkti daug skirtingos informacijos tiriamu klausimu, galimybė netiesiogiai dalyvauti tyrime, instrukuoti respondentus.

Tyrimo metu respondentai suskirstyti į 2 savarankiškas imtis, t.y.: ugdymo institucijų darbuotojai²⁸ ir 10-12 klasių moksleiviai. Atsižvelgiant į tai, sudarytos dviejų tipų anketos:

²⁷ Tyrimo metu dalyvavo vaikų globos namų darbuotojai (t.y. socialiniai darbuotojai, socialiniai pedagogai, socialinių darbuotojų padėjėjai ir administracijos atstovai), mokyklų pedagogai, socialiniai pedagogai, administracijos darbuotojai.

ugdymo institucijų darbuotojams (žr. 6 priedą) ir 10-12 klasių moksleiviams (žr. 7 priedą), kuriose pateikta vienodų klausimų vienodas skaičius (t.y. 13 klausimų, iš kurių: 12 klausimų uždaro ir 1 atviro tipo klausimas), siekiant ne tik atskleisti abiejų imčių respondentų nuomonę tiriamu klausimu, bet ir atlikti gautų tyrimo rezultatų lyginamąją analizę.

Šiame darbe nagrinėti įvairūs teisinio švietimo aspektai, pateiktos teisinį švietimą apibūdinančios sąvokos, atskleistos teisinio švietimo įgyvendinimo ir raiškos formos, visa tai atsispindėjo ir sudarytose anketose, kuriose skiriamos tokios sudedamosios dalys:

- ✓ Įžanga – pristatyti duomenys apie tyrėją, tyrimo tikslą, pateikiama instrukcija, kaip užpildyti anketą, atkreipiamas dėmesys, kad anketa anoniminė;
- ✓ 1 dalis – duomenys apie respondentą;
- ✓ 2 dalis (1 klausimas) – respondentų teisinio švietimo samprata;
- ✓ 3 dalis (2, 3, 4, klausimai) – siekiama atskleisti ir įvertinti esamą teisinio švietimo padėtį ugdymo institucijoje (t.y. nustatyti teisinio švietimo vykdymo formas, teisinio švietimo vykdytojus, veiklas; įvertinti visus šiuos veiksnius);
- ✓ 4 dalis (5, 6, 7 klausimai) – siekiama atskleisti respondentų vertinimus apie: nagrinėtinų teisinių temų²⁹ reikšmingumą įgyvendinant teisinį švietimą, nustatyti įgytų teisinių žinių pritaikymo sritis, identifikuoti trūkstamas teisines žinias;
- ✓ 5 dalis (8 klausimas) – Lietuvoje vykdytų/vykdomų teisinio švietimo programų/projektų³⁰ reikšmė, jų vertinimas;
- ✓ 6 dalis – (10, 11 klausimai) – teisinio švietimo vaidmuo ugdant moksleivių vertybines nuostatas³¹ ir formuojant gebėjimus³²;
- ✓ 7 dalis (9 ir 12 klausimai) - veiksnų, lemiančių poreikį šviesti moksleivius su teise susijusiais klausimais, nustatymas ir sunkumų, su kuriais susiduria teisinis švietimas, identifikavimas;
- ✓ 8 dalis (13 klausimas) – būdų ir priemonių siūlymas.

²⁸ Ugdymo institucijų darbuotojai - pedagogai, administracijos darbuotojai, socialiniai darbuotojai, socialiniai pedagogai ir t.t.

²⁹ Anketoje pateiktos teisinės temos, t.y. temos, kurias išskiria R. Totoraitis, R. Ažubalytė (2003) vadovėlyje „Teisė kiekvienam“, o taip pat ir R. Ažubalytė, D.Sinkevičienė (2010) Teisės vidurinio ugdymo bendrosios programos projekte.

³⁰ Anketoje pateikti realiai Lietuvoje vykdomi/vykdyti teisinio švietimo programos/projektai, kurie turi įtakos teisinio švietimo sklandai, teisinį švietimą pateikia įvairiais aspektais, formomis, padaro jį prieinamesnį, patrauklesnį, suprantamesnį.

³¹ Anketoje pateiktos vertybinės nuostatos t.y. nuostatos, kurios pateiktos „Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose“ (2003, p. 9-10) ir kurias ugdo: „<...> kiekviena <...> mokykla, kiekvienas mokytojas <...>“.

³² Anketoje pateikti gebėjimai, t.y. bendrieji asmeniniai, socialiniai, pažinimo, komunikaciniai, darbo ir veiklos moksleivių gebėjimai, kurie išskiriami „Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose“ (2003, p. 10) ir kuriuos privalo plėtoti kiekviena mokykla.

Vykdamy tyrimą, išanksto susitarta su kiekvienos ugdymo institucijos atstovu dėl susitikimo, kurio metu pristatytas tyrimas, jo tikslai, uždaviniai, atsakyta į iškilusius klausimus. Gavus leidimą atlikti tyrimą, anketos paliekamos minėtiesiems atstovams, o po 2-3 sav. anketos atsiimamos. Pastebėta, jog ugdymo institucijų darbuotojai, dažniau nei moksleiviai, vengė pildyti anketas, jų grįžtamumas mažesnis³³.

Gautų tyrimo rezultatų analizei taikytas matematinės statistikos metodas. Matematinė statistinė duomenų analizė atlikta SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 17.0 for Windows kompiuterine programa.

Siekiant atskleisti statistiškai reikšmingai skirtingus vertinimus³⁴, turint prielaidą, jog tiek lytis, tiek klasė, kurioje moksleiviai mokosi, turi įtakos jų vertinimui, taikyti nepriklausomų imčių (mergaitės, berniukai) T-tests (Independent-Samples T Test) ir (10 klasė, 11 klasė, 12 klasė) ANOVA testai, o atliekant abiejų imčių rezultatų lyginamąją analizę, T-test (Independent-Samples T Test) atliktas analizuojant moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų vertinimus.

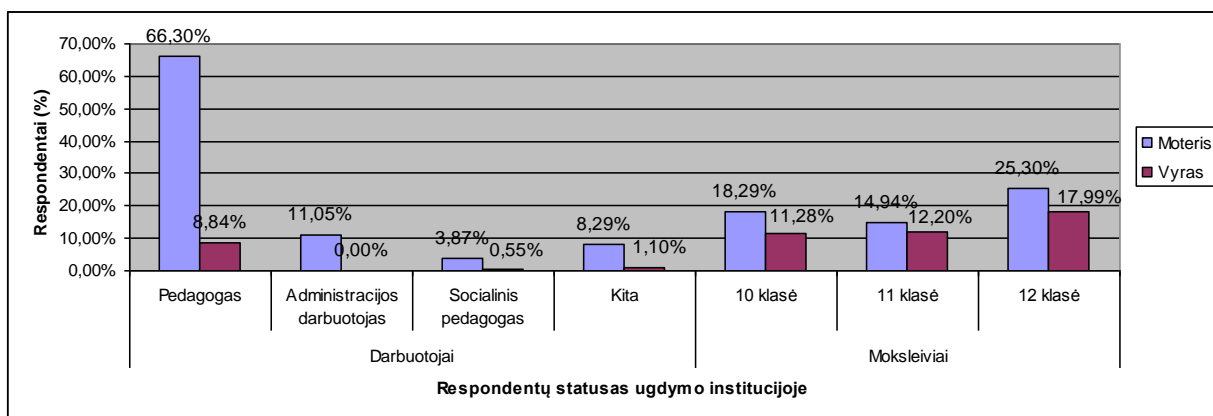
Iš viso tyrime dalyvavo 503 respondentai, iš kurių:

1. 322 respondantai – 10-12 klasių moksleiviai (plačiau žr. 4 priedą), iš jų:
 - 1.1. 142 12-tokai (atitinkamai 43,29%);
 - 1.2. 97 10-tokai (atitinkamai 29,57%);
 - 1.3. 89 11-tokai (atitinkamai 27,13%);
2. 181 respondentas – ugdymo institucijų darbuotojas, iš kurių:
 - 2.1 136 pedagogai (atitinkamai 75,14%) (detalų pedagogų sąrašą žr. 5 priedą);
 - 2.2 20 administracijos darbuotojų (atitinkamai 11,05%);
 - 2.3 8 socialiniai pedagogai (atitinkamai 4,42%);
 - 2.4 17 kitų darbuotojų³⁵ (atitinkamai 9,39%).

³³ Iš viso tyrimo metu išdalinta 725 anketos: 425 anketos 10-12 klasių moksleiviams, 300 anketų ugdymo institucijų darbuotojams, gražintos 322 anketos moksleivių ir 181 anketa ugdymo institucijų darbuotojų.

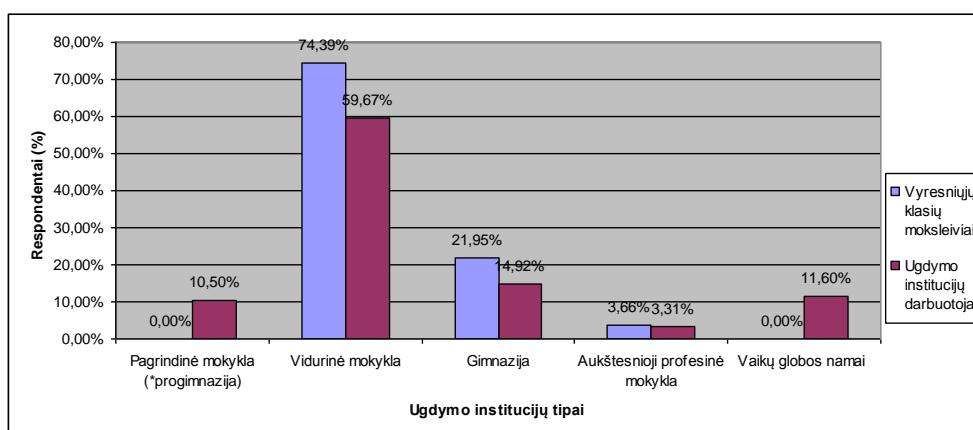
³⁴ Statistinio testo pasirinkimą lėmė kriterijai: matavimo skalė, kuriai priklauso tiriamas kintamasis; ar kintamojo rezultatai intervalų skalėje pasiskirstę pagal normalųjį skirstinį?; lyginamos imtys priklausomos/nepriklausomos (V. Kasiulevičius, G. Denapienė (2008, p.177)

³⁵ Kiti darbuotojai - vaikų globos namų darbuotojai t.y. socialiniai darbuotojai, socialiniai pedagogai, socialinių darbuotojų padėjėjai ir administracijos atstovai.

1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį ir ugdymo institucijoje užimamą statusą (%)

Didžioji dalis tiek moksleivių (192, atitinkamai 58,50%), tiek ugdymo institucijų darbuotojų (162, atitinkamai 89,50%) tyrime dalyvavusių respondentų yra moterys, atitinkamai abiejų imčių vyrų tyrime dalyvavo mažiau (136, atitinkamai 41,50% ir 19, atitinkamai 10,50%) (plačiau žr. 2 priedą).

2 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal ugdymo institucijas (%)

Didžioji dalis respondentų (74,39% moksleivių ir 59,67% ugdymo institucijų darbuotojų) yra iš vidurinių mokyklų, kita dalis – gimnazijų mokiniai (21,95%), darbuotojai (14,92%). Iš vaikų globos namų ir progimnazijų tyrime dalyvavo tik ugdymo institucijų darbuotojai.

3.2. Tyrimo rezultatų analizė

3.2.1. Vyresnių klasių moksleivių vertinimų apimančių pagrindinius teisinio švietimo aspektus rezultatų analizė

Teoriniu aspektu teisinis švietimas apibrėžiamas, kaip procesas (2004, 2008), apimantis teisinių žinių suteikimo, gebėjimų plėtotės, informavimo, konsultavimo, įgalinimo ir kitus aspektus. Siekiant atskleisti respondentų sampratą apie svarbiausius teisinio švietimo aspektus, paprašyta įvertinti³⁶ su teisiniu švietimu susijusius teiginius (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Moksleivių teisinio švietimo sampratą atspindintys vertinimai (%)

Teiginiai	Teiginių vertinimai	Visiškai sutinku	Sutinku	Nesu tikras	Nesutinku	Visiškai nesutinku	Nepasirinktas variantas
Žinių apie žmogaus teises ir laisves suteikimas	27,44%	54,88%	14,94%	1,83%	0,30%	0,61%	
Žinių apie teisę apskritai suteikimas	28,35%	47,26%	21,04%	2,44%	0,30%	0,61%	
Teisinės sąmonės ugdymas	20,12%	42,99%	26,52%	5,79%	3,35%	1,22%	
Konsultavimas su teise susijusiais klausimais	18,29%	43,29%	31,71%	5,49%	0,61%	0,61%	
Probleminių situacijų analizavimas ir sprendimas remiantis teisės aktais	21,34%	40,24%	29,57%	6,40%	0,91%	1,52%	
Įgalinimas ginti savo ir kitų teises ir laisves	25,91%	34,76%	30,79%	5,79%	1,52%	1,22%	
Informavimas apie naujai išleidžiamus teisės aktus	14,98%	43,43%	33,33%	7,03%	0,61%	0,61%	
Nuostatų ir gebėjimų elgtis teisėtai formavimas	16,77%	38,41%	31,71%	11,59%	0,61%	0,91%	
Gebėjimų suprasti ir taikyti teisės aktus formavimas	14,63%	35,67%	34,76%	11,89%	2,13%	0,91%	
Teisinės kultūros visuomenėje sklaida	10,67%	34,76%	41,77%	8,54%	3,05%	1,22%	
Nežinau, kas yra teisinis švietimas	2,74%	3,05%	9,76%	13,11%	15,24%	56,10%	
Kita ³⁷	0,3%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	99,70%	

Didesnė dalis moksleivių teisinį švietimą sieja su visais išvardintais aspektais, tai rodo aukšti teigiamų įverčių („Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“) procentai. Iš ko galima spręsti, jog moksleiviai teisinį švietimą suvokia, kaip daugybę aspektų apimančią ir įvairių žinių, gebėjimų, įgūdžių suteikiančią procesą.

Pastebima, jog 14,94% - 41,77% moksleivių, vertindami minėtuosius teiginius, pasirinko neutralų vertinimo tipą („Nesu tikras“), tad dalis respondentų neturi tvirtos nuomonės kai kuriais teisinio švietimo aspektais, daugiausiai: teisinės kultūros sklaida (41,77%), gebėjimų suprasti ir taikyti teisės aktus (34,76%), informavimo (33,33%). Tik 9,79% moksleivių nežino, o 9,76% respondentų nėra tikri, kas yra teisinis švietimas.

³⁶ Pateikti teisinį švietimą apimantys aspektai vertinti nuo „Visiškai sutinku“, „Sutinku“ – teigiamas vertinimas, „Nesu tikras“ – neutralus vertinimas, „Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“ – neigiamas vertinimas

³⁷ Kita: „Gebėjimas suprasti teisinę kalbą“

Siekiant išryškinti moksleivių vertinimu svarbiausius teisinį švietimą apimančius aspektus, susumuoti teigiami („Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“) ir neigiami („Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“) jų vertinimai ir išskirti daugiausiai įverčių gavę vertinimai (žr. 2 lentelė).

2 lentelė. Moksleivių teisinio švietimo sampratą atspindinčių vertinimų sumos (%)

Teiginių vertinimai	SUMA: "Visiškai sutinku" ir "Sutinku"	„Nesu tikras“	SUMA: "Nesutinku" ir "Visiškai nesutinku"
Teiginiai			
Žinių apie žmogaus teises ir laisves suteikimas	82,32%	14,94%	2,13%
Žinių apie teisę apskritai suteikimas	75,61%	21,04%	2,74%
Teisinės sąmonės ugdymas	63,11%	26,52%	9,14%
<...>	<...>	<...>	<...>
Gebėjimų suprasti ir taikyti teisės aktus formavimas	50,30%	34,76%	14,02%
Teisinės kultūros visuomenėje skaida	45,43%	41,77%	11,59%
<...>	<...>	<...>	<...>

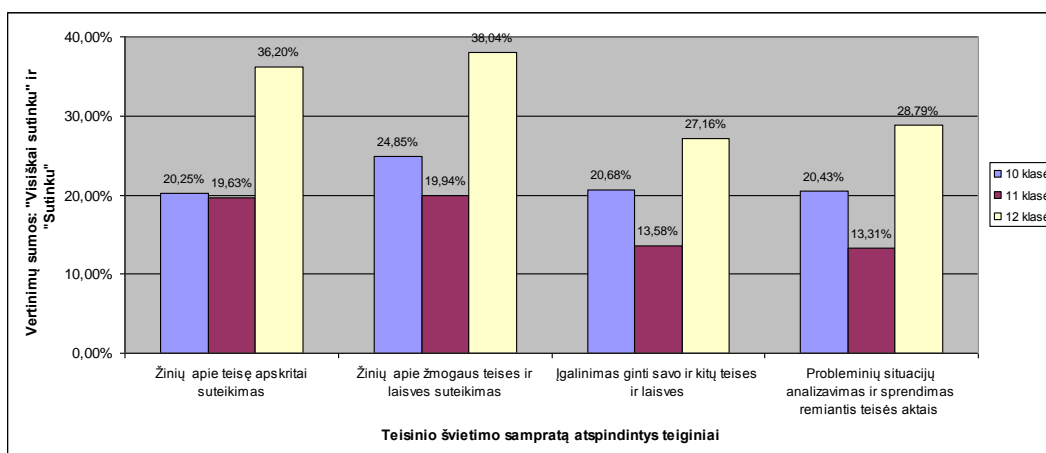
(Plačiau žr. 10 priedą)

Vyresniųjų klasių moksleiviai teisinį švietimą sieja su procesu nukreiptu į įvairių teisinių žinių suteikimą (82,32% ir 75,61%) ir teisinės sąmonės ugdymą (63,11%), kas galėtų atspindėti orientaciją į teorinį teisinį švietimą.

Mažiausiai teisinis švietimas siejamas su gebėjimų suprasti ir taikyti teisės aktus formavimo ir teisinės kultūros visuomenėje sklaidos aspektais (daugiausiai neigiamų įverčių (14,02% ir 11,59%)).

Teorinė analizė atskleidė, jog būtent teisinė sąmonė įsikūnija teisiniame elgesyje, kuris anot V. Šlapkausko (2004, p. 484) yra: „<...> subjekto veikimo ir gyvenimo būdas, kurį reglamentuoja įvairios socialinės normos“. Tad net ir turint pakankamai teisinių žinių, galima jomis nesivadovauti, bei negrįsti savo elgesio. Tad teisinio švietimo susiejimas tik su teoriniu (kas taip pat labai svarbu) aspektu ir atitrūkstant nuo praktinių (t.y. gebėjimų ugdymo, nuostatų formavimo), daro jį nepilnutinį ir neišbaigtą.

Mergaičių ir berniukų sampratos statistiškai reikšmingai nesiskiria ($p > 0,05$) (plačiau žr. 11 priedą). Aptikti statistiškai reikšmingi skirtumai ($p > 0,05$) tarp teisinio švietimo sampratų 10, 11 ir 12-ose klasėse (taikytas ANOVA testas). Skirtingai vertinami teisinio švietimo aspektai susiję su: „Žinių apie teisę apskritai suteikimu“, „Žinių apie žmogaus teises ir laisves suteikimu“, „Įgalinimu ginti savo ir kitų teises ir laisves“ ir „Probleminių situacijų analizavimu ir sprendimu remiantis teisės aktais“ (žr. 3 pav., plačiau žr. 12, 13 priedus).

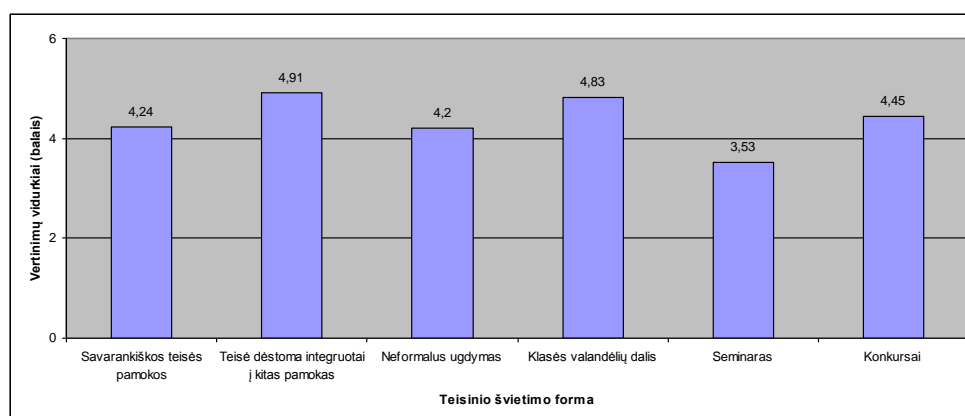

3pav. Moksleivių teisinio švietimo sampratą: statistiškai reikšmingai skirtingų vertinimų tarp klasių palyginimas ($p < 0,05$)

Pateikti duomenys atskleidžia, 12 klasės moksleiviai visus minėtuosius teisinį švietimą atspindinčius teiginius dažniau vertino teigiamai nei 10, 11 klasės moksleiviai. Tad ir teisinį švietimą, 12-tokai dažniau siejo su žinių suteikimo aspektu. Minėtuosius vertinimų skirtumus galėjo sąlygoti moksleivių turimi žinių, kompetencijų, patirties, brandos ir kiti skirtumai.

Siekiant atskleisti esamą teisinio švietimo padėtį ugdymo institucijose, respondentų paprašyta identifikuoti ir įvertinti ten vykdomas teisinio švietimo formas bei vykdytojus.

Ugdymo institucijose teisinis švietimas gali būti įgyvendinamas skirtingomis formomis: nuo savarankiškos teisės pamokos iki dalyko žinių integravimo į kitas pamokas ir t.t. Moksleiviai identifikavo ir vertino 10 balų sistemoje vienas iš galimų teisinio švietimo formų (kur 1 – teisinio švietimo forma nevykdoma <...> 10 – puikiai vykdoma) (plačiau žr. 14 priedą). Siekiant atskleisti, kurios teisinio švietimo formos ugdymo institucijose vykdomos ir kiek jos vykdomos, išvesti moksleivių vertinimų vidurkiai (žr. 4 pav, plačiau žr. 15 priedą).

4 pav. Vykdomų teisinio švietimo formų vertinimai (1- visiškai nevykdoma <...> 10-puikiai vykdoma)

Išvesti teisinio švietimo formų vykdymo vertinimų vidurkiai atskleidžia – visos pateiktos teisinio švietimo formos ugdymo institucijose vykdomos (gautos vertinimų reikšmės > 1 balas³⁸), tačiau respondentai jų vykdymą vertino žemesniais nei vidutiniais balais³⁹. Pastebima, jog dažniausiai pasirenkamos teisės dalyko integravimo formas: į kitas pamokas (4,58 balo) ir klasės valandėles (4,57 balo).

Tuo tarpu teorinė mokomųjų dalykų turinių (2002, 2004) analizė atskleidė, tik tokios mokomosios disciplinos, kaip: filosofija, etika, istorija, visuomenės pažinimo kursas ir pilietinis ugdymas, ugdymo turinyje pateiktomis temomis apima tam tikrus teorinius teisinius aspektus. Tačiau nagrinėjamos teisinės temos, neretai skirtingose disciplinose kartojasi, jos apibrėžiamos vienodai ir net kontekstas, kuriame jos pateikiamos, sutampa. Tad, būtinas nuolatinė ugdymo institucijų darbuotojų komunikacija ir bendradarbiavimas, siekiant išvengti pateikiamų žinių dubliavimo ir kad teisinis švietimas neišnyktų žinių sandūroje.

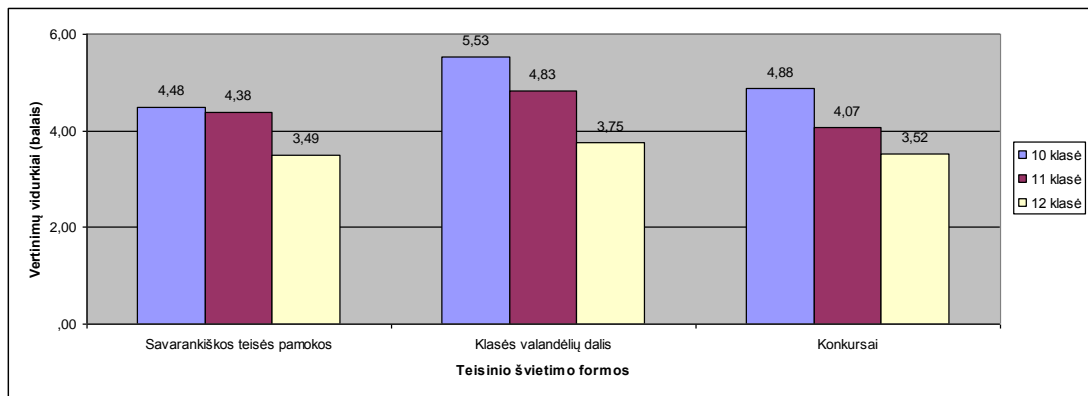
Tokios teisinio švietimo formos kaip seminarai ir neformalus ugdymas moksleivių identifikuotos kaip rečiausiai vykdomos (3,21 balo ir 3,92 balo). Tačiau būtent minėtosios formos yra tarp dažniausiai moksleivių siūlomų⁴⁰ būdų teisiniam švietimui ugdymo institucijose plėtoti. Šios formos iš ugdomąją veiklą organizuojančio specialisto reikalauja specialaus pasirengimo – įvairius aspektus apimančių teisinių žinių, kompetencijų, netradicinių mokymo metodų taikymo, kūrybiškumo. Tikėtina, kad būtent seminarų ir neformalaus teisinio ugdymo formų stiprinimas ugdymo institucijose būtinas, siekiant įtvirtinti teisinio švietimo/ugdymo pozicijas jose.

Mergaičių ir berniukų atsakymai vertinant teisinio švietimo formas, statistiškai reikšmingai nesiskiria ($p>0,05$) (T-tests) (plačiau žr. 16 priedą). Tačiau vertinimai tarp klasių (ANOVA testas) statistiškai reikšmingai skiriasi ($p>0,05$) vertinant tokias teisinio švietimo formas, kaip: „Savarankiškos teisės pamokos“, „Klasės valandėlių dalis“, ir „Konkursai“, (žr. 5 pav., plačiau žr. 17, 18 priedus).

³⁸ Teisinio švietimo formos vertintis 10 balų sistemoje, kur 1 – teisinio švietimo forma visiškai nevykdoma $<...> 10$ – puikiai vykdoma.

³⁹ Iš maksimaliai galimų 10 balų, moksleivių vertinimų vidurkiai pasiskirsto intervale nuo 3,21 balo iki 4,58 balo.

⁴⁰ Moksleivių atsakymai į 13 klausimą „Kokius būdus ir priemones siūlytum pasitelkti įgyvendinant 10-12 klasės moksleivių teisinį švietimą mokykloje“ (plačiau žr.)

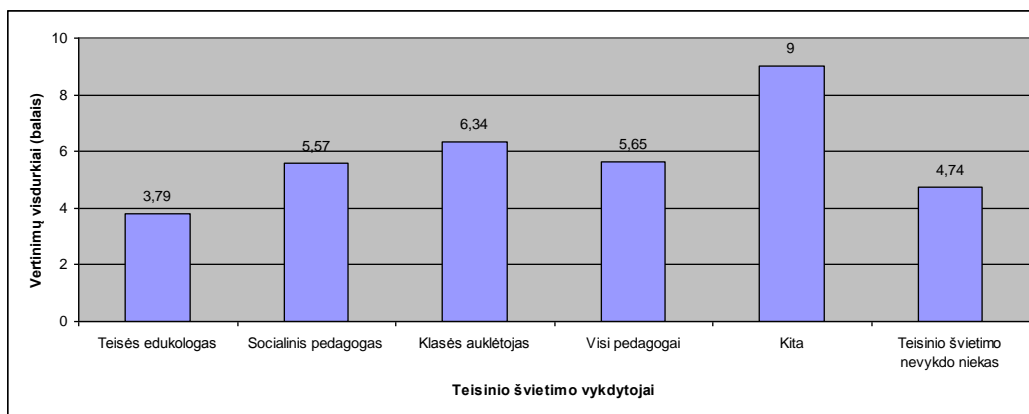
5 pav. Vykdomų teisinio švietimo formų vertinimai: statistiškai reikšmingumai skirtingu vertinimų tarp klasių palyginimas (1-visai nevykdoma <...> 10-puikiai vykdoma) ($p < 0,05$)

10 klasių moksleiviai tokias teisinio švietimo formas, kaip savarankiškas pamokas, klasės valandėlių dalis ir konkursai vertina aukštesniais balais nei 11, 12 klasių moksleiviai, išreikšdami nuostatas, jog minėtosios formos įgyvendinamos. Tuo tarpu 12 klasių moksleiviai, minėtasias formas, jų vykdymą vertina žemiausiais balais, išreikšdami nuostatas dėl šių formų menko įgyvendinimo.

Nors deklaruojama siekiamybė – savarankiškos teisės pamokos ugdymo institucijose, tačiau R. Prakapas ir R. Žilinskienė (2008) analizuodami teisinio ugdymo, kaip savarankiškos mokomosios disciplinos, padėtį mokyklose, atskleidė, jog pedagogai neturi vieningos nuomonės šiuo klausimu, o nuosekliai teisinio ugdymo plėtotei mokykloje trukdo (2008, p. 55): „<...> specialistų, parengtų dėstyti šią discipliną, stoka“.

Teorinė analizė atskleidė, priklausomai nuo pasirinkamų teisinio švietimo formų, bendruomenės požiūrio, vykdomos švietimo politikos šiuo klausimu, kitų veiksnių, teisinio švietimo vykdytojais gali būti skirtingi, skirtingas pareigas užimantys asmenys.

Moksleiviai identifiko ir vertino skirtingus teisinio švietimo vykdytojus, jų veiklos efektyvumą 10 balų sistemoje (kur 1 – vykdytojo veikla visiškai nepasiteisina <...> 10 – pasiteisina puikiai) (plačiau žr. 19, 20 priedus). Siekiant atskleisti moksleivių identifikuotų vykdytojų veiklos efektyvumą, išvesti jų vertinimų vidurkiai (žr. 6 pav.).

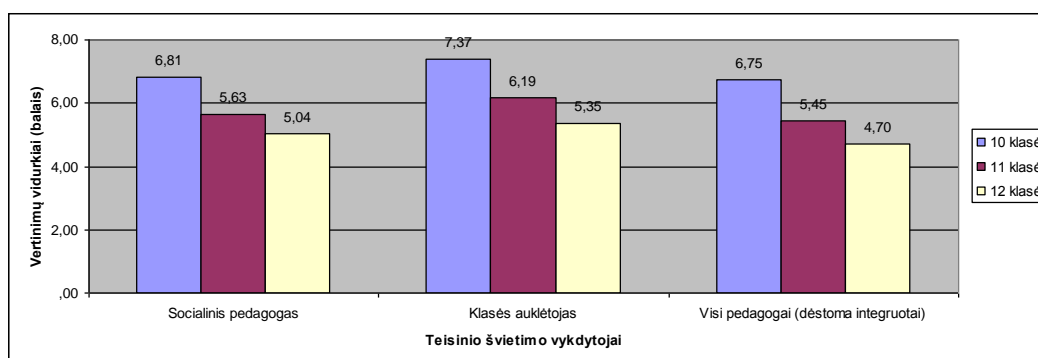

6 pav. Moksleivių teisinio švietimo vykdytojų veiklos efektyvumo vertinimai (1- visiškai nepasiteisina <...> 10-puikiai pasiteisina)

Moksleiviai identifikuoja teisinio švietimo vykdytojus, tačiau jų veiklos efektyvumas vertinamas vidutiniškai žemais balais (vertinimų vidurkiai pasiskirsto intervale nuo 3,79 balo iki 6,34 balo). Tik pačių moksleivių pateikti teisinio švietimo vykdytojai – pilietinio ugdymo mokytojai ir istorijos mokytojai – vertinami aukštais balais (vertinimų vidurkis 9 balai).

Pastebima, dažniausiai teisinio švietimo vykdytojai įvardinami, klasės auklėtojai, visi pedagogai (kai teisė dėstoma integruotai) ir socialiniais pedagogai, tačiau jų veiklos efektyvumas šioje srityje, yra žemas (veiklos efektyvumas įvertintas 6,34, 5,57 ir 5,65 balo).

Nepriklausomų imčių (mergaitės, berniukai) T-tests atskleidė, vertinant teisinio švietimo vykdytojus, jų veiklos efektyvumą, vertinimai tarp lyčių statistikai reikšmingai nesiskiria ($p > 0,05$) (plačiau žr. 21 priedą). Tuo tarpu vertinimai tarp klasių (ANOWA testas) statistiškai reikšmingai skiriasi ($p > 0,05$), vertinant tokius teisinio švietimo vykdytojus, kaip: „Socialinis pedagogas“, „Klasės auklėtojas“ ir „Visi pedagogai“ (dėstoma integruotai) (žr. 7 pav., plačiau žr. 22, 23 priedus).

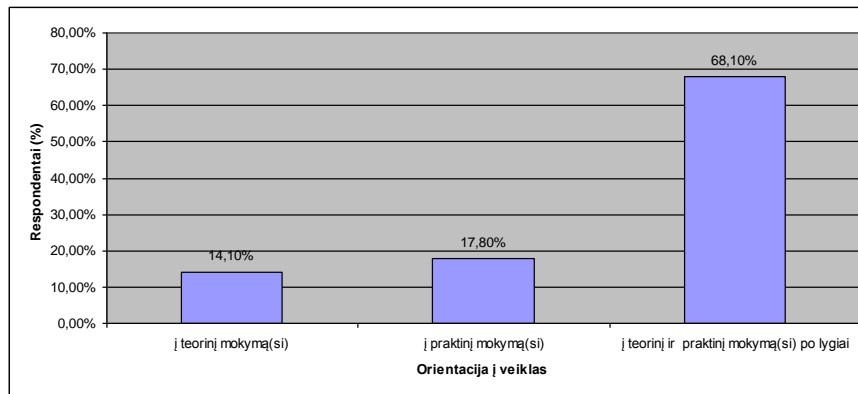
7 pav. Teisinio švietimo vykdytojų veiklos efektyvumo vertinimai (1- visiškai nepasiteisina <...> 10-puikiai pasiteisina): statistiškai reikšmingai skirtingų vertinimų tarp klasių palyginimas ($p < 0,05$)

Vertinant 7 pav. pateiktų vykdytojų veiklos efektyvumą, palankiausiai jų veiklą vertina 10 klasių moksleiviai, kritiškiausiai šiuo klausimu pasisakė 12 klasių moksleiviai.

Pastebėta, identifikuojant ir vertinant ugdymo institucijose vykdomas teisinio švietimo formas, teisinio švietimo vykdytojus (jų veiklos efektyvumą): visais atvejais 12-tokai minėtuosius aspektus vertino žemesniais, o 10-tokai aukščiausiais balais.

Siekiant atskleisti teisinio švietimo reikšmę vyresniųjų klasių moksleiviams, identifiuoti respondentų vertinimai, apimantys įvairių teisinių temų reikšmingumą, įgytų žinių pritaikomumą, teisinių žinių trūkumą, bei teisinio švietimo vaidmenį ugdant moksleivių vertybines nuostatas ir gebėjimu.

Teisinio švietimas gali būti kreipiamas į skirtingas veiklos kryptis, t.y. tik teorinį, tik praktinį arba ir į teorinį ir į praktinį mokymą(si) (žr. 8 pav., plačiau žr. 24, 25 priedus).

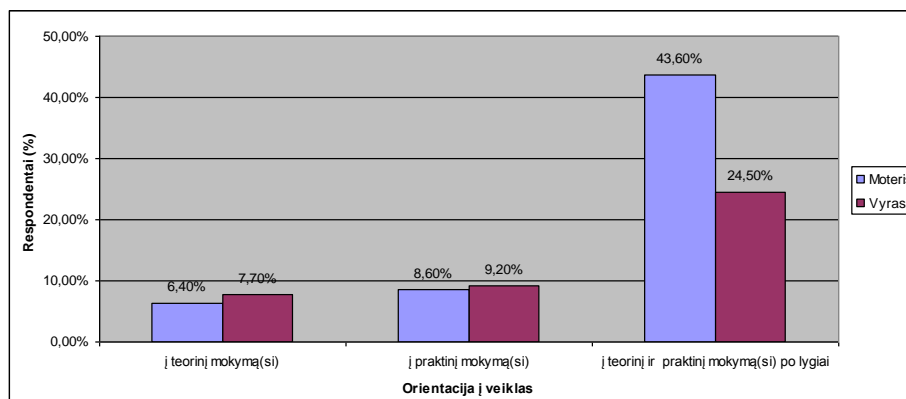
8 pav. Teisinio švietimo orientacija į veiklas: moksleivių vertinimai (%)

Moksleivių vertinimai atskleidžia, 68,10% vyresniųjų klasių moksleivių pasisako už tokį teisinį švietimą, kurio veikla orientuota į teorinio ir praktinio mokymo(si) balansą. Tik 14,10% respondentų norėtų, jog teisinis švietimas apimtų tik teorinį aspektą.

Aktyvus mokymas(sis), kai mokymas suprantamas kaip procesas, o ne pasyvus žinojimas – šiuolaikinės mokyklos siekiamybė. Teorinė analizė atskleidė, jog teisinis švietimas, jo organizavimas ir įgyvendinimas remiasi aktyviu mokinio vaidmeniu, aktyviais mokymo metodais, kai mokymo(si) centre yra mokinys (ne žinios), jo vertybių ir gebėjimų ugdymas. Kitu atveju, kai kalbama apie teorinį mokymą, pirmenybę teikiame moksleivių žinioms, jo gebėjimui atgaminti tas žinias, nekreipdami dėmesio į moksleivio gebėjimų ir įgūdžių ugdymą.

Tad nors moksleiviai teisinio švietimo esminiu aspektu identifiuoja įvairias teises žinias (žr. 1, 2 lenteles), tačiau jų įgyti norėtų per teorinio ir praktinio mokymo(si) balansą.

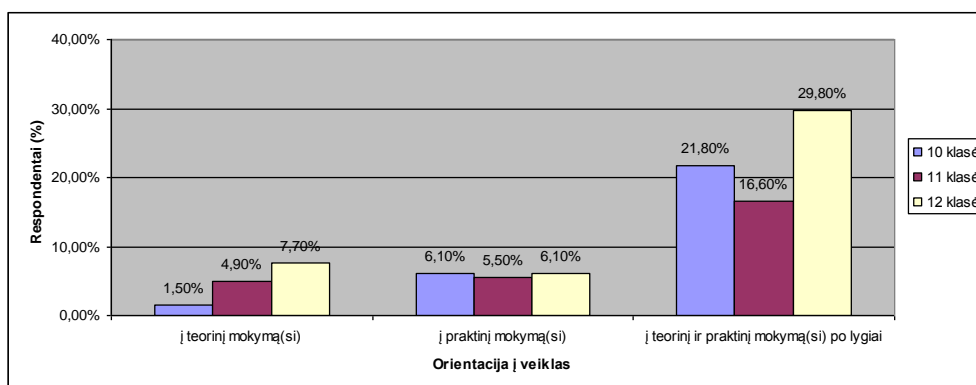
Vertinant teisinio švietimo orientacijas į veiklas (t.y. į teorinį, praktinį ar ir į teorinį ir į praktinį mokymą(si)), (Taikytas T-test testas) vertinimai tarp mergaičių ir berniukų statistikai reikšmingai skiria ($p < 0,05$) (žr. 9 pav., plačiau žr. 26 priedą).

9 pav. Teisinio švietimo orientacija į veiklas: statistiškai reikšmingumai skirtingų vertinimų tarp lyčių palyginimas ($p < 0,05$)

Pastebima, 43 % mergaičių teisinį švietimą sieja su teoriniu ir praktiniu mokymu(si). Tuo tarpu didesnė dalis berniukų (7,70% ir 9,20%, atitinkamai mergaičių 6,40% ir 8,60%) pasisakė teigiamai tik už teorinį arba tik už praktinį teisinio švietimo mokymą.

Vertinant teisinio švietimo orientacijas į veiklas (t.y. į teorinį, praktinį ar ir į teorinį ir į praktinį mokymą(si)), vertinimai tarp klasių (taikytas ANOVA testas) statistikai reikšmingai skiria ($p < 0,05$) (žr. 10 pav., plačiau žr. 27 priedą).

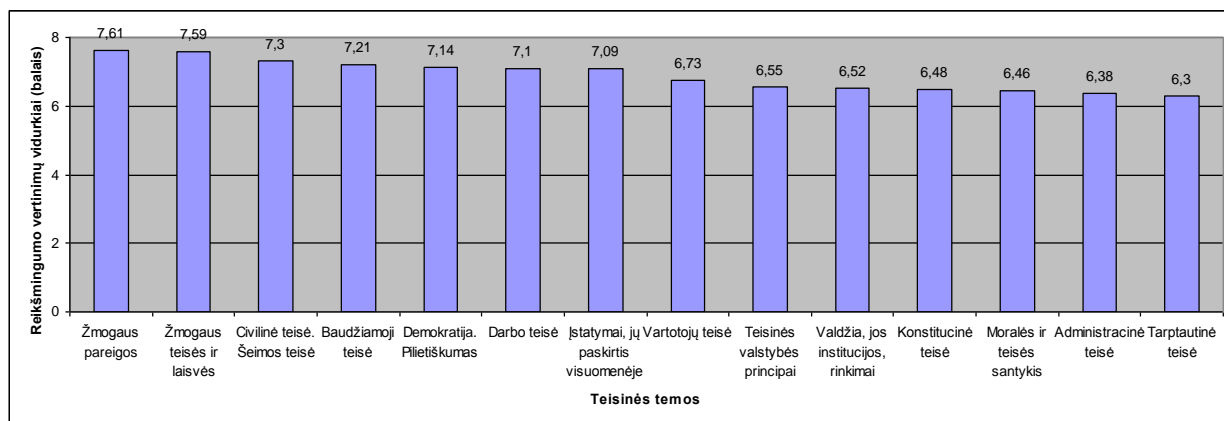

10 pav. Teisinio švietimo orientacija į veiklas: statistiškai reikšmingumai skirtingų vertinimų tarp klasių palyginimas ($p < 0,05$)

Vertinant teisinio švietimo orientaciją tik į teorinį mokymą(si), pastebėta, jog tik 1,53% 10-tokų lyginant su 7,67% 12-tokų, šį aspektą vertina teigiamai. Vertinant teisinio švietimo orientaciją į teorinį ir praktinį mokymą(si), pastebėta daugiau 12-tokų, t.y. 29,75%,

lyginant su 21,80% 10-tokų ir 16,56% 11-tokų ši teisinio švietimo aspektą vertina teigiamai. Pastebima, jog didžiausi skirtumas išryškėja tarp 10 ir 12 klasės moksleivių vertinimų.

Igyvendinant teisinį švietimą, nagrinėtinos įvairios teisinės temos. Vyresniųjų klasių moksleiviai vertino 14 su teise susijusių temų⁴¹ reikšmingumą 10 balų sistemoje (kur 1 – tema visiškai nesvarbi <...> 10 – labai svarbi). Siekiant atskleisti moksleivių identifikuotų ir įvertintų teisinių temų reikšmingumą, išvesti vertinimų vidurkiai (žr. 11 pav., plačiau žr. 28, 29 priedus).

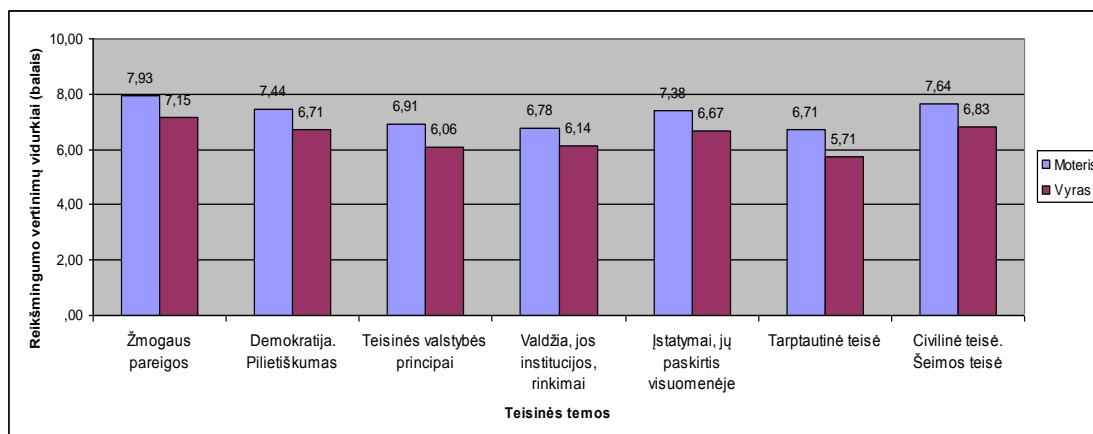

11 pav. Moksleivių su teise susijusių temų reikšmingumo vertinimų vidurkiai (1-visiškai nesvarbu <...> 10-labai svarbu)

Vertinimai atskleidžia, moksleiviams visos teisinės temos yra reikšmingos (vertinimų vidurkiai pasiskirsto intervale nuo 7,61 balo iki 6,30 balo). Reikšmingiausiomis teisinės temos identifikuoja: „Žmogaus pareigos“ (7,61 balo), „Žmogaus teisės ir laisvės“ (7,59 balo) ir „Civilinė teisė. Šeimos teisė“ (7,30 balo), tai yra tos temos, kurios susijusios su asmeniu, kasdieniais tarpasmeniniais santykiais, šeima. Mažiau reikšmingomis temomis moksleiviai vertina tas, kurios apima visuomeninius, valstybinius ir tarptautinius santykius, t.y. ta teisė, kuri yra netiesioginiais saitais susieta su asmeniu.

Nepriklausomų imčių (mergaitės, berniukai) T-tests atskleidė, vertinant tokių teisinių temų reikšmingumą, kaip: „Žmogaus pareigos“, „Demokratija. Pilietiškumas“, „Teisinės valstybės principai“, „Valdžia, jos institucijos, rinkimai“, „Įstatymai, jų paskirtis visuomenėje“, „Tarptautinė teisė“, „Civilinė teisė. Šeimos teisė“, vertinimai tarp imčių statistikai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$) (žr. 12 pav., plačiau žr. 30,31 priedus).

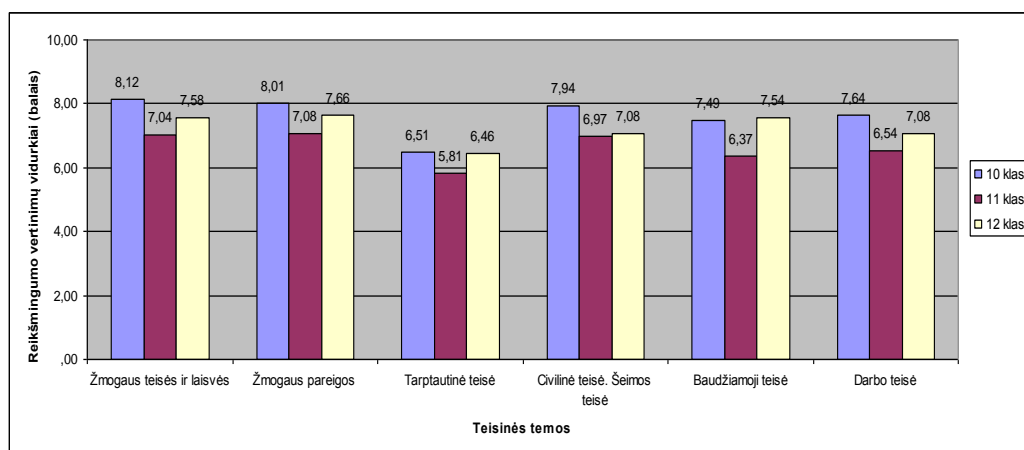
⁴¹ Su teise susijusios temos, pateiktos vertinti 10-12 klasių moksleiviams, tai temos, kurias išskiria, kaip nagrinėtinas R. Totoraitis, R. Ažubalytė (2003) vadovyje „Teisė kiekvienam“, o taip pat ir R. Ažubalytė, D.Sinkevičienė (2010) Teisės vidurinio ugdymo bendrosios programos projekte

12 pav. Moksleivių su teise susijusių temų reikšmingumo vertinimai: statistiškai reikšmingumai skirtingų vertinimų tarp lyčių palyginimas (1-visiškai nesvarbu <...> 10-labai svarbu) ($p < 0,05$)

Pastebima, jog mergaitėms minėtosios teisinės temos yra reikšmingesnės nei berniukams – visais atvejais jos įvertintos aukštesniais balais.

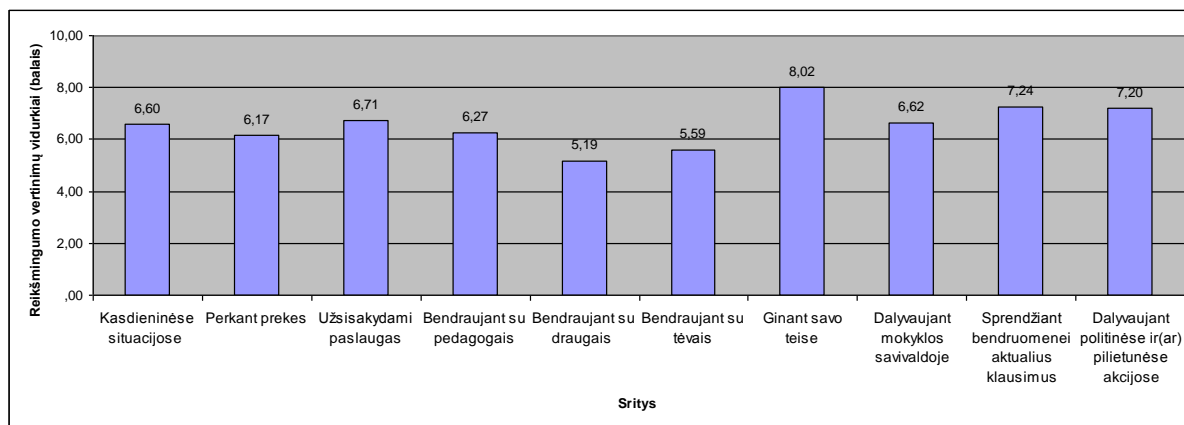
Atsakymų palyginimas grupėse pagal klases atskleidė, vertinant tokių teisinių temų reikšmingumą, kaip: „Žmogaus teisės ir laisvės“, „Žmogaus pareigos“, „Tarptautinė teisė“, „Civilinė teisė. Šeimos teisė“, „Baudžiamoji teisė“, „Darbo teisė“, vertinimai tarp klasių statistikai reikšmingai skyrėsi ($p < 0,05$) (žr. 13 pav., plačiau žr. 32,33 priedus).

13 pav. Su teise susijusių temų reikšmingumo vertinimas grupėse pagal klases: statistiškai reikšmingumai skirtingų vertinimų palyginimas (1-visiškai nesvarbu <...> 10-labai svarbu) ($p < 0,05$)

Pastebima, visais atvejais 10 ir 12 klasių moksleiviai teises temas vertino kaip reikšmingesnes, nei 11 klasių moksleiviai. Didžiausi skirtumai tarp vertinimų išryškėjo vertinant tokias temas, kaip: „Žmogaus pareigos“, „Valdžia, jos institucijos, rinkimai“, „Įstatymai, jų paskirtis visuomenėje“ bei „Tarptautinė teisė“.

Teisinio švietimo metu įgytos žinios taikytinos įvairiose situacijose, įvairiais aspektais. Vyresniųjų klasių moksleiviai vertino sritis, kuriose taikytinos teisinio švietimo metu įgytos žinios ir kiek jos yra reikšmingos tose srityse 10 balų sistemoje (kur 1 – žinios visai nereikšmingos <...> 10 – labai reikšmingos). Siekiant apibendrinti moksleivių vertinimus identifikuojant sritis ir įgytų teisinių žinių reikšmę jose, išvestas vertinimų vidurkiai (žr. 14 pav., plačiau žr. 34, 35 priedus).

14 pav. Moksleivių įgytų teisinių žinių reikšmingumo tam tikrose srityse vertinimų vidurkiai (1-visiškai nereikšmingos<...> 10-labai reikšmingos)

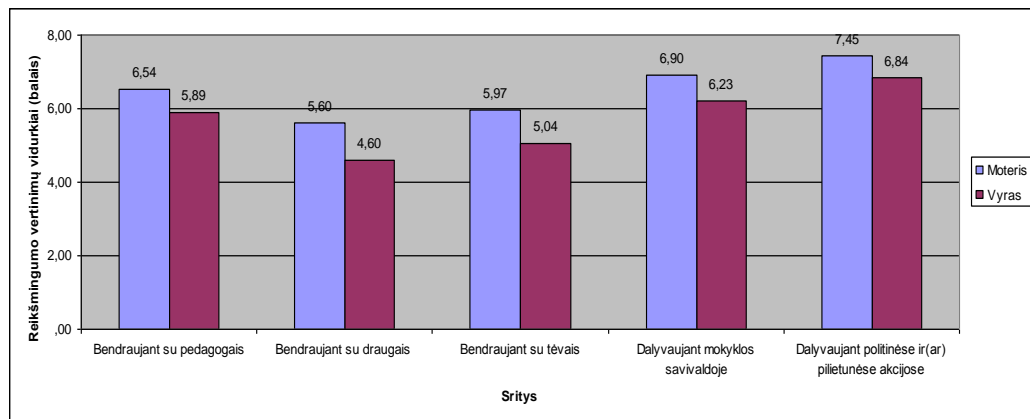
Išvesti vertinimų vidurkiai atskleidžia, moksleiviams įgytos teisinės žinios reikšmingos (vertinimų vidurkiai pasiskirsto intervale nuo 8,02 balo iki 5,19 balo). Anot moksleivių vertinimų, reikšmingiausios jos ginant savo teises (8,02 balo), sprendžiant bendruomenei aktualius klausimus (7,24 balo) bei dalyvaujant politinėse/pilietinėse akcijose (7,20 balo). Mažiausiai jos reikšmingos bendraujant su draugais (5,19 balo) ir tėvais (5,59 balo).

Pastebima, moksleiviai identifikuotos reikšmingiausios temos susijusios su žmogaus teisėmis, laisvėmis ir pareigomis, tad ir teisių gynybą, pasinaudojant teisinio švietimo metu įgytomis žiniomis, moksleiviai iškėlė kaip reikšmingiausią. Įgytų teisinių žinių realizavimas sprendžiant bendruomenei aktualius klausimus ir dalyvaujant įvairiose akcijose, atskleidžia per teisės socialinį aspektą, kada teisė siejama ne tik su asmeniu, jo įgytomis/suteiktomis teisėmis, laisvėmis, bet ir yra nukreipta į tarpasmeninius, tarpbendruomeninius ir galiausiai visą visuomenę apimančius santykius.

Perkant prekes, užsisakant paslaugas, anot moksleivių vertinimų, tokios srityse teisinės žinios yra mažiau reikšmingos. Tokį moksleivių vertinimą galėjo įtakoti subjektyvi ribota moksleivių patirtis, ypatingai pirkti ir užsisakyti paslaugas. Tačiau užsienio šalyse ir Lietuvoje veikiančios nevyriausybinės organizacijos, fondai, jų vykdomi projektai, tokie kaip: „Pilietiškų vartotojų tinklas“ (2004–2007), „Vartotojų švietimas ir mokytojų rengimas: vartojančio piliečio

ugdymas“ (2002–2004) ⁴²; „Educatio about intellectual property“⁴³ ir t.t., atkreipia dėmesį į jaunosios kartos švietimą būtent šiuo, vartotojų teisių aspektu.

Atliktas T-tests atskleidė, vertinant įgytų teisinių žinių reikšmingumą tokiose srityse, kaip: dalyvaujant politinėse ir(ar) pilietinėse akcijose, mokyklos savivaldoje, „Bendraujant su tėvais/draugais/pedagogais“, vertinimai tarp mergaičių ir berniukų statistikai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$) (žr. 15 pav., plačiau žr. 36,37 priedus).

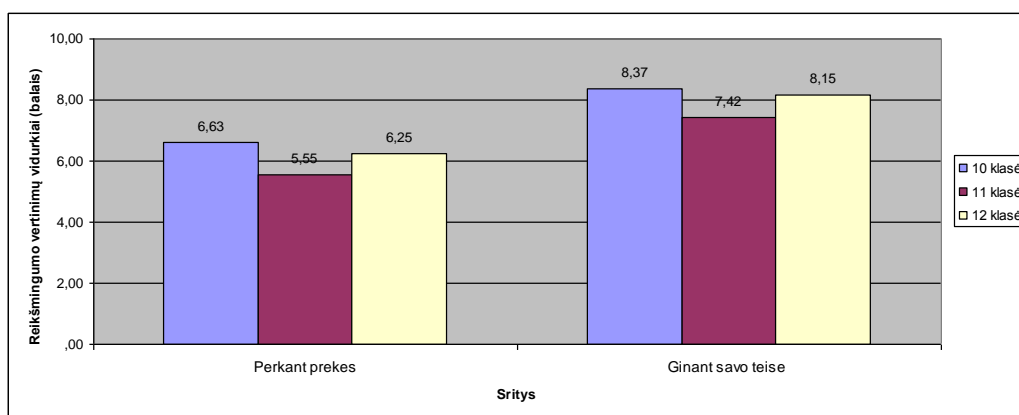
15 pav. Moksleivių įgytų teisinių žinių reikšmingumo tam tikrose srityse vertinimai: statistiškai reikšmingumai skirtingų vertinimų tarp lyčių palyginimas (1-visiškai nereikšmingos<...> 10-labai reikšmingos) ($p < 0,05$)

Mergaitėms įgytos teisinės žinios minėtose srityse yra reikšmingesnės, nei berniukams (visais atvejais vertina aukštesniais balais). Pastebima, jog ir vertinant įvairių teisinių temų reikšmingumą, mergaitėms jos reikšmingesnės nei berniukams.

ANOWA testas atskleidė, vertinant teisinių žinių reikšmingumą tokiose srityse, kaip: „Ginant savo teisę“ ir „Perkant prekes“, vertinimai tarp klasių statistikai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$) (žr. 16 pav., plačiau žr. 38, 39 priedus).

⁴² „Pilietišku vartotojų tinklas“ (2004–2007); „Vartotojų švietimas ir mokytojų rengimas: vartojančio piliečio ugdymas“ (2002–2004) – „Regioninio pilietinės edukacijos centro“ (www.pec.lt) bendradarbiaujant su įvairiomis Lietuvos ir užsienio institucijomis, nevyriausybiniomis organizacijomis bei fondais, inicijuoti ir vykdyti teisinio švietimo projektai Lietuvoje.

⁴³ „Educatio about intellectual property“ – „Street Law INC“ projektas apie intelektualinę nuosavybę, vartotojų teises.

16 pav. Moksleivių įgytų teisinių žinių reikšmingumo tam tikrose srityse vertinimai: statistiškai reikšmingumai skirtingų vertinimų tarp klasių palyginimas (1-visiškai nereikšmingos<...> 10-labai reikšmingos) ($p < 0,05$)

Pastebima, 10 ir 12 klasių moksleiviams įgytos teisinės žinios minėtose srityse reikšmingesnės, nei 11 klasės moksleiviams (visais minėtaisiais atvejais 10 ir 12 klasių moksleiviai teisinių žinių reikšmingumą vertino aukštesniais balais).

Vyresniųjų klasių moksleiviai vertino įvairių su teise susijusių temų⁴⁴ reikšmingumą, įgyvendinant teisinį švietimą ugdymo institucijose (plačiau žr. 5 pav., 28, 30, 31, 32, 33 priedus). Minėtasias teisines temas moksliai vertino⁴⁵ kitu aspektu – identifikuojant, kurių teisinių žinių jiems trūksta (plačiau žr. 40 priedą).

Siekiant apibendrinti ir išskirti moksleivių svarbiausias identifikuotas trūkstamas teisinių žinių sritis, apskaičiuotos teigiamų („Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“) ir neigiamų („Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“) vertinimų sumos (žr. 3 lentelę, plačiau žr. 41 priedą).

3 lentelė. Moksleivių reikšmingiausių vertinimų sumos, identifikuojant trūkstamų teisinių žinių sritis

Teisinių žinių sritys	Vertinimai	SUMA: "Visiškai sutinku" ir "Sutinku"	Nesu tikras	SUMA: "Nesutinku" ir "Visiškai nesutinku"
Tarptautinė teisė		62,20%	24,10%	11,20%
Darbo teisė		61,00%	21,30%	15,60%
Vartotojų teisė		56,10%	25,30%	16,80%
<...>		<...>	<...>	<...>
Žmogaus teisės ir laisvės		45,70%	25,60%	26,60%
<...>		<...>	<...>	<...>
Žmogaus pareigos		38,50%	25,60%	33,50%
<...>		<...>	<...>	<...>

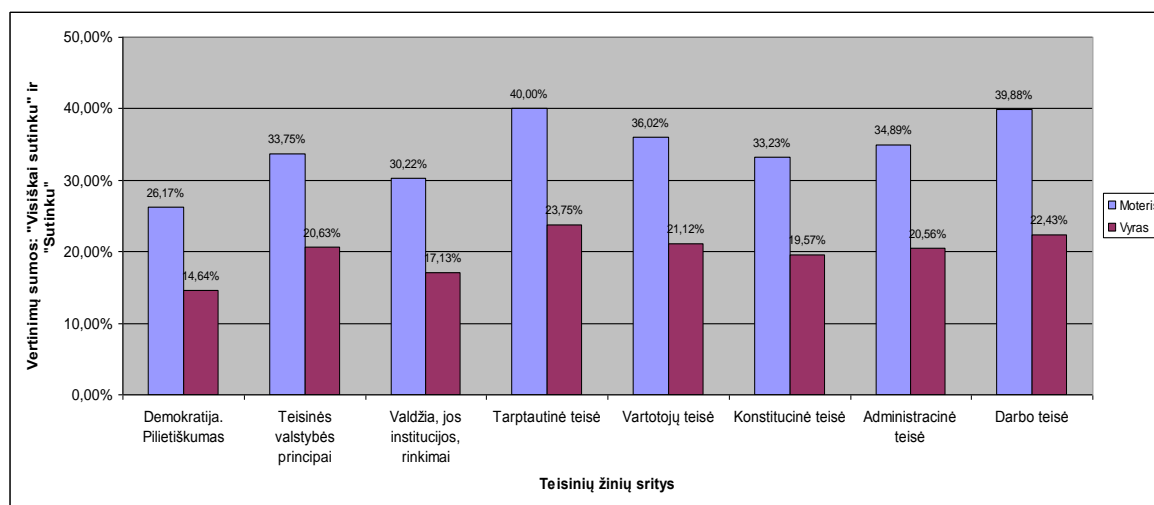
(Plačiau žr. 41 priedą)

⁴⁴ Su teise susijusios temos, pateiktos vertinti 10-12 klasių moksleiviams, tai temos, kurias išskiria, kaip nagrinėtinas R. Totoraitis, R. Ažubalytė (2003) vadovylyje „Teisė kiekvienam“, o taip pat ir R. Ažubalytė, D.Sinkevičienė (2010) Teisės vidurinio ugdymo bendrosios programos projekte.

⁴⁵ Pateiktos teisinės temos vertinamos nuo „Visiškai sutinku“, „Sutinku“ – teigiamas vertinimas, „Nesu tikras“ – neutralus vertinimas, „Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“ – neigiamas vertinimas.

Bendras mokslų vertinimų išsidėstymas atskleidžia – daugiau kaip pusei tyrime dalyvavusių moksleivių turimų teisinių žinių nepakanka, jie jas identifikuoja, kaip trūkstamas (plačiau žr. 41 priedą). Dauguma moksleivių identifikuoja, jog trūksta teisinių žinių susijusių su tarptautine (62,20%), darbo (61,00%) ir vartotojų (56,10%) teise. Pastebima, jog moksleivių identifikuotos tos teisinių žinių sritys, kurios, kaip atskleidžia mokomųjų dalykų ugdymo planų teorinė analizė, kaip savarankiškos temos nėra nuodugniai nagrinėjamos. Apie 20-26% moksleivių nėra tikri, kokių teisinių žinių jiems trūksta.

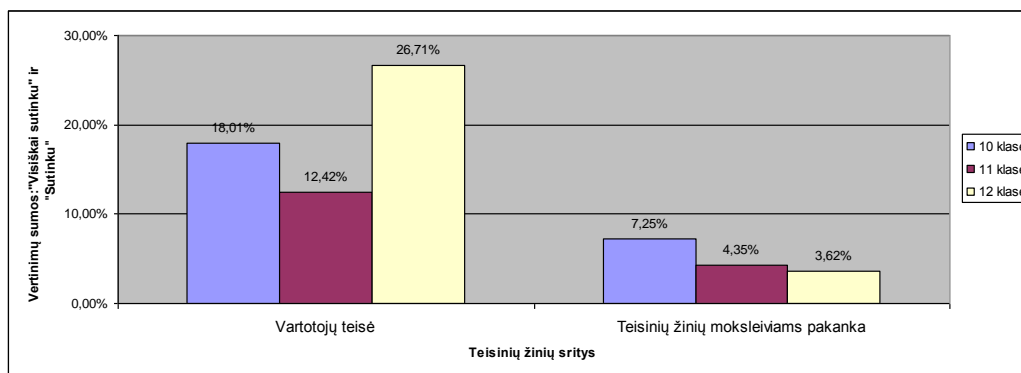
Atliktas T-tests atskleidė, identifikuojant ir vertinant net 8 iš 14 moksleiviams trūkstamų teisinių temų, tokių kaip: „Demokratija. Pilietiškumas“, „Teisinės valstybės principai“, „Valdžia, jos institucijos, rinkimai“, „Tarptautinė teisė“, „Vartotojų teisė“, „Konstitucinė teisė“, „Administracinė teisė“, „Darbo teisė“, vertinimai tarp mergaičių ir berniukų statistikai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$) (plačiau žr. 42 priedą). Siekiant išryškinti esminius vertinimų tarp imčių skirtumus, pateikti apibendrinti teigiamų įverčių vertinimai (žr. 17 pav., plačiau žr. 43 priedą).

17 pav. Moksleivių teigiamų vertinimų sumos identifikuojant trūkstamas teisinių žinių sritis: statistškai reikšmingai skirtingų vertinimų tarp lyčių palyginimas ($p < 0,05$)

Pastebima, jog mergaitės, dažniau nei berniukai identifikuoja įvairių teisinių žinių nepakankamumą. Didžiausi kiekybiniai skirtumai tarp vertinimų išryškėja vertinant tokias teises sritis, kaip: „Darbo teisė“ (teigiamai pasisakė 39,88% mergaičių ir 22,43% berniukų) ir „Tarptautinė teisė“ (teigiamai pasisakė 40,00% mergaičių ir 23,76% berniukų).

Atliktas ANOVA testas atskleidė, identifikuojant ir vertinant teisinę temą – „Vartotojų teisė“, bei teiginį „Teisinių žinių moksleiviams pakanka“, vertinimai tarp klasių statistikai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$) (žr. 18 pav., plačiau žr. 44, 45 priedus priedą).

18 pav. Moksleivių teigiamų vertinimų sumos identifikuojant trūkstamų teisinių žinių sritis: statistiškai reikšmingai skirtingų vertinimų tarp klasių palyginimas ($p < 0,05$)

Teisines žinias susijusias su vartotojų teisėmis, 12 klasių moksleiviai dažniau nei kitų klasių moksleiviai įvertino kaip nepakankamomis. Taip pat 12 klasių moksleiviai dažniau linkę nesutikti su teiginiu, jog moksleiviams teisinių žinių pakanka.

Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose (2003, p. 10-11), pateikiami baziniai gebėjimai ir nuostatos, kurių visapusiškas ugdymas, puoselėjimas ir plėtotė yra kiekvienos ugdymo institucijos uždavinys. Moksleiviai identifikavo ir vertino⁴⁶, kokias vertybines nuostatas ir kokius gebėjimus padeda ugdyti teisinis švietimas (vertybinių nuostatų ir gebėjimų sąrašas bei moksleivių vertinimų išsidėstymas žr. 46, 52 priedus).

Siekiant išryškinti dažniausiai moksleivių identifikuotas teisinio švietimo ugdomas vertybines nuostatas ir gebėjimus apskaičiuotos teigiamų („Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“) ir neigiamų („Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“) vertinimų sumos (žr. 4 ir 5 lenteles, plačiau žr. 47 ir 53 priedus).

4 lentelė. Moksleivių identifikuotos reikšmingiausios teisinio švietimo ugdomos vertybinės nuostatos

Vertinimai	SUMA: „Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“	„Nesu tikras“	SUMA: „Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“
Pagarbą sau ir kitam	85,98%	11,59%	1,83%
Tolerantiškumo jausmą	80,49%	15,24%	3,66%
Atsakomybę	75,30%	17,07%	7,01%
<...>	<...>	<...>	<...>
Kūrybiškumą	42,68%	34,76%	21,95%
<...>	<...>	<...>	<...>

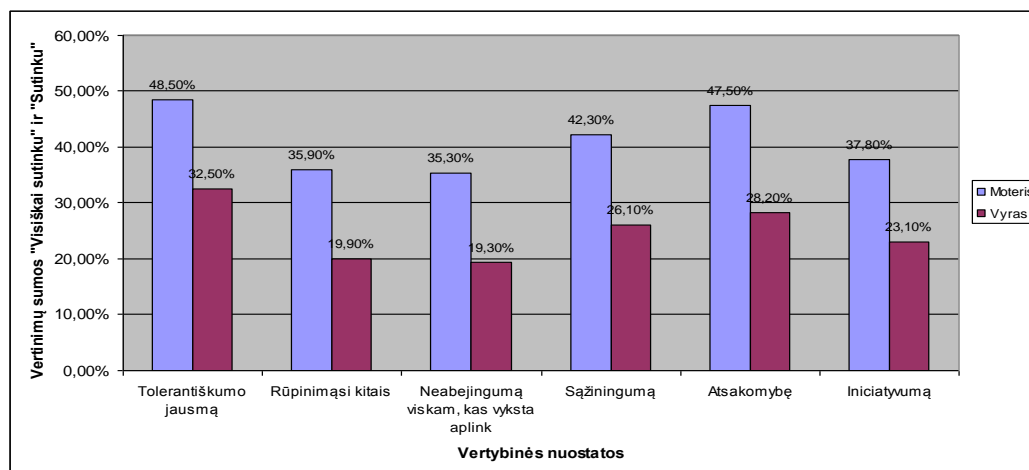
(Plačiau žr. 47 priedą)

⁴⁶ Pateiktos vertybinės nuostatos ir gebėjimai vertinanti nuo „Visiškai sutinku“, „Sutinku“ – teigiamas vertinimas, „Nesu tikras“ – neutralus vertinimas, „Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“ – neigiamas vertinimas

Bendras moksleivių vertinimų reikšmių išsidėstymas atskleidžia (teigiami įverčiai 85,98%-42,68%), teisinis švietimas ugdo visas pateiktas vertinti vertybines nuostatas. Reikšmingiausi teisinis švietimas prisideda ugdant pagarbą sau ir kitam (85,98%), tolerantiškumo jausmą (80,49%) bei atsakomybę (75,30%). Mažiausiai teisinis švietimas turi įtakos, anot moksleivių vertinimų, kūrybiškumo plėtotei (neigiamai pasisakė 21,95% respondentų, nebuvo tikri šiuo klausimu 34,76% respondentų).

Pastebima, jog tik 2,13% tyrime dalyvavusių moksleivių sutinka su nuostata, jog teisinis švietimas neugdo jokių vertybinių nuostatų (plačiau žr. 47 priedą).

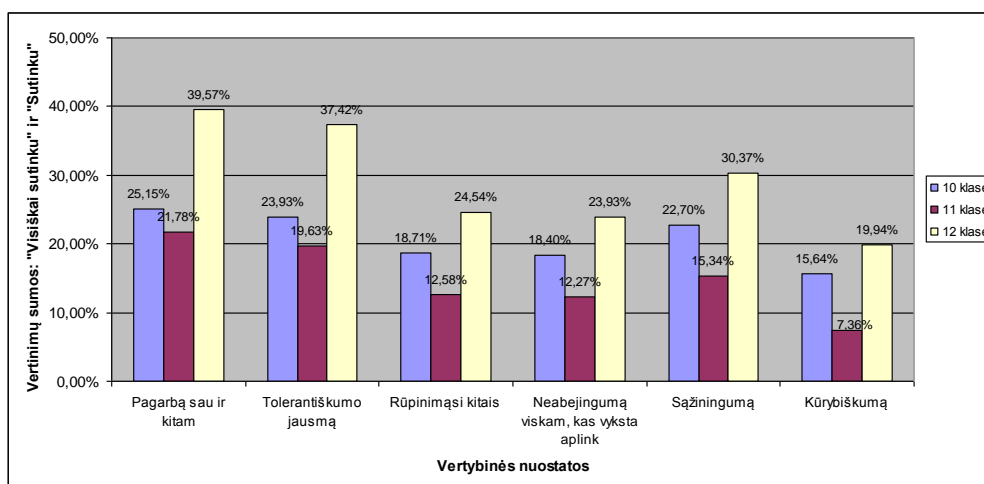
Atliktas T-tests atskleidė, vertinant teisinio švietimo įtaką tokių vertybinių nuostatų ugdymui, kaip: „Tolerantiškumo jausmas“, „Rūpinimasi kitais“, „Neabejingumas viskam, kas vyksta aplink“, „Sąžiningumas“, „Atsakomybė“, „Iniciatyvumas“, vertinimai tarp mergaičių ir berniukų statistiškai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$) (žr. 19 pav., plačiau žr. 48, 49 priedus).

19 pav. Moksleivių identifikuotos pagrindinės teisinio švietimo ugdomos vertybinės nuostatos: statistiškai reikšmingai skirtingų vertinimų tarp lyčių palyginimas ($p < 0,05$)

Iš dešimties vyresniųjų klasių moksleiviams pateiktų vertinti vertybinių nuostatų, kurių ugdymui ir plėtotei gali turėti įtakos teisinis švietimas, net šešių iš jų vertinimai tarp lyčių statistiškai reikšmingai skyrėsi. Visais minėtaisiais atvejais mergaitės dažniau pasirinko teigiamus vertinimo įverčius, nei berniukai. Tad mergaitės linkusios teisinio švietimo įtaką minėtaisiais aspektais vertinti pozityviau nei berniukai.

Atliktas ANOVA testas atskleidė, vertinant teisinio švietimo įtaką tokių vertybinių nuostatų ugdymui, kaip: „Pagarba sau ir kitam“, „Tolerantiškumo jausmas“, „Rūpinimasis kitais“, „Neabejingumas viskam, kas vyksta aplink“, „Sąžiningumas“, „Kūrybiškumas“, vertinimai tarp klasių statistiškai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$) (žr. 20 pav., plačiau žr. 50, 51 priedus).

20 pav. Moksleivių identifikuotos pagrindinės teisinio švietimo ugdomos vertybinės nuostatos: statistiškai reikšmingai skirtingų vertinimų tarp klasių palyginimas ($p < 0,05$)

Iš dešimties vyresniųjų klasių moksleiviams pateiktų vertinti vertybinių nuostatų, kurių ugdymui ir plėtotei gali turėti įtakos teisinis švietimas, net šešių iš jų vertinimai tarp klasių statistiškai reikšmingai skyrėsi. Visais minėtaisiais atvejais 12 klasių moksleiviai teisinio švietimo įtaką vertybinių nuostatų ugdymui vertino žymiai dažniau pasirinkdami teigiamų įverčius, nei 10 ir 11 klasių moksleiviai.

5 lentelė. Moksleivių esminiai vertinimai, identifikuojant teisinio švietimo ugdamus gebėjimus

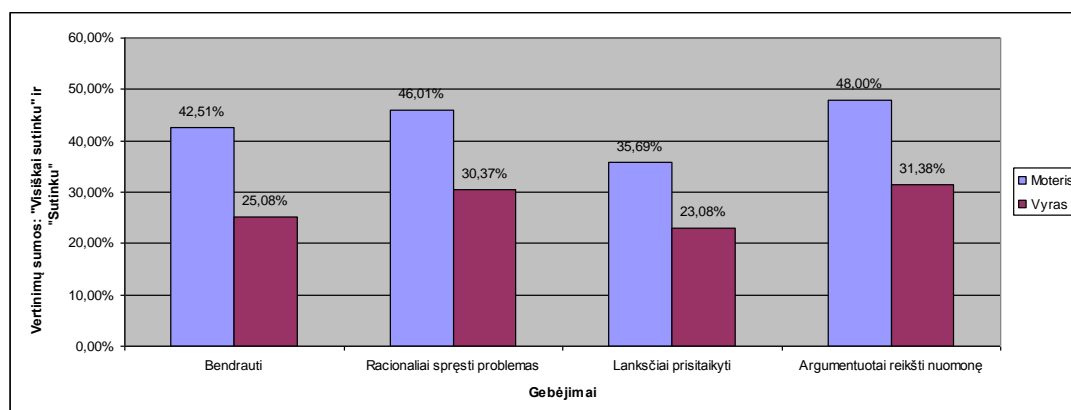
Vertinimas	SUMA: „Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“	Nesu tikras	SUMA: „Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“
Gebėjimai			
Argumentuotai reikšti nuomonę	78,66%	23,48%	8,84%
Bendradarbiauti	76,22%	16,46%	7,01%
Racionaliai spręsti problemas	75,92%	32,62%	7,32%
<...>	<...>	<...>	<...>
Organizuoti	54,87%	17,68%	2,74%
<...>	<...>	<...>	<...>

(plačiau žr. 53 priedą)

Bendras moksleivių vertinimų reikšmių išsidėstymas atskleidžia (teigiami įverčiai 78,66%-54,87%), teisinis švietimas ugdo visus pateiktus vertinti gebėjimus. Reikšmingiausiai teisinis švietimas prisideda prie tokių gebėjimų plėtotės, kaip: argumentuotai reikšti nuomonę (78,66%), bendradarbiauti (76,22%) bei racionaliai spręsti problemas (75,92%) .Mažiausiai teigiamų moksleivių vertinimo įverčių gavo tokie gebėjimai, kaip: planavimas (57,62%) ir organizavimas (54,87%). Pastebima, jog tik 3,04% tyrime dalyvavusių moksleivių sutinka, jog teisinis švietimas neugdo jokių gebėjimų (plačiau žr. 53 priedą).

Nepriklausomų imčių (mergaitės, berniukai) T-tests atskleidė, vertinant tokius gebėjimus kaip: „Bendrauti“, „Racionaliai spręsti problemas“, „Lanksčiai prisitaikyti“,

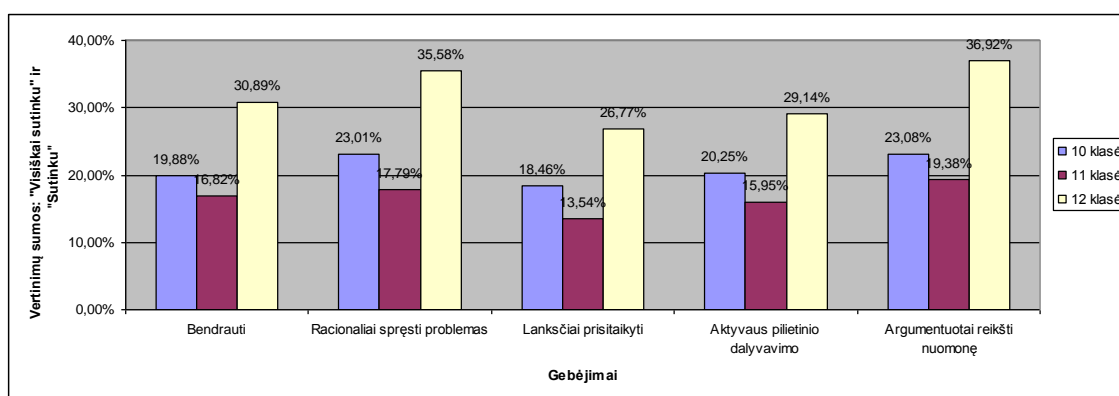
„Argumentuotai reikšti nuomonę“ vertinimai tarp lyčių statistiškai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$) (žr. 21 pav., plačiau žr. 54, 55 priedus).

21 pav. Moksleivių apibendrinti vertinimai, identifikuojant teisinio švietimo ugdomus gebėjimus: statistiškai reikšmingai skirtingų vertinimų tarp lyčių palyginimas ($p < 0,05$)

Pastebima, jog mergaitės teisinio švietimo įtaką moksleivių gebėjimų plėtotei ir ugdymui vertindamos žymiai dažniau pasirinkdavo teigiamų įverčius, nei berniukai. Tad mergaitės teisinio švietimo įtaką gebėjimų plėtotei vertina pozityviau nei berniukai.

Atlikus ANOVA testą pastebėta, vertinant tokius gebėjimus, kaip: „Bendradarbiauti“, „Racionaliai spręsti problemas“, „Lanksčiai prisitaikyti“, „Aktyvaus pilietinio dalyvavimo“, „Argumentuotai reikšti nuomonę“, vertinimai tarp klasių statistiškai reikšmingai skyrėsi ($p < 0,05$) (žr. 22 pav., plačiau žr. 56, 57 priedus).

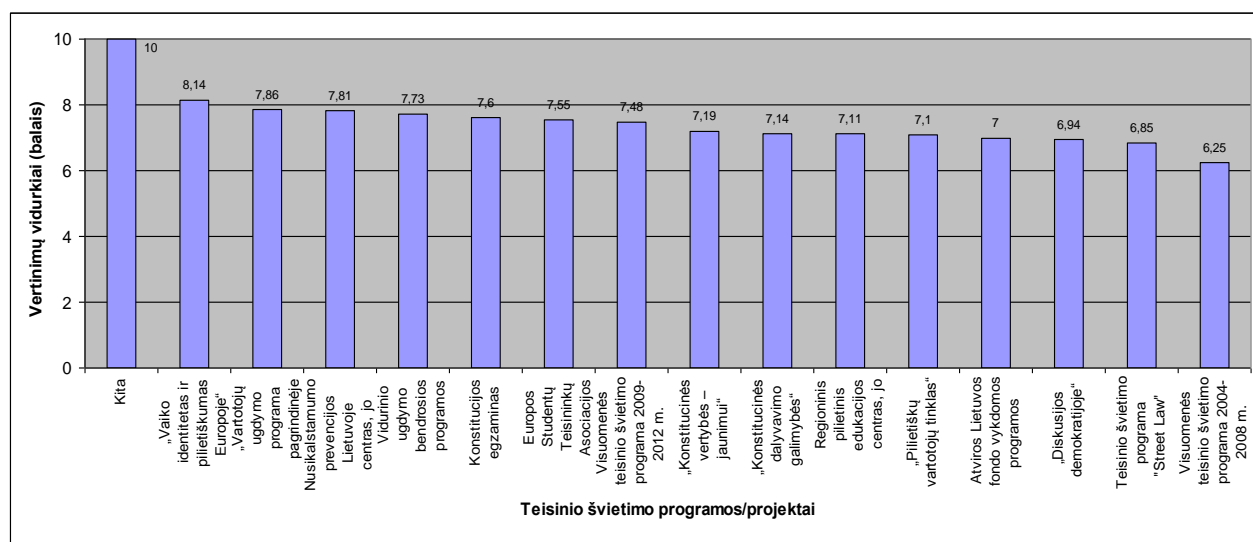
22 pav. Moksleivių apibendrinti vertinimai, identifikuojant teisinio švietimo ugdomus gebėjimus: statistiškai reikšmingai skirtingų vertinimų tarp klasių palyginimas ($p < 0,05$)

Atrasta, 12 klasių moksleiviai teisinio švietimo įtaką moksleivių gebėjimų plėtotei ir ugdymui vertina kaip reikšmingesnę, nei 10 ir 11 klasių moksleiviai.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, teisinis švietimas ugdymo institucijose gali būti įgyvendinamas skirtingomis formomis (žr. 4pav, 14, 16 priedus). Teorinė analizė atskleidė, tiek

kartu su ugdymo institucijomis, tie atskirai už jų ribų, yra įgyvendinami ir veikia skirtingos teisinio švietimo programos/projektai, kurios(-ie) savo vykdoma veikla siekia atliepti skirtingus su teisiniu švietimu susijusius tikslus, uždavinius, patenkinti skirtingų suinteresuotų visuomenės grupių poreikius.

Bent kartą dalyvavę minėtose programose/projektuose, moksleiviai vertino jų veiklos efektyvumą 10 balų sistemoje, (1 – vykdoma programa/projektą vertina labai blogai <...> 10 – puikiai) (žr. 23 pav., plačiau žr. 58, 59 priedus).

23 pav. Moksleivių vertinimai apie Lietuvoje vykdomų/vykdytų teisinio švietimo programų/projektų efektyvumą (1-labai blogai <...> 10-puikiai)

Pastebima, jog nors Lietuvoje vykdomose/vykdytose teisinio švietimo programose/projektuose dalyvavusiųjų moksleivių yra nedaug (t.y. nuo 71,65% iki 93,90% respondentų nėra tekę dalyvauti), dalyvavusiųjų jose vertinimų vidurkiai pasiskirsto intervale nuo 8,14 balo iki 6,25 balo, kas atskleidžia vykdomų/vykdytų programų/projektų efektyvumą, moksleiviai jas vertina kaip efektyvias. Atlikus T-test ir ANOVA testus, šuo aspektų, didelių skirtumų tarp vertinimų nepastebėta (plačiau žr. 60, 61 priedus).

Teorinė analizė atskleidė įvairius tiesioginius ir netiesioginius veiksnius, lemiančius poreikį šviesti moksleivius įvairiais teisiniais aspektais ir sunkumus, su kuriais susiduria teisinis švietimas ugdymo institucijose. Tad vyresniųjų klasių moksleiviams minėtieji aspektai pateikti vertinti⁴⁷ (plačiau žr. 62, 67 priedus), kurių identifikavimas ir kryptinga kontrolė prisidėtų prie teisinio švietimo plėtotės ugdymo institucijose.

⁴⁷ Vertinant nuo „Visiškai sutinku“, „Sutinku“ – teigiamas vertinimas, „Nesu tikras“ – neutralus vertinimas, „Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“ – neigiamas vertinimas

Siekiant išryškinti moksleivių nuomonę, minėtaisiais aspektais, apskaičiuotos bendros teigiamų („Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“) ir neigiamų („Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“) vertinimų sumos (žr. 6 ir 7 lenteles, plačiau žr. 63, 68 priedus).

6 lentelė. Moksleivių identifikuoti veiksniai, lemiantys poreikį vykdyti švietimą

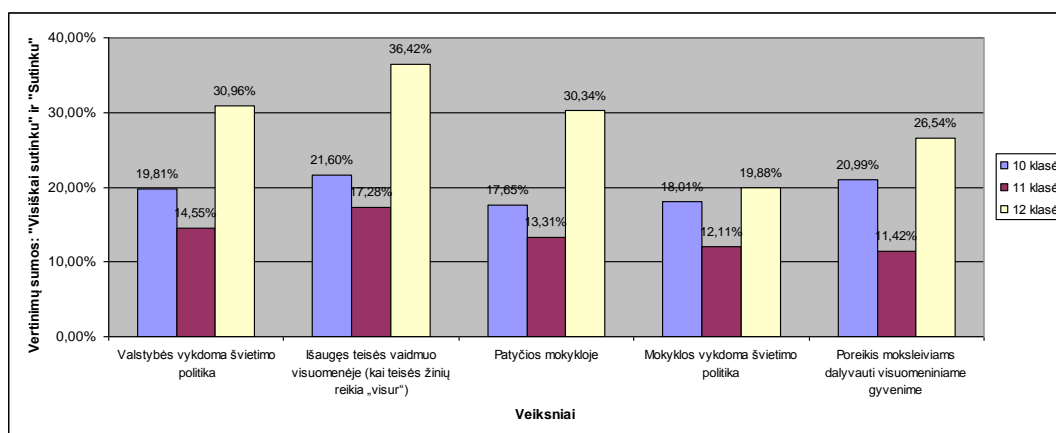
Veiksniai	Vertinimai	SUMA: "Visiškai sutinku" ir "Sutinku"	Nesu tikras	SUMA: "Nesutinku" ir "Visiškai nesutinku"
Išaugęs teisės vaidmuo visuomenėje		74,39%	28,96%	5,18%
Žmogaus teisių pažeidimų atvejai		72,56%	19,21%	5,18%
Augantis nusikalstamumas		66,47%	24,39%	7,62%
<...>		<...>	<...>	<...>

(Plačiau žr. 63 priedą)

Pastebima, 74,39% - 39,33% moksleivių sutinka, jog yra daugybė veiksnių, lemiančių poreikį šviesti moksleivius įvairiais teisiniais aspektais. Moksleivių identifikuoti svarbiausieji, apima: „Išaugusį teisės vaidmenį visuomenėje“ (74,39%), „Žmogaus teisių pažeidimų atvejus“ (72,56%) ir „Augantį nusikalstamumą“ (66,47%). Tik 2,74% moksleivių mano, jog poreikio vykdyti teisinį švietimą nėra.

Identifikuotieji ir kiti veiksniai sudaro prielaidas teisinio švietimo poreikiui atsirasti, kuris turi ne tik atliepti visuomenėje susidariusį įvairių teisinių žinių vakuumą, bet ir vykdyti prevenciją-švietimą, kuri būtų nukreipta prieš pažeidimus, nusikaltimus, patyčias ir t.t.

Nepriklausomų imčių (mergaitės, berniukai) T-tests atskleidė, identifikuojant ir vertinant veiksnius lemiančius poreikį šviesti moksleivius su teise susijusiais klausimais, vertinimai tarp lyčių statistiškai reikšmingai nesiskiria ($p > 0,05$) (plačiau žr. 64 priedą). Tuo tarpu atliktas ANOVA testas parodė, jog identifikuojant ir vertinant tokius veiksnius, kaip: „Valstybės vykdoma švietimo politika“, „Išaugęs teisės vaidmuo visuomenėje“, „Patyčios mokykloje“, „Mokyklos vykdoma švietimo politika“, „Poreikis moksleiviams dalyvauti visuomeniniame gyvenime“, kurie lemia poreikį šviesti moksleivius su teise susijusiais klausimais, vertinimai tarp klasių statistiškai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$) (žr. 24 pav., plačiau žr. 65, 66 priedus).

24 pav. Moksleivių identifikuoti veiksniai, lemiantys poreikį vykdyti teisinį švietimą: vertinimų tarp klasių palyginimas ($p < 0,05$)

Pastebima, 12-tokai dažniau nei 10, 11-tokai teigiamai pasisakė identifikuodami ir vertinant teisinio švietimo poreikį lemiančius veiksniai. Atrasta, 12-tokai reikšmingiau vertina teisinio švietimo vaidmenį atliepiančią įvairių veiksnių diktuojamus poreikius.

Teorinė analizė atskleidė daugybę sunkumų, su kuriais susiduria teisinis švietimas ugdymo institucijose (žr. 67 priedą), moksleiviai identifikuotą svarbiausius jų (žr. 7 lentelę).

7 lentelė. Moksleivių identifikuotos kliūtys, su kuriomis susiduria teisinis švietimas

Vertinimai	SUMA: "Visiškai sutinku" ir "Sutinku"	Nesu tikras	SUMA: "Nesutinku" ir "Visiškai nesutinku"
Teisinio švietimo kliūtys			
Specialistų trūkumas	66,47%	24,09%	7,62%
Lėšų trūkumas	62,81%	25,91%	9,45%
Perkrauti ugdymo planai	55,49%	44,51%	9,15%
Nesuvokta teisės žinių nauda moksleiviams	46,03%	31,40%	11,28%
<...>	<...>	<...>	<...>

(Plačiau žr. 68 priedą)

Pastebima, dauguma moksleivių (66,47% - 36,89%) sutinka, jog teisinis švietimas ugdymo institucijose susiduria su daugybe sunkumų. Moksleiviai identifikuotos vienos svarbiausių kliūčių, apima: specialistų (66,47%) ir lėšų (62,81%) trūkumą, perkrautus ugdymo planus (55,49%) ir nesuvoktą teisinių žinių naudą (46,03%). Minėtieji veiksniai apima pagrindinius teisinio švietimo įgyvendinimo aspektus be kurių pilnutinis teisinio švietimo išpildymas ugdymo institucijose nėra įmanomas. Tik 4,27% moksleivių mano, jog teisinis švietimas nesuduria su jokiais sunkumais.

Nepriklausomų imčių (mergaitės, berniukai) T-tests ir ANOVA testas atskleidė, identifikuojant sunkumus su kuriais susiduria teisinis švietimas ugdymo institucijose, vertinimai tarp minėtųjų imčių statistiškai reikšmingai nesiskiria ($p > 0,05$) (plačiau žr. priedą 69, 70 priedus).

3.2.2. Ugdymo institucijų darbuotojų vertinimų apimančių pagrindinius teisinio švietimo aspektus rezultatų analizė

Teoriniu aspektu teisinis švietimas apibrėžiamas, kaip procesas (2004, 2008), kuris apima su teise susijusių žinių suteikimo, gebėjimų plėtotės, informavimo, konsultavimo, įgalinimo ir kitus aspektus. Siekiant atskleisti tyrime dalyvavusių respondentų sampratą apie teisinį švietimą, ugdymo institucijų darbuotojai vertino pagrindinius teisinio švietimo aspektus atspindinčius teiginius (nuo „Visiškai sutinku“ iki „Visiškai nesutinku“) (žr. 8 lentelę).

8 lentelė. Ugdymo institucijų darbuotojų sampratą apie teisinį švietimą atspindintys vertinimai (%)

Vertinimas	Visiškai sutinku	Sutinku	Nesu tikras	Nesutinku	Visiškai nesutinku	Nepasirinktas variantas
Teiginiai						
Žinių apie teisę apskritai suteikimas	35,91%	50,28%	6,63%	3,31%	0,00%	3,87%
Žinių apie žmogaus teises ir laisves suteikimas	33,15%	55,80%	6,08%	2,21%	0,00%	2,76%
Konsultavimas su teise susijusiais klausimais	17,13%	43,09%	20,99%	13,26%	1,66%	3,87%
Informavimas apie naujai išleidžiamus teisės aktus	19,34%	43,65%	22,65%	8,84%	2,76%	2,76%
Gebėjimų suprasti ir taikyti teisės aktus formavimas	25,41%	44,20%	16,57%	7,73%	2,76%	3,31%
Nuostatų ir gebėjimų elgtis teisėtai formavimas	28,73%	56,35%	7,73%	3,87%	0,00%	3,31%
Įgalinimas ginti savo ir kitų teises ir laisves	22,65%	45,86%	19,34%	8,29%	0,55%	3,31%
Teisinės sąmonės ugdymas	37,02%	51,38%	8,84%	0,00%	0,00%	2,76%
Teisinės kultūros visuomenėje skaida	28,73%	45,30%	17,13%	5,52%	0,00%	3,31%
Probleminių situacijų analizavimas ir sprendimas remiantis teisės aktais	27,62%	40,33%	21,55%	7,73%	0,00%	2,76%
Kita	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	100,00%
Nežinau, kas yra teisinis švietimas	1,66%	0,00%	6,08%	12,71%	16,57%	62,98%

Aukšti teigiamų įverčių⁴⁸ procentai atskleidžia – didžioji dalis ugdymo institucijų darbuotojų sutinka, jog teisinis švietimas apima visus minėtuosius aspektus.

Pastebima, jog 6,63% - 22,65% darbuotojų, vertindami minėtuosius teiginius, pasirinko neutralų vertinimo tipą („Nesu tikras“), tad dalis respondentų neturi tvirtos nuomonės daugiausiai vertindami: konsultavimo (20,99%), informavimo (22,65%), probleminių situacijų analizavimo ir sprendimo (21,55%) aspektus. Tik 1,66% ugdymo institucijų darbuotojų nežino, o 6,08% respondentų nėra tikri, kas yra teisinis švietimas.

Siekiant išryškinti ugdymo institucijų darbuotojų vertinimus, identifikuojant svarbiausius teisinį švietimą apimančius aspektus, susumuoti teigiami („Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“) ir neigiami („Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“) vertinimai (žr. 9 lentelę, plačiau žr. 71 priedą).

⁴⁸ Teigiami įverčiai – „Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“ vertinimai.

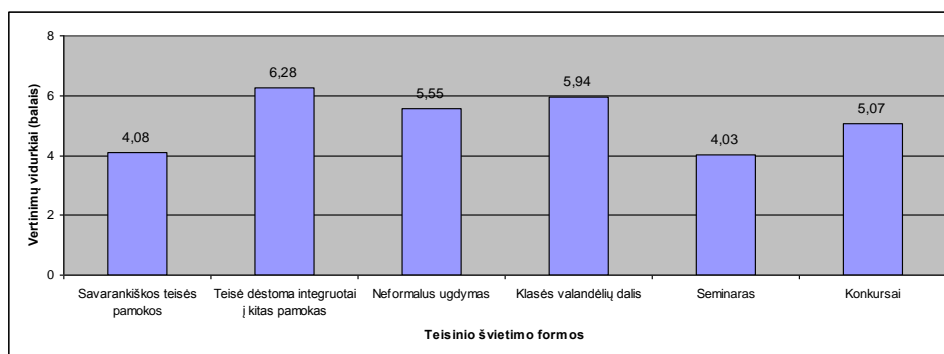
9 lentelė. Ugdymo institucijų darbuotojų sampratą apie teisinį švietimą atspindinčių vertinimų sumos (%)

Teiginiai	Teiginio vertinimas	SUMA: „Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“	„Nesu tikras“	SUMA: „Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“
Žinių apie žmogaus teises ir laisves suteikimas		88,95%	6,08%	2,21%
Teisinės sąmonės ugdymas		88,40%	8,84%	0,00%
Žinių apie teisę apskritai suteikimas		86,19%	6,63%	3,31%
Nuostatų ir gebėjimų elgtis teisėtai formavimas		85,08%	7,73%	3,87%
<...>		<...>	<...>	<...>
Informavimas apie naujai išleidžiamus teisės aktus		62,99%	22,65%	11,60%
Konsultavimas su teise susijusiais klausimais		60,22%	20,99%	14,92%
<...>		<...>	<...>	<...>

(Plačiau žr. 71 priedą)

Dauguma ugdymo institucijų darbuotojų, teisinį švietimą sieja su teisinių žinių suteikimu (88,95%, 86,19%), teisinės sąmonės ugdymu (88,40%), gebėjimų ir nuostatų formavimu (85,08%). Mažiausiai teigiamų įverčių (62,98% ir 60,22%), o taip pat ir daugiausiai neigiamų įverčių (11,60% ir 14,92%) gavo teiginiai susiję su teisinio švietimo informavimo ir konsultavimo aspektais. Tad respondentams reikšmingesnis teisinio švietimo teorinis aspektas.

Ugdymo institucijose įgyvendinti teisinį švietimą, įmanoma įvairiomis formomis: nuo savarankiškų teisės pamokų iki dalyko žinių integravimo į kitas pamokas. Ugdymo institucijų darbuotojai vertino vienas iš galimų teisinio švietimo formų 10 balų sistemoje (kur 1 – teisinio švietimo forma visiškai nevykdoma <...> 10 – puikiai vykdoma) (plačiau žr. 72 priedą). Siekiant atskleisti, kurios teisinio švietimo formos ugdymo institucijose vykdomos ir kiek jos yra vykdomos, išvesti vertinimų vidurkiai (žr. 25 pav., plačiau žr. 72, 73 priedus).

25 pav. Ugdymo institucijoje vykdomų teisinio švietimo formų vertinimo vidurkiai (1- visiškai nevykdoma <...> 10-puikiai vykdoma)

Pastebima, visos pateiktos teisinio švietimo formos ugdymo institucijose vykdomos (vertinimų vidurkis > 1 balas⁴⁹), tačiau respondentai jų vykdymą vertino žemais

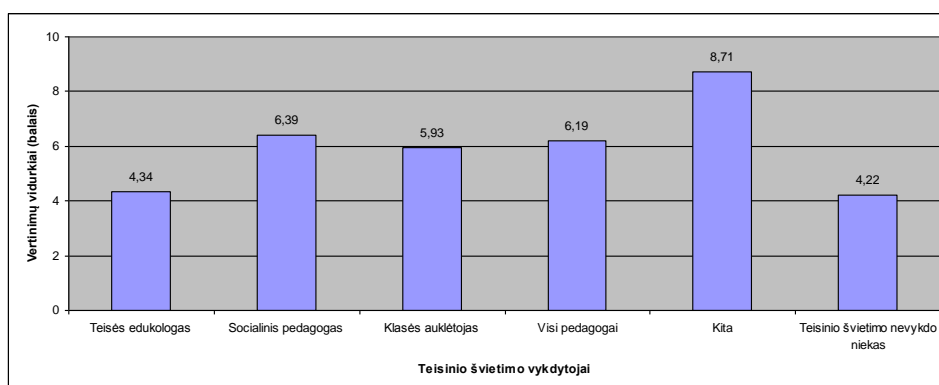
⁴⁹ Teisinio švietimo formos vertintis 10 balų sistemoje, kur 1 – teisinio švietimo forma visiškai nevykdoma <...> 10 – puikiai vykdoma.

balais⁵⁰. Pastebima, jog dažniausiai pasirenkamos teisės dalyko integravimo formos: į kitas pamokas (6,28 balo) ir klasės valandėles (5,94 balo).

Seminarai ir savarankiškos teisės pamokos įvertintos, kaip rečiausiai vykdomos formos (atitinkamai 4,03 ir 4,08 balo), kurios savo forma ir turiniu reikalauja specialaus pasirengimo – įvairius aspektus apimančių teisinių žinių, kompetencijų, netradicinių mokymo metodų taikymo, kūrybiškumo. Būtent šių teisinio švietimo/ugdymo formų stiprinimas ugdymo institucijose būtinas, siekiant įtvirtinti teisinio švietimo/ugdymo pozicijas jose.

Priklausomai nuo pasirenkamų teisinio švietimo formų, ugdymo institucijos bendruomenės požiūriu, bendrai vykdomos švietimo politikos šiuo klausimu bei kitų veiksnių, teisinio švietimo vykdytojais gali būti skirtingi, skirtingas pareigas užimantys asmenys.

Respondentai identifikavo galimus teisinio švietimo vykdytojus, vertino jų veiklos efektyvumą 10 balų sistemoje (kur 1 – vykdytojo veikla visiškai nepasiteisina <...> 10 – pasiteisina puikiai) (žr. 74 priedą). Siekiant išryškinti darbuotojų identifikuotus vykdytojus, įvertintą jų veiklos efektyvumą, išvesti vertinimų vidurkiai (žr. 26 pav., plačiau žr. 75 priedą).

26 pav. Ugdymo institucijų darbuotojų teisinio švietimo vykdytojų veiklos efektyvumo vertinimų vidurkiai (1-visiškai nepasiteisina <...> 10-puikiai pasiteisina)

Pastebėta, ugdymo institucijų darbuotojai identifikuotus teisinio švietimo vykdytojus, jų veiklos efektyvumas vertinami vidutiniškai žemais balais (vertinimų vidurkiai pasiskirsto intervale nuo 4,34 balo iki 6,39 balo). Tik pačių ugdymo institucijų darbuotojų pateikti teisinio švietimo vykdytojai – policijos pareigūnai, istorijos mokytojai, nepilnamečių reikalų skyriaus inspektoriai, socialiniai darbuotojai, vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistai – vertinami aukštais balais (vertinimų vidurkis 8,71 balo). Pastebėta, jog respondentų pateikti „kiti“⁵¹ teisinio švietimo vykdytojai, kurių veiklos kryptys turi tiesioginių sąsajų su teise, teisėtvara,

⁵⁰ Iš maksimaliai galimų 10 balų, moksleivių vertinimų vidurkiai pasiskirsto intervale nuo 4,03 balo iki 6,28 balo.

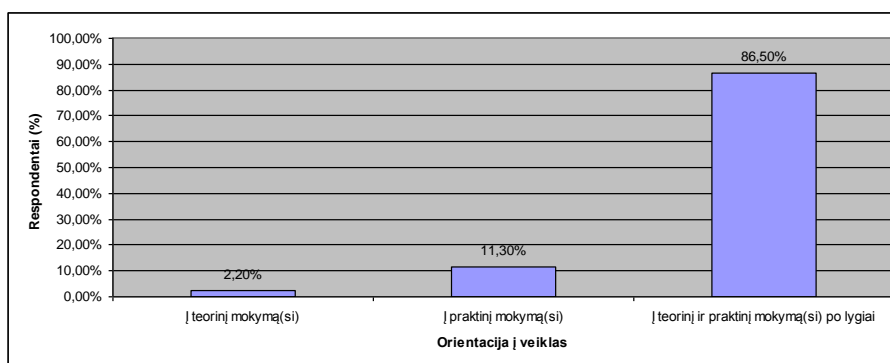
⁵¹ Kita: „Policijos pareigūnai“ – 8; „Istorijos mokytoja“ – 10, 10, 10, 8, 10, Nepilnamečių reikalų skyriaus inspektoriai – 2, 10, 10; Socialinis darbuotojas – 9, 9, 8, 8, 8, 10, 7, 10, 10, 9, 7; Vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistai – 10.

teisių apsauga, nusikaltimais ir pažeidimais, ir jų vykdomos veiklos efektyvumas, vertinamas kone dukart aukštesniais balais nei tiesiogiai ugdymo institucijose ugdomąjį darbą dirbančių darbuotojų (išimtis – istorijos mokytojai).

Ugdymo institucijų darbuotojų vertinimai atskleidžia, už moksleivių teisinio švietimo įgyvendinimą ugdymo institucijose neretai būna atsakingi, socialiniai pedagogai, visi pedagogai (kai teisė dėstoma integruotai) ir klasės auklėtojai, tačiau jų veiklos efektyvumas šioje srityje – žemas (atitinkamai 6,39, 6,19 ir 5,93 balo).

Siekiant atskleisti teisinio švietimo reikšmę vyresniųjų klasių moksleiviams, identifikuoti respondentų vertinimai, apimantys įvairių teisinių temų reikšmingumą, įgytų žinių pritaikomumą, teisinių žinių trūkumą, bei teisinio švietimo vaidmenį ugdant moksleivių vertybines nuostatas ir gebėjimu.

Teisinio švietimas gali būti kreipiamas į skirtingas veiklos kryptis, t.y. tik teorinį, tik praktinį arba ir į teorinį ir į praktinį mokymą(si) (žr. 27 pav., plačiau žr. 76 ir 77 priedus).

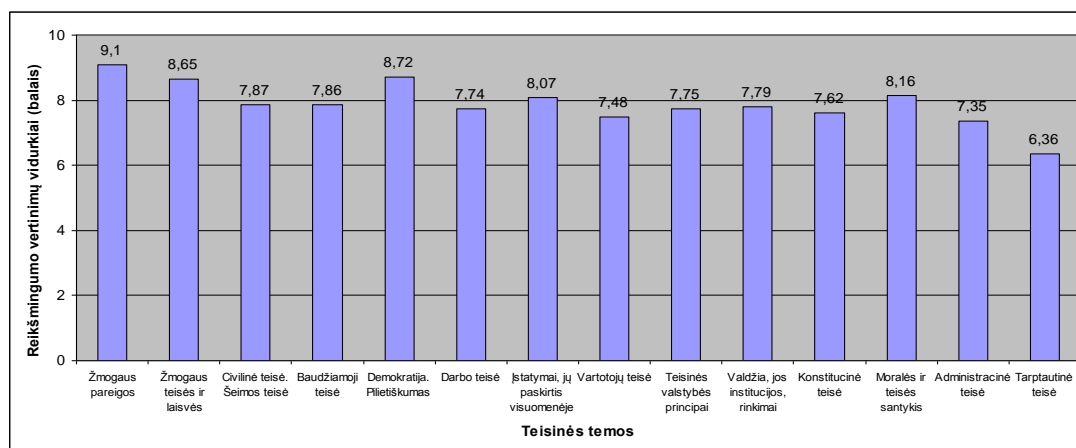

27 pav. Teisinio švietimo orientacija į veiklas: ugdymo institucijų darbuotojų vertinimai (%)

Didžioji dalis (86,50%) ugdymo institucijų darbuotojų pasisako už teorinio ir praktinio mokymo(si) balansą teisinio švietimo metu. Tik 11,30% respondentų teisinį švietimą sieja tik su praktiniu, 2,20% - tik su teoriniu teisiniu švietimu.

Teorinė analizė atskleidė – teisinis švietimas, jo organizavimas ir įgyvendinimas remiasi aktyviu mokinio vaidmeniu, aktyviais mokymo metodais, kai mokymo(si) centre yra mokinys (ne žinios), jo vertybių ir gebėjimų ugdymas. Kitu atveju, kai kalbama apie teorinį mokymą, pirmenybę teikiame moksleivių žinioms, jo gebėjimui atgaminti tas žinias, nekreipdami dėmesio į moksleivio gebėjimų ir įgūdžių ugdymą.

Įgyvendinant teisinį švietimą, nagrinėtinos įvairios teisinės temos. Ugdymo institucijų darbuotojai vertino 14 su teise susijusių temų⁵² reikšmingumą 10 balų sistemoje (kur 1 – tema visiškai nesvarbi <...> 10 – labai svarbi) (plačiau žr. 78 priedą). Siekiant atskleisti teisinių temų reikšmingumą ir identifikuoti, kurios jų darbuotojų vertinamos, kaip reikšmingiausios, išvesti vertinimų vidurkiai (žr. 28 pav., plačiau žr. 79 priedą).

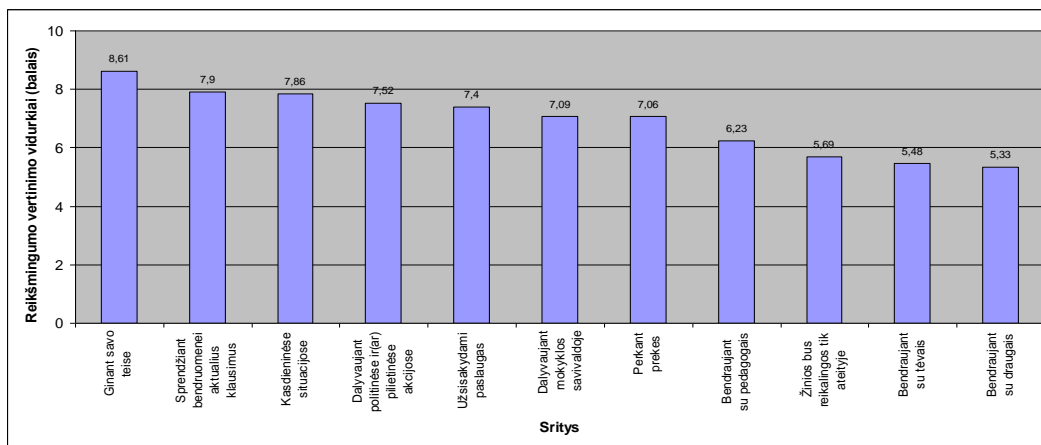

28 pav. Ugdymo institucijų darbuotojų su teise susijusių temų reikšmingumo vertinimo vidurkiai (1-visiškai nesvarbu <...> 10-labai svarbu)

Vertinimai atskleidžia, jog ugdymo institucijų darbuotojams visos teisinės temos yra reikšmingos (vertinimų vidurkiai pasiskirsto intervale nuo 9,10 balo iki 6,36 balo). Reikšmingiausiomis teisinės temos identifikuoja: „Žmogaus pareigos“ (9,10 balo), „Žmogaus teisės ir laisvės“ (8,65 balo) ir „Baudžiamoji teisė“ (7,72 balo), tai yra tos temos, kurios susijusios su asmeniu, jo teisėmis, laisvėmis ir jas lydinčiomis pareigomis, o taip pat ir bausmėmis. Kaip mažiau reikšmingomis temomis respondentai vertina tarptautinę (6,36 balo), administracinę (7,35 balo) ir vartotojų teisę (7,46 balo), t.y. tos temos, kurios apima daugiau valstybinius (valdžios) ir tarptautinius nei tarpasmeninius, visuomeninius santykius ir tik netiesioginiais saitais susieta su asmeniu.

Teisinio švietimo metų įgytos žinios taikytinos įvairiose situacijose, įvairiais aspektais. Ugdymo institucijų darbuotojai identifikavo sritis, kuriose taikytinos įgytos teisinės žinios, vertino jų reikšmingumą 10 balų sistemoje (kur 1 – žinios visai nereikšmingos <...> 10 – labai reikšmingos) (plačiau žr. 80 priedą). Siekiant atskleisti ugdymo institucijų darbuotojų identifikuotas sritis, teisinių žinių reikšmingumą jose, išvestas vertinimų vidurkiai (žr. 29 pav. plačiau žr. 81 priedą).

⁵² Su teise susijusios temos, pateiktos vertinti 10-12 klasių moksleiviams, tai temos, kurias išskiria, kaip nagrinėtinas R. Totoraitis, R. Ažubalytė (2003) vadovėlyje „Teisė kiekvienam“, o taip pat ir R. Ažubalytė, D.Sinkevičienė (2010) Teisės vidurinio ugdymo bendrosios programos projekte

29 pav. Ugdymo institucijų darbuotojų vertinimų vidurkiai apie moksleivių įgytų teisinių žinių reikšmingumą ir pritaikomumą tam tikrose srityse (1-visiškai nereikšmingos <...> 10-labai reikšmingos)

Vertinimai atskleidžia, moksleivių įgyjamos teisinės žinios reikšmingos (vertinimų vidurkiai pasiskirsto intervale nuo 8,61 balo iki 5,33 balo), reikšmingiausios jos ginant savo teises (8,61 balo), sprendžiant bendruomeninius klausimus (7,90 balo), kasdieninėse situacijose (7,86 balo). Mažiausiai reikšmingos bendraujant su draugais (5,33 balo) ir tėvais (5,48 balo).

Pastebima, bendravimas su įvairiais žmonėmis ir prekių pirkimas – tai tokios sritys, kuriose, anot ugdymo institucijų darbuotojų vertinimų, teisinės žinios moksleiviams mažiausiai yra reikšmingos. Moksleivių įgytų teisinių žinių pritaikomumą išvelgia vaiko asmeninėje erdvėje, kai reikia vykdyti pareigas ir ginti savo teises, bei kasdieninėse situacijose.

Ugdymo institucijų darbuotojai vertino įvairių temų⁵³ reikšmingumą, įgyvendinant teisinį švietimą (detalesnė žr. 29 pav., 78, 79 priedus). Minėtasias teisines temas ugdymo institucijų darbuotojai vertino⁵⁴ kitu aspektu – identifikuojant, kurių teisinių žinių moksleiviams trūksta (plačiau 82 priedą). Siekiant apibendrinti darbuotojų vertinimų duomenis ir identifikuoti pagrindines moksleivių trūkstamas teisinių žinių sritis, apskaičiuotos teigiamų („Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“) ir neigiamų („Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“) vertinimų sumos (žr. 10 lentelę, plačiau 82 ir 83 priedus).

⁵³ Su teise susijusios temos, pateiktos vertinti 10-12 klasių moksleiviams, tai temos, kurias išskiria, kaip nagrinėtinas R. Totoraitis, R. Ažubalytė (2003) vadovėlyje „Teisė kiekvienam“, o taip pat ir R. Ažubalytė, D.Sinkevičienė (2010) Teisės vidurinio ugdymo bendrosios programos projekte.

⁵⁴ Pateiktos teisinės temos vertinamos nuo „Visiškai sutinku“, „Sutinku“ – teigiamas vertinimas, „Nesu tikras“ – neutralus vertinimas, „Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“ – neigiamas vertinimas.

10 lentelė. Ugdymo institucijų darbuotojų riškiausių vertinimų sumos, identifikuojant moksleivių trūkstamų teisinių žinių sritis

Teisinių žinių sritys	Vertinimai	SUMA: "Visiškai sutinku" ir "Sutinku"	„Nesu tikras“	SUMA: "Visiškai nesutinku" ir "Nesutinku"
Žmogaus pareigos		74,59%	7,73%	15,47%
Įstatymai, jų paskirtis visuomenėje		67,96%	23,76%	6,08%
Moralės ir teisės santykis		66,85%	18,23%	11,05%
<...>		<...>	<...>	<...>
Žmogaus teisės ir laisvės		48,07%	21,55%	27,62%
<...>		<...>	<...>	<...>

(Plačiau žr. 83 priedą)

Dauguma (nuo 48,07% iki 74,59%) ugdymo institucijų darbuotojų pastebi, moksleiviams trūksta įvairių teisinių žinių (plačiau žr. 82, 83 priedus). Identifikuojama, labiausiai jiems trūksta teisinių žinių susijusių su žmogaus pareigomis (74,59%), įstatymais ir jų paskirtimi visuomenėje (67,96%) bei moralės ir teisės santykiu (66,85%). Išskirtieji aspektai, apima moksleivių elgesio, dorovės, taisyklių laikymosi ir atsakomybės aspektus. Respondentai, vertindami „pareigų“ ir „teisių ir laisvių“ aspektus, išreiškė nuostatą – moksleiviai turi pakankamai žinių apie teises ir laisves, bet jiems nepakanka žinių apie jų pareigas.

Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose (2003, p. 10-11), pateikiami baziniai gebėjimai ir nuostatos, kurių visapusiškas ugdymas – kiekvienos ugdymo institucijos uždavinys. Ugdymo institucijų darbuotojai identifikavo ir vertino⁵⁵, kokias vertybines nuostatas ir kokius gebėjimus padeda ugdyti teisinis švietimas (plačiau žr. 84, 85, 86, 87 priedus).

Siekiant išryškinti dažniausiai ugdymo institucijų darbuotojų identifikuotas teisinio švietimo ugdomas vertybines nuostatas, apskaičiuotos teigiamų („Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“) ir neigiamų („Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“) vertinimų sumos (žr. 11 ir 12 lenteles, plačiau žr. 84, 85, 86, 87 priedus).

11 lentelė. Ugdymo institucijų darbuotojų apibendrinti vertinimai, identifikuojant pagrindines teisinio švietimo ugdomas vertybines nuostatas

Vertybinės nuostatos	Vertinimai	SUMA: "Visiškai sutinku" ir "Sutinku"	Nesu tikras	SUMA: "Nesutinku" ir "Visiškai nesutinku"
Pagarbą sau ir kitam		95,03%	2,21%	1,65%
Tolerantiškumo jausmą		90,06%	6,63%	2,76%
Atsakomybę		89,50%	9,39%	0,55%
<...>		<...>	<...>	<...>
Kūrybiškumą		50,83%	38,67%	8,84%
<...>		<...>	<...>	<...>

(Plačiau žr. 85 priedą)

⁵⁵ Pateiktos vertybinės nuostatos ir gebėjimai vertinanti nuo „Visiškai sutinku“, „Sutinku“ – teigiamas vertinimas, „Nesu tikras“ – neutralus vertinimas, „Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“ – neigiamas vertinimas

Bendras ugdymo institucijų darbuotojų vertinimų reikšmių išsidėstymas atskleidžia (teigiami įverčiai 95,03%-50,83%), teisinis švietimas ugdo visas pateiktas vertinti vertybines nuostatas, tačiau teisinis švietimas reikšmingiausiai prisideda ugdant moksleivių pagarbą sau ir kitam (95,03%), tolerantiškumo jausmą (90,06%) bei atsakomybę (89,50%). Mažiausiai teisinis švietimas turi įtakos, anot vertinimų, kūrybiškumo plėtotei (50,83%).

Pastebima, jog tik 1,10% respondentų sutinka su nuostata, jog teisinis švietimas neugdo jokių vertybinių nuostatų (plačiau žr. 85 priedą).

12 lentelė. Ugdymo institucijų darbuotojų apibendrinti vertinimai, identifikuojant pagrindinius gebėjimus, kuriuos ugdo teisinis švietimas

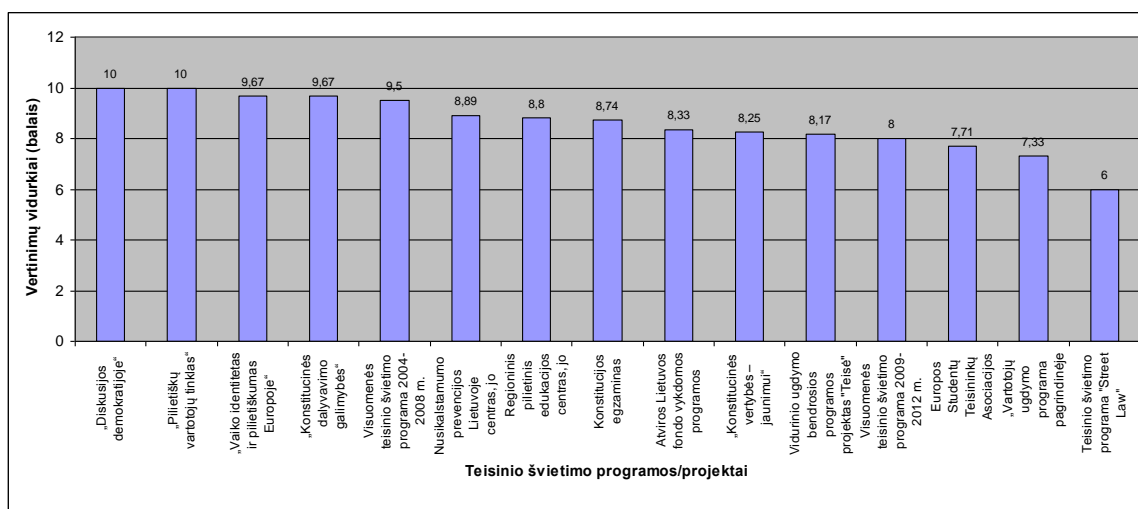
Gebėjimai	Vertinimas	SUMA: "Visiškai sutinku" ir "Sutinku"	Nesu tikras	SUMA: "Nesutinku" ir "Visiškai nesutinku"
Argumentuotai reikšti nuomonę		91,71%	6,08%	1,10%
Bendradarbiauti		87,29%	8,29%	3,31%
Racionaliai spręsti problemas		86,19%	12,71%	0,55%
<...>		<...>	<...>	<...>
Dirbti su dideliais informacijos kiekiais		64,64%	23,76%	10,49%
<...>		<...>	<...>	<...>

(Plačiau žr. 87 priedą)

Bendras ugdymo institucijų darbuotojų vertinimų reikšmių išsidėstymas atskleidžia (teigiami įverčiai 91,71%-64,64%), teisinis švietimas ugdo visas pateiktas vertinti gebėjimus. Respondentai identifiukuota, jog labiausiai teisinis švietimas prisideda prie tokių gebėjimų plėtotės, kaip: argumentuotai reikšti nuomonę (91,71%), bendradarbiauti (87,29%) bei racionaliai spręsti problemas (86,19%). Mažiausiai, anot vertinimų, teisinis švietimas prisideda prie gebėjimo dirbti su dideliais informacijos kiekiais ugdymo (64,64%). Pastebima, jog tik 0,55% tyrime dalyvavusių ugdymo institucijų darbuotojų sutinka, sutinka su vertinimu, jog teisinis švietimas neugdo jokių gebėjimų (plačiau žr. 87 priedą).

Kaip jau buvo minėta anksčiau, teisinis švietimas ugdymo institucijose gali būti įgyvendinamas skirtingomis formomis (žr. 25 pav., 72 priedas). Teorinė analizė atskleidė, tiek kartu su ugdymo institucijomis, tiek atskirai už jų ribų, yra įgyvendinamos skirtingos teisinio švietimo programos/projektai, kurios(-ie) siekis atliepti skirtingus su teisiniu švietimu susijusius tikslus, uždavinius, patenkinti skirtingų suinteresuotų visuomenės grupių poreikius.

Bent kartą dalyvavę minėtose programose/projektuose, ugdymo institucijų darbuotojai vertino jų veiklos efektyvumą 10 balų sistemoje, (1 – vykdoma programa/projektą vertina labai blogai <...> 10 – puikiai) (žr. 30 pav., plačiau žr. 88, 89 priedus).

30 pav. Ugdymo institucijų darbuotojų vertinimai apie Lietuvoje vykdomų/vykdytų teisinio švietimo programų/projektų efektyvumą (1-labai blogai <...> 10-puikiai)

Pastebima, jog nors Lietuvoje vykdomose/vykdytose teisinio švietimo programose/projektuose dalyvavusiųjų ugdymo institucijų darbuotojų yra nedaug (76,24% iki 99,45% respondentų nėra tekę dalyvauti), dalyvavusiųjų jose vertinimų vidurkiai pasiskirsto intervale nuo 10 balų iki 6 balų, tad teisinio švietimo programos/projektai sudomina ir (arba) yra prienami tik nedaugeliui respondentų, tačiau dalyvavusieji jose, jas vertina kaip efektyvias.

Teorinė analizė atskleidė įvairius tiesioginius ir netiesioginius veiksnius, lemiančius poreikį šviesti moksleivius įvairiais teisiniais aspektais ir sunkumus, su kuriais susiduria teisinis švietimas ugdymo institucijose. Tad ugdymo institucijų darbuotojams minėtieji aspektai pateikti vertinti⁵⁶ (žr. 90, 92 priedus), kurių identifikavimas ir kryptinga kontrolė prisidėtų prie teisinio švietimo plėtotės ugdymo institucijose.

Siekiant išryškinti respondentų vertinimus minėtaisiais aspektais, apskaičiuotos bendros teigiamų („Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“) ir neigiamų („Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“) vertinimų sumos (žr. 13 ir 14 lenteles, plačiau žr. 91, 93 priedus).

13 lentelė. Ugdymo institucijų darbuotojų identifikuoti veiksniai lemiantys poreikį šviesti moksleivius su teise susijusiais klausimais

Veiksniai	Vertinimai	SUMA: „Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“	Nesu tikras	SUMA: „Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“
Žmogaus teisių pažeidimų atvejai		85,63%	11,60%	0,55%
Patyčios mokykloje		85,08%	12,71%	0,55%
Augantis nusikalstamumas		81,77%	12,71%	3,31%
<...>		<...>	<...>	<...>

(Plačiau žr. 91 priedą)

⁵⁶ Vertinant nuo „Visiškai sutinku“, „Sutinku“ – teigiamas vertinimas, „Nesu tikras“ – neutralus vertinimas, „Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“ – neigiamas vertinimas

Dauguma ugdymo institucijų darbuotojų (85,63% - 37,01%) sutinka, jog teisinis švietimas reikalingas ir yra daugybė veiksnių, kurie lemia poreikį šviestis moksleivius įvairiais teisiniais aspektais, svarbiausieji jų, apima: „Žmogaus teisių pažeidimų atvejus“ (85,63%), „Patyčias mokykloje“ (85,08%) ir „Augantį nusikalstamumą“ (81,77%). Tik 2,20% darbuotojų mano, jog poreikio vykdyti teisinį švietimą nėra. Pastebima, jog identifikuotieji ir kiti veiksniai sudaro prielaidas teisinio švietimo poreikiui atsirasti, kuris turi ne tik atliepti visuomenėje susidariusį įvairių teisinių žinių vakuumą, bet ir vykdyti prevenciją-švietimą, kuri būtų nukreipta prieš pažeidimus, nusikaltimus, patyčias ir t.t.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, teorinė analizė atskleidė daugybę sunkumų, su kuriais susiduria teisinis švietimas ugdymo institucijose (žr. 92 priedą), ugdymo institucijų darbuotojų identifikuotieji svarbiausi jų (žr. 14 lentelę)

14 lentelė. Ugdymo institucijų darbuotojų pagrindinių vertinimų sumos, identifikuojant pagrindines kliūtis, su kuriomis susiduria teisinis švietimas ugdymo institucijose

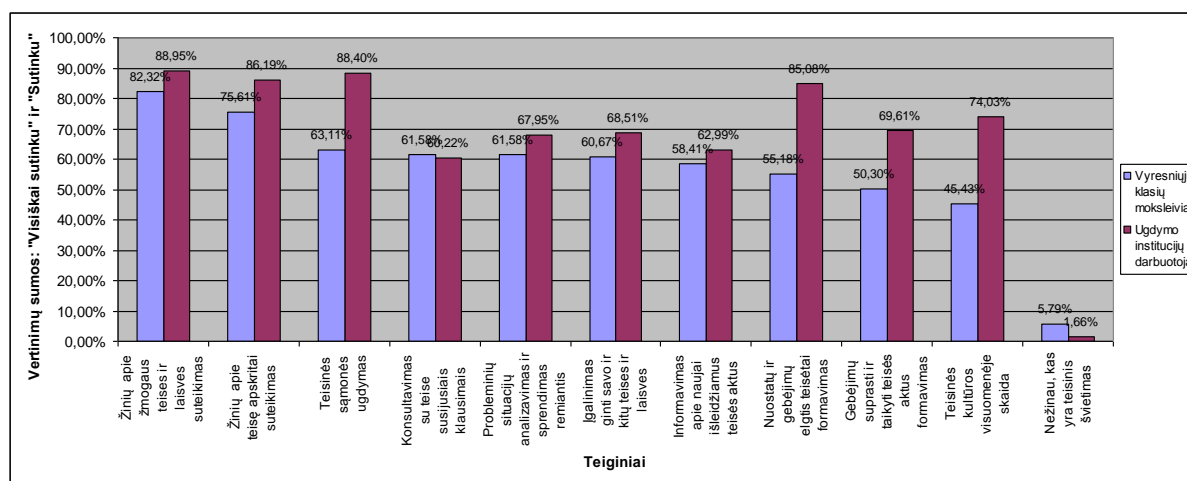
Teisinio švietimo kliūtys	Vertinimai	SUMA: "Visiškai sutinku" ir "Sutinku"	Nesu tikras	SUMA: "Nesutinku" ir "Visiškai nesutinku"
Perkrauti ugdymo planai		79,01%	13,26%	6,08%
Lėšų trūkumas		75,14%	17,13%	5,52%
Specialistų trūkumas		70,72%	23,20%	3,87%
Metodinės bazės trūkumas		62,98%	30,94%	3,31%
Nepakanka žinių, kaip dėstyti teisę		51,38%	32,60%	14,36%
<...>		<...>	<...>	<...>

(Plačiau žr. 93 priedą)

Pastebima, dauguma ugdymo institucijų darbuotojų (79,01% - 17,13%) sutinka, jog teisinis švietimas ugdymo institucijose susiduria su daugybe sunkumų. Darbuotojų identifikuotos vienos svarbiausių kliūčių, apima: perkrautų ugdymo planų (79,01%) ir lėšų (75,14%), specialistų (70,72%) ir metodinės bazės (62,98%) trūkumą. Taip pat, net 51,38% respondentų sutinka, jog švietėjams nepakanka žinių, kaip dėstyti teisę. Pastebima, jog minėtieji veiksniai apima vienus iš pagrindinių teisinio švietimo įgyvendinimo aspektų be kurių pilnutinis teisinio švietimo išpildymas ugdymo institucijose nėra įmanomas. Tik 2,21% darbuotojų mano, jog teisinis švietimas nesusiduria su jokiais sunkumais.

3.2.3. Vyresnių klasių moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų vertinimų apimančių pagrindinius teisinio švietimo aspektus lyginamoji analizė

Teisinis švietimas apibrėžiamas, kaip procesas (2004, 2008), kuris apima su teise susijusių žinių suteikimo, gebėjimų plėtotės, informavimo, konsultavimo, įgalinimo ir kitus aspektus. Vyresniųjų klasių moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų identifikuoti ir išskirti esminiai teisinį švietimą apimantys aspektai, atskleidžia: tiek moksleiviai, tiek darbuotojai teisinį švietimą reikšmingiausiai sieja su įvairių teisinių žinių suteikimu bei teisinės sąmonės⁵⁷ ugdymu (plačiau žr. 31 pav., 94 priedą).

31 pav. Moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų teisinio švietimo sampratą atspindinčių teiginių vertinimų („Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“) sumos

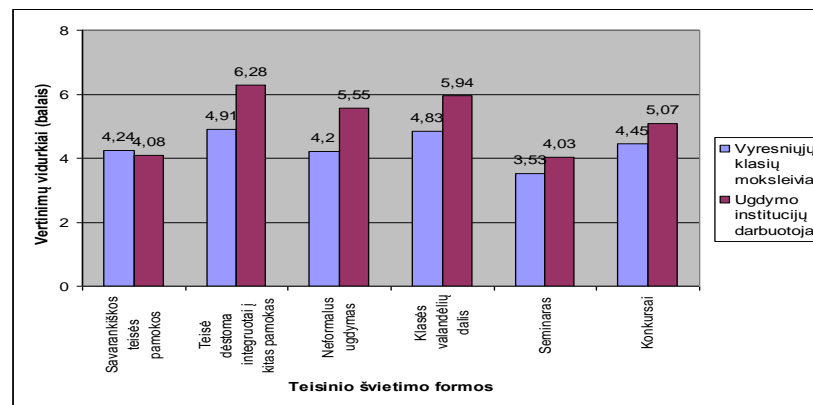
Ugdymo institucijų darbuotojai, dažniau nei moksleiviai teisinio švietimo aspektus apimančius teiginius vertina teigiamai („Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“), kas atskleidžia platesnę jų teisinę švietimo sampratą. Kiekybiškai didžiausi skirtumai tarp imčių (moksleiviai, ugdymo institucijų darbuotojai) vertinimų išryškėja, vertinant teisinio švietimo vaidmenį formuojant nuostatas ir gebėjimus elgtis teisėtai, teisinės kultūros sklaidą bei gebėjimų suprasti ir taikyti teisės aktus – šie aspektai darbuotojams yra reikšmingesni nei moksleiviams.

Visi minėtieji teisinį švietimą apimantys aspektai įtraukti į Vyriausybės patvirtintas visuomenės teisinio švietimo programas (2004; 2008), vidurinio ugdymo bendrosios programos projektą „Teisė“ (2010), tokias teisinio švietimo programas kaip „Street Law“ ir kt.

⁵⁷ TEISINĖ SĄMONĖ – objektyviai egzistuojanti vaizdinių, idėjų, teorijų ir emocijų sąryšinga visuma, išreiškianti visuomenės, grupių ir individų santykį su teise, kaip socialiniu institutu, santykį su teisės sistema ir jos struktūra, santykį su atskirais įstatymais ir kitais teisinės sistemos elementais (V. Šlapkauskas, 2004, p. 487).

Įgyvendinti teisinį švietimą ugdymo institucijose galima įvairiomis formomis, o teisinio švietimo vykdytojais gali būti skirtingas pareigas ugdymo institucijose užimantys asmenys.

Apibendrinti ugdymo institucijų darbuotojų ir moksleivių vertinimų (kur 1 – visiškai nevykdoma <...> 10 – puikiai vykdoma) duomenys, išvesti vertinimų vidurkiai⁵⁸ (5,16 balo – ugdymo institucijų darbuotojų, 4,45 balo – moksleivių vertinimų vidurkis) atskleidžia – skirtingos teisinio švietimo formos ugdymo institucijose menkai įgyvendinamos (vertinimų vidurkiai pasiskirsto intervale nuo 6,28 iki 3,53 balo). Darbuotojai minėtąsias teisinio švietimo formas vertina aukštesniais balais nei moksleiviai (žr. 32 pav., plačiau žr. 95 priedą).

32 pav. Moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų išvesti vertinimų vidurkiai, vertinant teisinio švietimo formų vykdymą (1- visiškai nevykdoma <...> 10-puikiai vykdoma)

Ugdymo institucijų darbuotojų ir moksleivių vertinimai atskleidžia – dažniausia vykdomos teisinio švietimo formos: teisės integravimas į kitus mokomuosius dalykus (6,28 ir 4,91 balo) ir klasės valandėlių dalis (5,94 ir 4,83 balo).

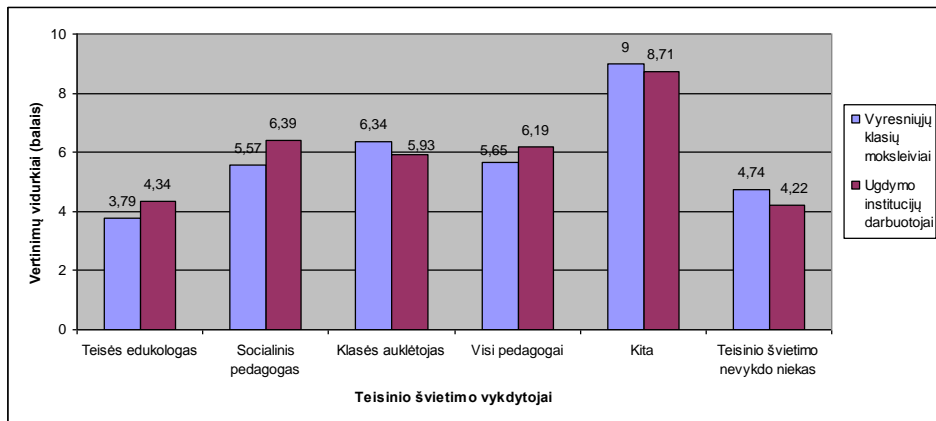
Apibendrinti ugdymo institucijų darbuotojų ir moksleivių vertinimų (kur 1 – visiškai nepasiteisina <...> 10 – puikiai pasiteisina) duomenys, išvesti vertinimų vidurkiai⁵⁹ (bendri teisinio švietimo vykdytojų veiklos efektyvumo vertinimų vidurkis: 5,71 balo – ugdymo institucijų darbuotojai ir 5,34 balo – vyresniųjų klasių moksleiviai) atskleidžia – teisinio švietimo vykdytojų veikla teisinio švietimo srityje yra neefektyvi (vertinimų vidurkiai pasiskirsto intervale nuo 6,34 iki 3,79 balo). Darbuotojai minėtųjų vykdytojų veiklos efektyvumą vertina aukštesniais balais nei vyresniųjų klasių moksleiviai (žr. 33 pav. 96 priedą).

⁵⁸ Vidurkis apskaičiuotas pagal paprastą aritmetinio vidurkio formulę

$$\frac{x_1 + x_2 + \dots + x_k}{n} = \bar{x}$$

⁵⁹ Vidurkis apskaičiuotas pagal paprastą aritmetinio vidurkio formulę

$$\frac{x_1 + x_2 + \dots + x_k}{n} = \bar{x}$$

33 pav. Moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų išvesti vertinimų vidurkiai, vertinant teisinio švietimo vykdytojų veiklos efektyvumą (1- visiškai nepasiteisina <...> 10-puikiai pasiteisina)

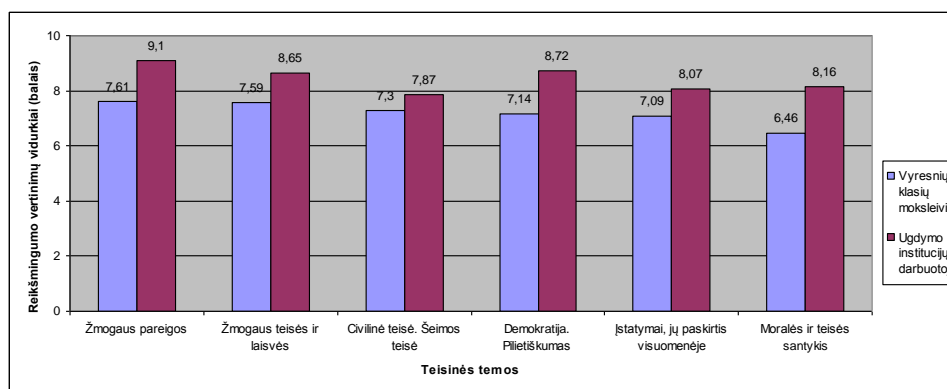
Vertinimai tarp imčių (moksleiviai, ugdymo institucijų darbuotojai), identifikuojant teisinio švietimo vykdytojus, vertinant jų veiklos efektyvumą, išsiskyrė. Moksleiviai mano, jog labiausiai pasiteisina klasės auklėtojų veikla šioje srityje (6,34 balo), tuo tarpu ugdymo institucijos darbuotojų nuomone, efektyviausiai veikia socialiniai pedagogai (6,39 balo).

T-test atskleidė, vertinant teisės edukologo ir klasės auklėtojo veiklos efektyvumą, vertinimai tarp moksleivių ir darbuotojų statistiškai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$) (plačiau žr. 97 priedą). Pastebima, jog moksleiviai klasės auklėtojo veiklą vertina, kaip geriausiai pasiteisinančią teisinio švietimo srityje, tuo tarpu ugdymo institucijų darbuotojai šio vykdytojo veiklą vertina, kaip vieną iš mažiausiai pasiteisinančių (prasčiau vertina tik teisės edukologų veiklą). Pastebima, jog moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų pasiūlyti teisinio švietimo vykdytojai (moksleivių – pilietiškumo mokytojai ir istorijos mokytojai; darbuotojų - policijos pareigūnai, istorijos mokytojai, nepilnamečių reikalų skyriaus inspektoriai, socialinis darbuotojas, vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistai), jų veiklos efektyvumas respondentų įvertinti aukščiausiais balais.

Teorinė analizė atskleidė, teisinio švietimas, kaip procesas, gali būti kreipiamas į skirtingas veiklos kryptis, t.y. tik teorinį, tik praktinį arba ir į teorinį ir į praktinį mokymą(si). Moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų vertinimai, atskleidžia: didžioji dalis respondentų (86,50% ugdymo institucijų darbuotojų ir 68,10% moksleivių) pasisako teigiamai už teisinį švietimą, kurio veikla orientuota į teorinio ir praktinio mokymo(si) balansą. Pastebima, moksleiviai pozityviau nei ugdymo institucijų darbuotojai vertina vienos kryptys teisinį švietimą (t.t. tik teorinį arba tik praktinį mokymą(si)) (plačiau žr. 98 priedą).

Kaip jau buvo minėta anksčiau, įgyvendinant teisinį švietimą, nagrinėtinos įvairios su teise susijusios temos. Priklausomai nuo teisinio švietimo formos, vykdytojo ir turimos teisinio švietimo sampratos, galimos skirtingos nagrinėtinų teisinių temų variacijos. Moksleiviai ir ugdymo institucijų darbuotojai vertino 14 su teise susijusių temų⁶⁰ 10 balų sistemoje (kur 1 – tema visiškai nesvarbi <...> 10 – labai svarbi) (plačiau žr. 28, 29, 30, 31, 32, 78, 79 priedus).

Siekiant išskirti pagrindinius panašumus ir skirtumus tarp vertinimų, pateiktos moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų reikšmingiausiomis pagal vertinimus išskirtos teisinės temos (34 pav., plačiau žr. 99 priedą).

34 pav. Moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų aukščiausiais balais įvertintų teisinių temų reikšmingumo vertinimų vidurkių palyginimas (1 - visiškai nesvarbu <...> 10 - labai svarbu)

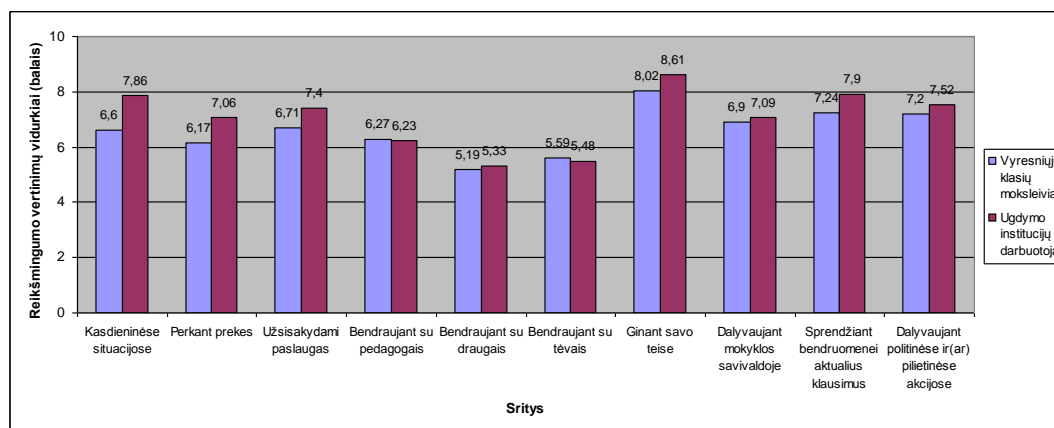
Ugdymo institucijų darbuotojai ir moksleiviai identifikuoja, reikšmingiausios teisinės temos apima sritis susijusias su: žmogaus pareigomis, teisėmis ir laisvėmis, civiline ir šeimos teise, bei demokratija ir pilietiškumu.

Atliktas T-tests atskleidė, visais atvejais (išskyrus, kai vertinama tema „Tarptautinę teisę“) vertinimai tarp moksleivių ir institucijų darbuotojų statistiškai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$) (plačiau žr. 100 priedą). Pastebima, jog ugdymo institucijų darbuotojai visais atvejais pateiktų temų reikšmingumą vertina žymiai aukštesniais balais nei moksleiviai.

Moksleiviai ir ugdymo institucijų darbuotojai identifikavo sritis, kuriose taikytinos moksleivių įgytos teisinės žinios, vertino, jų reikšmingumą jose (1 – įgytos teisinės žinios visiškai nereikšmingos <...> 10 – labai reikšmingos) (žr. 36 pav., plačiau žr. 101 priedą). Išvesti

⁶⁰ Su teise susijusios temos, pateiktos vertinti 10-12 klasių moksleiviams, tai temos, kurias išskiria, kaip nagrinėtinas R. Totoraitis, R. Ažubalytė (2003) vadovėlyje „Teisė kiekvienam“, o taip pat ir R. Ažubalytė, D. Sinkevičienė (2010) Teisės vidurinio ugdymo bendrosios programos projekte

vertinimų vidurkiai⁶¹ (ugdymo institucijų darbuotojų 6,92 balo, moksleivių 6,52 balo), atskleidžia – įgytos teisinės žinios reikšmingos įvairiose situacijose, įvairiais aspektais. Pastebima, jog ugdymo institucijų darbuotojai visais atvejais moksleivių įgytų teisinių žinių reikšmingumą vertina aukštesniais balais nei moksleiviai (žr. 35 pav., plačiau žr. 101 priedą).

35 pav. Moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų vertinimų vidurkiai identifikuojant ir vertinant moksleivių įgytų teisinių žinių reikšmingą skirtingose srityse (1-visiškai nereikšmingas<...> 10-labai reikšmingos)

Respondentų vertinimai atskleidžia, reikšmingiausiai įgytos teisinės žinios taikytinos „Ginant savo teises“ ir „Sprendžiant bendruomenei aktualius klausimus“. Pastebima, jog minėtosios sritys apima žmogaus „asmenines“ („Ginant savo teises“) ir „bendruomenines“ („<...> bendruomenei aktualius klausimus“) veiklos sferas, t.y. teisinės žinios taikytinos ne tik asmeninius poreikius atliepti, bet taip pat ir visuomeninius.

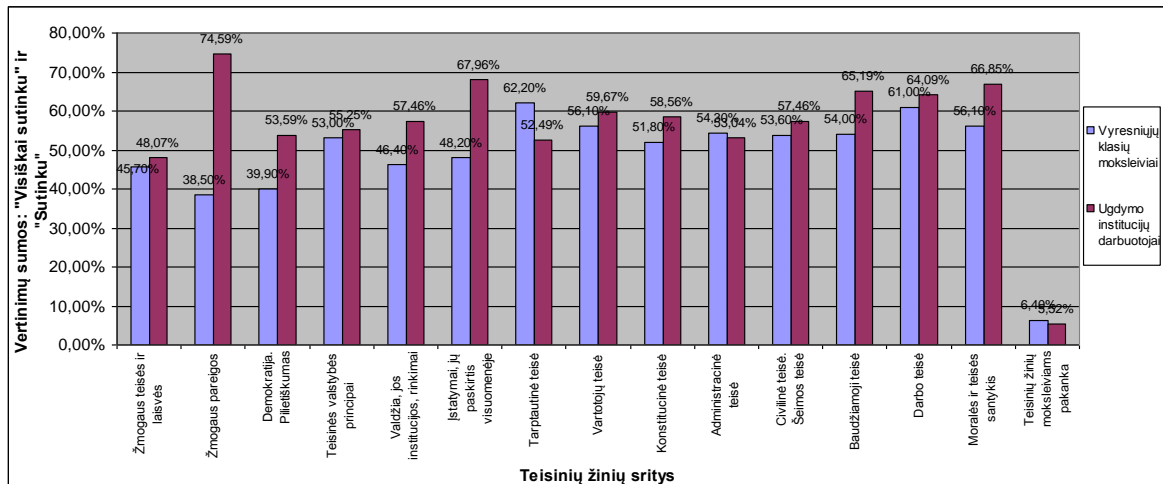
T-tests atskleidė, vertinant teisinių žinių reikšmingumą: kasdienėse situacijose, perkant prekes, užsisakant paslaugas, ginant teises ir sprendžiant bendruomenei aktualius klausimus, vertinimai tarp moksleivių ir darbuotojų statistiškai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$) (plačiau žr. 102 priedą). Visais minėtaisiais atvejais, ugdymo institucijų darbuotojai moksleivių įgytas teises žinias vertino kaip reikšmingesnes, nei moksleiviai.

Moksleiviai ir ugdymo institucijų darbuotojai identifikavo teisinių žinių sritis, kurių trūksta moksleiviams⁶² (plačiau žr. 103 priedą). Siekiant išryškinti respondentų vertinimų panašumus ir skirtumus, apskaičiuotos teigiamos („Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“) vertinimų sumos (žr. 36 pav., plačiau žr. 103 priedą).

$$\frac{x_1 + x_2 + \dots + x_k}{n} = \bar{x}$$

⁶¹ Vidurkis apskaičiuotas pagal paprastą aritmetinio vidurkio formulę

⁶² Pateiktas teises temas vertindami: nuo „Visiškai sutinku“, „Sutinku“ – teigiamas vertinimas <...> iki „Visiškai nesutinku“ – neigiamas vertinimas

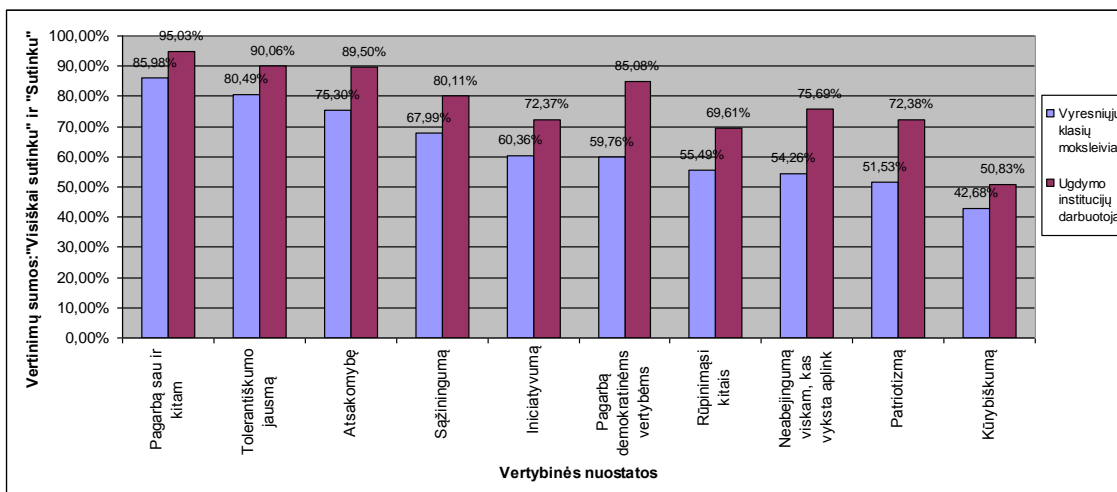

36 pav. Moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų teigiamų vertinimų sumos identifikuojant moksleivių trūkstamas teisinių žinių sritis

Respondentų vertinimai ir atliktas T-test testas atskleidė, vertinant teisinių žinių sritis apimančias: žmogaus pareigas, valdžią, įstatymus ir jų paskirtį, Konstitucinę, civilinę ir šeimos, baudžiamąją ir darbo teisę, bei moralės ir teisės santykius, vertinimai statistiškai reikšmingai skiriasi ($p < 0,005$) (plačiau žr. 104 priedą). Moksleiviai identifikuoja, jog labiausiai trūksta teisinių žinių susijusių su tarptautine, darbo ir vartotojų teise, bei moralės ir teisės santykiu, tuo tarpu ugdymo institucijų darbuotojai identifikuoja, moksleiviams trūksta teisinių žinių susijusių su žmogaus pareigomis, įstatymus, jų paskirtimi, moralės ir teisės santykiu, baudžiamąją teisę.

Išryškėję vertinimų skirtumai atskleidžia dialogo ir bendradarbiavimo tarp ugdymo institucijų darbuotojų ir moksleivių nebuvimą, organizuojant, aiškinantis poreikius ir įgyvendinant atskirus aspektus ugdymo procese. Ugdymo institucijų darbuotojai, dažniau nei moksleiviai, identifikuoja ir vertina teisinių žinių sritis, kaip trūkstamas (atskleidžia teigiami vertinimų įverčiai „Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“).

Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose (2003, p. 10-11), pateikiami baziniai gebėjimai ir nuostatos, kurių visapusiškas ugdymas ir puoselėjimas kiekvienos ugdymo institucijos uždavinys. Moksleiviai ir ugdymo institucijų darbuotojai identifikavo ir vertino vertybines nuostatas bei gebėjimus, prie kurių visapusiškos plėtotės prisideda teisinis švietimas. Siekiant išryškinti jų pagrindinius vertinimų panašumus ir skirtumus, apskaičiuotos teigiamų („Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“) vertinimų sumos (žr. 37 ir 38 pav., plačiau žr. 105, 107 priedus).

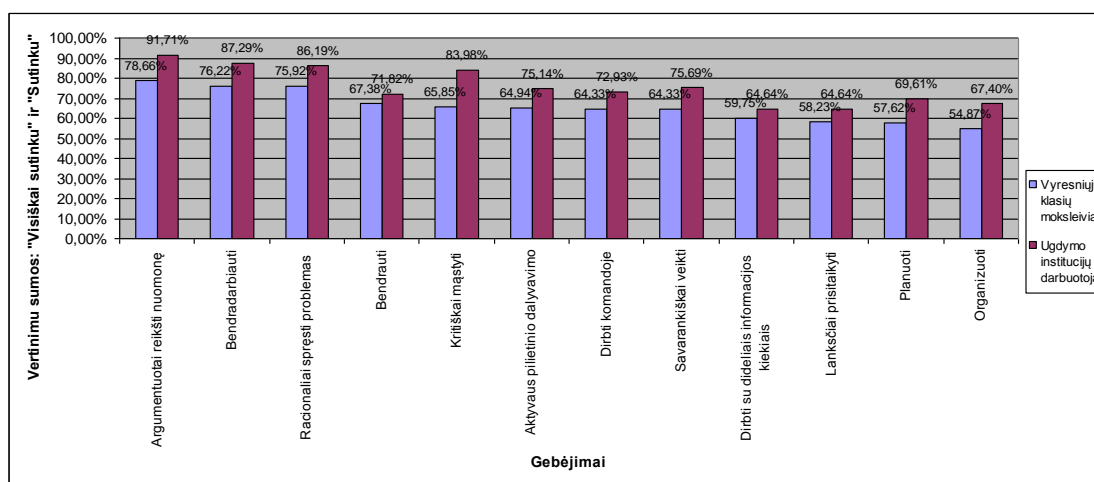

37 pav. Moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų apibendrinti vertinimai, išskiriant pagrindines vertybines nuostatas, kurias ugdo teisinis švietimas

Moksleiviai ir institucijų darbuotojai identifikuoja teisinio švietimo ugdomas moksleivių vertybines nuostatas ir sutinka, jog teisinio švietimo vaidmuo šiuo atžvelgiu yra svarus. Pastebėta, ugdymo institucijų darbuotojai reikšmingiau nei moksleiviai (daugiau teigiamų įverčių) vertina teisinio švietimo vaidmenį ugdat vertybines nuostatas.

Identifikuojant reikšmingiausias teisinio švietimo ugdomas vertybines nuostatas, vertinimai tarp imčių sutapo, išskirtosios apima: pagarbos sau ir kitiems, tolerantiškumo ir atsakomybės ugdymo nuostatas.

Moksleiviai ir ugdymo institucijų darbuotojai identifikuoja teisinio švietimo ugdumus moksleivių gebėjimus ir sutinka, jog teisinio švietimo vaidmuo šiuo atžvelgiu yra svarus (didelis teigiamų įverčių procentas).

38 pav. Moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų apibendrinti vertinimai, išskiriant pagrindinius gebėjimus, kuriuos ugdo teisinis švietimas

Identifikuojant ir vertinant pagrindinius teisinio švietimo ugdomus moksleivių gebėjimus, vertinimai tarp imčių sutapo, išskirtieji apima gebėjimus argumentuotai reikšti nuomonę, bendradarbiauti ir racionaliai spręsti problemas.

Atliktas T-test testas atskleidė, vertinant teisinio švietimo ugdomas vertybines nuostatas ir gebėjimus, tokius kaip: bendravimas, kritiškas mąstymas, racionalus problemų sprendimas, planavimas, organizavimas ir aktyvus pilietinis dalyvavimas, vertinimai statistiškai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$) (plačiau žr. 106, 108 priedus). Pastebima, ugdymo institucijų darbuotojai reikšmingiau nei moksleiviai vertina teisinio švietimo vaidmenį ugdant gebėjimus.

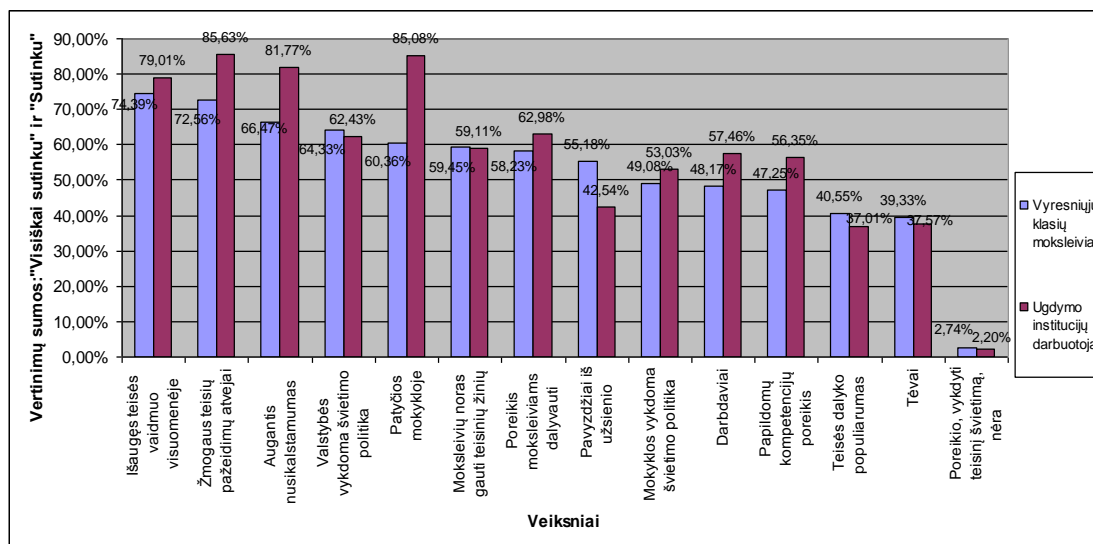
Kartu su ugdymo institucijomis ir atskirai už jų ribų, skirtingų organizacijų įgyvendinamos skirtingos teisinio švietimo programos/projektai, kurios(-ie) vykdoma veikla siekia atliepti skirtingus su teisiniu švietimu susijusius tikslus, uždavinius, poreikius.

Moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų vertinimai atskleidžia, jog tik maža dalis⁶³ respondentų (28,35% - 0,55%) yra dalyvavę Lietuvoje vykdomose/vykdytose teisinio švietimo programose/projektuose. Dalyvavusieji jose, minėtasias programas/projektus vertina ne vienodai, o jų efektyvumo vertinimų vidurkiai pasiskirsto intervale nuo 6 iki 10 balų. Pastebima, ugdymo institucijų darbuotojai minėtasias programas/projektus vertina kaip efektyviau veikiančias, nei moksleiviai (plačiau žr. 109 priedą).

Teorinė analizė atskleidė įvairius veiksnius, lemiančius poreikį šviesti moksleivius įvairiais teisiniais aspektais. Moksleiviams ir ugdymo institucijų darbuotojams pateikta vertinti⁶⁴ veiksnių visuma, kuri gali turėti/turi įtakos moksleivių teisinio švietimo poreikiui atsirasti. Siekiant išryškinti pagrindinius vertinimų panašumus ir skirtumus minėtuoju aspektu, apskaičiuotos bendros teigiamų („Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“) vertinimų sumos (žr. 39 pav., plačiau žr. 110 priedą).

⁶³ Nuo 71,65% iki 93,90% moksleivių ir nuo 76,24% iki 99,45% ugdymo institucijų darbuotojų nėra tekę dalyvauti minimose teisinio švietimo programose/projektuose

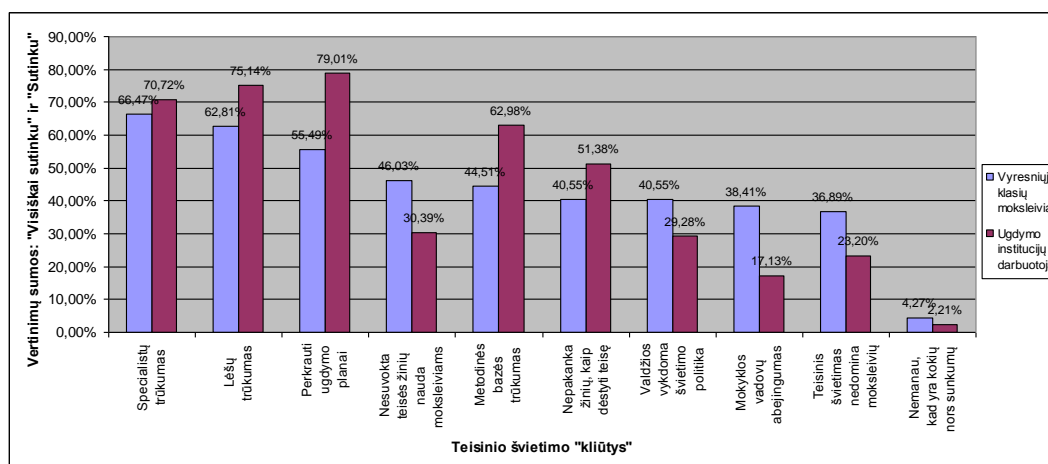
⁶⁴ Vertinant nuo „Visiškai sutinku“, „Sutinku“ – teigiamas vertinimas <...> iki „Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“ – neigiamas vertinimas.

39 pav. Moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų vertinimai, kokie veiksniai lemia poreikį vykdyti teisinį švietimą

Moksleiviai ir ugdymo institucijų darbuotojai, identifikuoja skirtingus veiksnius, lemiančius poreikį šviesti moksleivius įvairiais teisiniais aspektais (neidentifikuoja veiksnių ir nemato poreikio 2,74% moksleivių ir 2,20% ugdymo institucijų darbuotojų). Moksleiviai pagrindiniais veiksniais identifikuoja – išaugusį teisės vaidmenį (74,39%), žmogaus teisių pažeidimų atvejus (72,56%) bei augantį nusikalstamumą (66,47%). Tuo tarpu ugdymo institucijų darbuotojai, taip pat sutinka (aukštas teigiamų įverčių procentas) su moksleivių išskirtaisiais veiksniais, tačiau kaip reikšmingiausius identifikuoja patyčias mokykloje (85,08%), kaip dar vieną labai svarbų veiksni. Minėtieji veiksniai apima teisę pažeidimus ir nusikaltimus, patyčias, kurių prevencija turi tapti teisinis švietimas.

Teorinė analizė atskleidė daugybę sunkumų, su kuriais susiduria teisinis švietimas ugdymo institucijose. Siekiant išryškinti ugdymo institucijų darbuotojų ir moksleivių vertinimų panašumus ir skirtumus, minėtaisiais aspektais, apskaičiuotos bendros teigiamų („Visiškai sutinku“ ir „Sutinku“) ir neigiamų („Nesutinku“ ir „Visiškai nesutinku“) vertinimų sumos (žr. 40 pav., plačiau žr. 111 priedą).

40 pav. Moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų teigiamų vertinimų sumos, identifikuojant pagrindines kliūtis, su kuriomis susiduria teisinis švietimas ugdymo institucijose

Pastebima, respondantai identifikuoja, jog teisinio švietimo plėtotei ugdymo institucijose reikšmingiausiai trukdantys veiksniai yra: specialistų, lėšų ir metodinės bazės trūkumas, perkrauti ugdymo planai. Iš minėtųjų veiksnių moksleiviams reikšmingiausiu veiksniu identifikuoja – specialistų trūkumą, o ugdymo institucijų darbuotojai – perkrautus ugdymo planus. Atsiradę vertinimų skirtumai dar kartą patvirtina, jog moksleiviai, šiuo atveju priešingai nei darbuotojai, nėra patenkinti esamų vykdytojų veiklas teisinio švietimo srityje.

Teorinė analizė atskleidė, jog mokyklos bendruomenė (t.y. administracija, pedagogai mokiniai ir kt. asmenys) gali nuspręsti, ar bus įgyvendinamas teisinis švietimas ugdymo institucijoje, kokia forma jis bus įgyvendinamas, kas jį vykdys ir kitus aspektus. Ugdymo institucijų darbuotojų ir moksleivių pateikti siūlymai, kaip įgyvendinti teisinį švietimą mokykloje, apima aspektus susijusius su (plačiau žr. 8, 9 priedus):

1. moksleivių motyvacija;
2. teisinio švietimo praktine raiška (daugiau praktinių užsiėmimų);
3. teisės specialistų paskaitomis;
4. teisinių konkursų, projektų, programų, seminarų ir būrelių organizavimu;
5. privalomos teisės pamokos įvedimu;
6. platesne teisinių aspektų integracija į ugdymo turinį;
7. teisės specialistų, edukologų įtraukimu į ugdymo institucijas;
8. metodinės bazės sudarymu.

Minėtieji aspektai apima teisinio švietimo praktinę raišką, specialistų pasitelkimą, įvairiausių teisinio švietimo formų spektrą ir pan., kurių sistemingas ir nuoseklus taikymas (kas reikalauja iš šioje srityje veikiančių specialistų kompetencijos) ne tik praturtintų teisinį švietimą, atlieptų moksleivių poreikius ir lūkesčius, bet taip pat laiduotų jo kokybę.

3.3. Tyrimo apibendrinimas

Vykdamas tyrimo rezultatų analizę, pirmiausiai atskirai apibendrinti vyresniųjų klasių moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų gauti empirinio tyrimo duomenys, vėliau atlikta jų lyginamoji analizė, kas leido ne tik detaliai atskleisti kiekvienos imties (vyresniųjų klasių moksleivių, ugdymo institucijų darbuotojų) esminius vertinimus teisinio švietimo atžvelgiu, bet taip pat palyginti juos tarpusavyje, identifikuoti vertinimų panašumus ir skirtumus. Duomenų analizė atlikta SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 17.0 for Windows kompiuterine programa. Statistiškai reikšmingai skirtingiems vertinimams⁶⁵, tarp moksleivių mergaičių ir berniukų nustatyti taikytas T-tests (Independent-Samples T Test), tarp klasių (10 klasė, 11 klasė ir 12 klasė) – ANOVA testas, o tarp moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų – T-test (Independent-Samples T Test). Apibendrinti minėtųjų testų rezultatai atskleidžia: merginos visus vertintus teisinio švietimo aspektus vertina, kaip reikšmingesnius, nei vaikinai; 10 klasės moksleiviai esamą teisinio švietimo situaciją ugdymo institucijose vertina palankiau, nei 11 ir 12 klasių moksleiviai; taip pat 10-tokai labiau sureikškina teisinio švietimo temas, bei įgytų teisinių žinių pritaikomumą įvairiose srityse, nei 11 ir 12 klasių moksleiviai; teisinio švietimo reikšmę ugdant vertybines nuostatas ir gebėjimus reikšmingiau identifikuoja 12 klasės moksleiviai; visais atvejais, ugdymo institucijų darbuotojai, visus teisinio švietimo aspektus vertina reikšmingiau, nei moksleiviai.

Teorinė analizė atskleidė, teisinį švietimą sudaro įvairūs žinių suteikimo, konsultavimo, informavimo, nuostatų ir įgūdžių formavimo, teisinės sąmonės ugdymo ir kiti aspektai. Minėtųjų aspektų svarba teisinio švietimo procese respondentai neabejoja, tačiau reikšmingiausiai teisinį švietimą sieja su įvairių teisinių žinių suteikimo, teisinės sąmonės ugdymo aspektais. Tad respondentai (tiek mokiniai, tiek ugdymo institucijų darbuotojai), akcentuodami teisinių žinių reikšmingumą teisinio švietimo procese, taip pat išsako lūkesčius, jog teisinis švietimas turi būti įgyvendinamas išlaikant teorijos ir praktikos balansą. Tačiau praktiniai įgalinimo, nuostatų ir gebėjimų ugdymo aspektai respondentų įvertinti, kaip mažiau reikšmingi nei teoriniai žinių suteikimo aspektai.

Ugdymo institucijose vyraujanti teisinio švietimo padėtis, kai teisiniai aspektai integruojami į ugdymo turinį, į klasės valandėles (savarankiškas teisės pamokas įgyvendina tik 2 ugdymo institucijos iš 17 dalyvavusių tyrime), o teisinio švietimo vykdytojai: klasės

⁶⁵ Statistinio testo pasirinkimą lemę kriterijai: matavimo skalė, kuriai priklauso tiriamas kintamasis; ar kintamojo rezultatai intervalų skalėje pasiskirstę pagal normalųjį skirstinį?; lyginamos imtys priklausomos/nepriklausomos (V. Kasiulevičius, G. Denapienė (2008, p.177)

auklėtojai, dalykų mokytojai, socialiniai pedagogai, neatliepia respondentų lūkesčių. Pastebėta, jog tose ugdymo institucijose, kur teisė dėstoma, kaip savarankiška teisės pamoka, o teisinį švietimą vykdo teisės edukologai – respondentų vertinimai aukštesni.

Apibendrinti moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų vertinimai atskleidžia: reikšmingiausios mokiniams ir ugdymo institucijų darbuotojams teisinės temos susijusios su žmogaus teisėmis, laisvėmis ir pareigomis, civiline ir šeimos teise; įgytos teisinės žinios yra svarbios, reikšmingiausiai jos taikytinos: ginant savo teises, sprendžiant bendruomeninius klausimus, dalyvaujant politinėse ar (ir) pilietinėse akcijose; moksleiviai identifikuoja, kad jiems labiausiai trūksta – tarptautinės, darbo ir vartotojų teisės žinių, o ugdymo institucijų darbuotojai mano, kad mokiniams nepakanka teisinių žinių apie žmogaus pareigas, įstatymus (jų paskirtį), moralės ir teisės santykį; poreikį vykdyti moksleivių teisinį švietimą lemia: išaugęs teisės vaidmuo, žmogaus teisių pažeidimai, augantis nusikalstamumas, patyčios; taip pat mokiniai ir ugdymo institucijų darbuotojai identifikuoja, jog teisinis švietimas labiausiai ugdo ugdymo programose ir išsilavinimo standartuose (2002, 2003) iškeltas svarbiausias vertybines nuostatas, tokias kaip: pagarbą sau ir kitiems, tolerantiškumą ir atsakomybę, ir gebėjimus, tokius kaip: argumentuoti reikšti nuomonę, bendrauti ir racionaliai spręsti problemas. Atsižvelgiant į tai, teisinis švietimas, anot respondentų vertinimų yra priemonė, atliepanti susidariusį žinių vakuumą, įgalinanti būti aktyviais piliečiais ir veikti visuomeniniame gyvenime, gebančiais ne tik vadovautis teisingumo ir teisėtumo principais, bet taip pat ir ginti žmogaus teises ir laisves, vykdyti pareigas.

Kaip atskleidžia teorinė analizė, o ją patvirtina ir atliktas empirinis tyrimas, šiandien teisinis švietimas susiduria su daugybe kliūčių (reikšmingiausiomis respondentai išskiria: specialistų ir lėšų trūkumas, perkrauti ugdymo planai, nepakanka žinių, kaip dėstyti teisę, nėra metodinės bazės), kurių pašalinimui reikalingi sistemingi, ryžtingi ir ilgalaikiai sprendimai.

Respondentų pateiktos priemonės ir būdai, kurių pasitelkimas atlieptų moksleivių lūkesčius teisinio švietimo atžvilgiu, o sistemingas ir nuoseklus jų taikymas laiduotų kokybę, apima: moksleivių motyvaciją, plačią teisinio švietimo formų (seminarų, projektų, konkursų, savarankiškų teisės pamokų ir t.t.) raišką, teisės specialistų, edukologų įtraukimą į šią veiklą.

Apibendrinus atlikto tyrimo duomenis galima teigti, jog iškeltas tyrimo tikslas yra pasiektas, o tyrimo hipotezė pasiteisino iš dalies – moksleiviai ir ugdymo institucijų darbuotojai suvokia teisinio švietimo svarbą, tačiau teisinio švietimo plėtotei nėra sudarytos palankios sąlygos.

IŠVADOS

1. Teorinėje darbo dalyje analizuojama teisinį švietimą apibūdinančios sąvokos, jo sampratos ir raiškos aspektai, LR Vyriausybės, nevyriausybinių organizacijų, ugdymo institucijų vaidmuo teisinio švietimo plotmėje. Nustatyta, visuomenės/atiskirų jos narių teisinis švietimas – procesas, apimantis teisinių žinių suteikimo, informavimo, konsultavimo, teisinės sąmonės ugdymo, gebėjimų ir nuostatų formavimo ir kt. aspektus, kurių visuma, įgalina asmenis savarankiškai ir aktyviai veikti, dalyvauti visuomeniniame gyvenime, būti aktyviais visuomenės nariais, gebančiais pasinaudoti ir ginti savo teises ir laisves, vykdyti pareigas. Ugdymo institucijose sudarytos teorinės teisinio švietimo įgyvendinimo prielaidos, paliekant kiekvienai ugdymo institucijos bendruomenei laisvai apsispręsti dėl praktinio teisinio švietimo įgyvendinimo;
2. Respondentai *teisinį švietimą suvokia, kaip daugybę skirtingų aspektų apimančią procesą, kurio reikšmingiausi aspektai*, anot moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų vertinimų, apima: žinių apie žmogaus teises ir laisves bei žinių apie teisę apskirtai suteikimą, teisinės sąmonės ugdymą.

Vertinant nuostatų ir gebėjimų elgtis teisėtai formavimo aspektą, vertinimai išsiskyrė – ugdymo institucijų darbuotojų jis įvertintas kaip labai reikšmingas, tuo tarpu moksleiviams minėtasis aspektas mažai reikšmingas.

3. Esamos teisinio švietimo situacijos ugdymo institucijose vertinimai atskleidė:
 - 3.1 *dažniausiai teisinis švietimas įgyvendinamas* integruojant atskiras teisinių žinių sritis į mokomąsias disciplinas, klasės valandėles;
 - 3.2 efektyviausiai veikiantis *teisinio švietimo vykdytojas*: moksleivių vertinimu – klasės auklėtojas, ugdymo institucijų darbuotojų – socialinis pedagogas;
 - 3.3 *T-test atskleidė* – vertinant klasės auklėtojo veiklos efektyvumą, mokinių ir darbuotojų vertinimai statistiškai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$): moksleiviai klasės auklėtoją identifikuoja, kaip vieną iš efektyviausių, o darbuotojai, kaip vieną iš neefektyviausių teisinio švietimo vykdytojų. Tai liudija, jog ugdymo institucijų darbuotojai nepakankamai vertina auklėtojo galimybes vykdant teisinį švietimą;
- Tad teisinio švietimo įgyvendinimo formų ir vykdytojų veiklos efektyvumo vertinimai atskleidžia, *esama teisinio švietimo sistema ugdymo institucijose neatliepia moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų lūkesčių.*

4. Respondentų vertinimai teisinio švietimo atžvilgiu, atskleidžia:

4.1 *moksleiviams trūksta įvairių teisinių žinių*: moksleiviai identifikuoja, kad jiems labiausiai trūksta – tarptautinės, darbo ir vartotojų teisės žinių; ugdymo institucijų darbuotojai mano, kad mokiniams nepakanka žinių apie žmogaus pareigas, įstatymus (jų paskirtį), moralės ir teisės santykį;

4.2 *įvairios teisinės temos yra reikšmingos*, reikšmingiausiomis mokinių ir ugdymo institucijų darbuotojų identifikuotos: žmogaus teisės, laisvės ir pareigos, civilinė ir šeimos teisė;

4.3 *įgytos teisinės žinios, tiek ugdymo institucijų darbuotojų tiek moksleivių vertinimu*, reikšmingiausiai taikytinos: ginant savo teises, sprendžiant bendruomeninius klausimus, dalyvaujant politinėse ar (ir) pilietinėse akcijose. Tik ugdymo institucijų darbuotojai dar identifikuoja įgytų teisinių žinių reikšmingumą kasdienėse situacijose;

4.4 teisinis švietimas *ugdo moksleivių vertybines nuostatas*, mokiniai ir ugdymo institucijų darbuotojai identifikuoja, jog reikšmingiausiai: pagarbos sau ir kitiems, tolerantiškumo ir atsakomybės;

4.5 teisinis švietimas *ugdo moksleivių gebėjimus*, mokiniai ir ugdymo institucijų darbuotojai identifikuoja, jog reikšmingiausiai: argumentuotai reikšti nuomonę, bendrauti ir racionaliai spręsti problemas.

Tad respondentams teisinis švietimas yra reikšmingas, moksleiviai ir ugdymo institucijų darbuotojai identifikuoja ne tik moksleiviams trūkstamus teisinius aspektus, bet ir teigiamą teisinio švietimo poveikį.

5. Lyginamoji ir statistiškai reikšmingai skirtingų moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų vertinimų analizė atskleidė:

5.1 *vertinant esamą teisinio švietimo padėtį* ugdymo institucijose, vertinimai tarp lyčių *neišsiskyrė* ($p > 0,05$), tačiau *vertinant teisinių žinių nepakankamumo, teisinių temų aktualumo, įgytų žinių pritaikomumo, vertybinių nuostatų ir gebėjimų ugdymo aspektus*, vertinimai *išsiskyrė* ($p < 0,05$);

Merginos labiau ($p < 0,05$) nei vaikinai stokoja žinių susijusių su tarptautine, darbo ir vartotojų teise, joms aktualesnės ($p < 0,05$) nei vaikinams žmogaus pareigų, civilinės ir šeimos teisės, demokratijos ir pilietiškumo tematikos, merginoms įgytos teisinės žinios reikšmingesnės ($p < 0,05$) nei vaikinams dalyvaujant politinėse ir (ar) pilietinėse akcijose, dalyvaujant mokyklos savivaldoje. Taip pat merginos reikšmingiau ($p < 0,05$) nei vaikinai vertina teisinio švietimo vaidmenį ugdant gebėjimus argumentuotai reikšti nuomonę, racionaliai spręsti problemas, bendrauti, bei plėtojant vertybines nuostatas: tolerantiškumą, atsakomybę ir sąžiningumą.

Rezultatai rodo, kad merginoms teisinis švietimas išskirtinai reikšmingas ugdymo(si) procese, tad tikslinga į tai atsižvelgti organizuojant, įgyvendinant ir plėtojant ugdymo institucijose moksleivių teisinį švietimą, parenkant jo temas ir formas.

5.2 *10-tokai esamą teisinio švietimo padėtį ugdymo institucijose, teisinių temų, ir įgytų teisinių žinių reikšmingumą vertina palankiau, nei 11 ir 12 klasių moksleiviai;*

5.3 *teisinio švietimo vaidmeniui ugdant vertybines nuostatas ir gebėjimus daugiau reikšmės skiria 12-tokai, nei 10, 11 klasių moksleiviai;*

5.4 *ugdymo institucijų darbuotojai minėtuosius teisinio švietimo aspektus vertina reikšmingiau, nei moksleiviai.*

Tad moksleivių lytis ir klasė, kurioje jie mokosi turi įtakos jų vertinimas.

6. Apibendrinus moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų nuomonę matyti, jog:

6.1 *teisinio švietimo poreikį lemia: išaugęs teisės vaidmuo, žmogaus teisių pažeidimai, augantis nusikalstamumas, patyčios;*

6.2 *teisinis švietimas ugdymo institucijose susiduria su iššūkiais, apimančiais: specialistų ir lėšų trūkumą, perkrautus ugdymo planus, metodinės bazės nepakankamumą;*

6.3 *įgyvendinant moksleivių teisinį švietimą ugdymo institucijose, atkreiptinas dėmesį į: moksleivių motyvacijos stiprinimo, teisės specialistų įtraukimo, trūkstamos metodinės bazės kūrimo bei savarankiškų teisės disciplinų įgyvendinimo aspektu.*

Atliepanti reakcija į poreikius, išvadose įvardintų kliūčių pašalinimas bei respondentų siūlomų priemonių pasitelkimas laiduotą sistemingą, nuoseklų ir kokybišką, daugelį moksleivių poreikių atliepiantį teisini švietimą.

Tyrimo hipotezė pasitvirtino dalinai – moksleiviai ir ugdymo institucijų darbuotojai suvokia teisinio švietimo svarbą, tačiau teisinio švietimo plėtotei ugdymo institucijose nėra sudarytos palankios sąlygos.

REKOMENDACIJOS

Siekiant ugdymo institucijose ir už jos ribų plėtoti vyresniųjų klasių moksleivių teisinį švietimą, siūloma:

1. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijai, kitoms atsakingoms institucijoms – užtikrinti, jog kiekvienoje mokykloje moksleiviams būtų sudarytos galimybės savarankiškai pasirinkti teisės pagrindų kursą;
2. Ugdymo institucijų vadovams – sudaryti sąlygas ugdymo institucijų darbuotojams gilinti žinias bei gebėjimus teisinio švietimo įgyvendinimo, integravimo, tarp dalykinės koordinacijos bei bendradarbiavimo srityse. Sudaryti sąlygas teisinio švietimo plėtotei ir skatinti kompetentingus darbuotojus aktyviai veikti šiose srityje;
3. Ugdymo institucijų socialiniams pedagogams, socialiniams darbuotojams – įtraukti teisinio švietimo aspektus į prevencines, įgūdžių ugdymo ir kitas programas, plėsti kompetenciją šioje srityje;
4. Mokyklų pedagogams – įgyvendinant integruotą į mokomąsias disciplinas teisinį švietimą, daugiau bendrauti, bendradarbiauti, dalintis planuojama veikla šioje srityje, kad nagrinėjamos teisinės temos nesikartotų, o papildytų viena kitą;
5. Nevyriausybinių organizacijų atstovams – aktyviau ir plačiau į vykdomą teisinio švietimo veiklą įtraukti kuo daugiau moksleivių, kitų visuomenės grandžių.

LITERATŪRA

1. American Bar Association's Central European and Eurasian Law Initiative (ABA/CEELI). [žiūrėta 2011-03-15]. Prieiga per internetą: <www.apps.americanbar.org>.
2. Atviros Lietuvos fondas. 1998 m. veiklos ataskaita. Pilietinės visuomenės programos: Teisės programa. [žiūrėta 2011-02-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.osf.lt/lt/main.htm>>.
3. Atviros Lietuvos fondas. 2000-2001 m. veiklos ataskaita. Pilietinės visuomenės programos: Teisės programa. [žiūrėta 2011-06-28]. Prieiga per internetą: <<http://www.osf.lt/lt/main.htm>>.
4. Atviros Lietuvos fondas. 2002 m. veiklos ataskaita. Pilietinės visuomenės programos: Teisės programa. [žiūrėta 2011-06-28]. Prieiga per internetą: <<http://www.osf.lt/lt/main.htm>>.
5. Atviros Lietuvos fondas. 2003 m. veiklos ataskaita. Pilietinės visuomenės programos: Teisės programa. [žiūrėta 2011-06-28]. Prieiga per internetą: <<http://www.osf.lt/lt/main.htm>>.
6. Autorių kolektyvas. Lietuvos teisės pagrindai. – Vilnius: Justitia, 2004.
7. Ažubalytė R., Sinkevičienė D. Teisės vidurinio ugdymo bendrosios programos projektas, 2010. [žiūrėta 2010-10-21]. Prieiga per internetą: <<http://www.pedagogika.lt/index.php?159258531>>.
8. Bendrasis pranešimas apie Europos Sąjungos veiklą 2006. Mokymas, švietimas, profesinis mokymas. [žiūrėta 2011-01-06]. Prieiga per internetą: <<http://europa.eu/generalreport/lt/2006/rg35.htm>>.
9. Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai. Priešmokyklinis, pradinis ir pagrindinis ugdymas. – Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo plėtros centras, 2003.
10. Berns R. M. Vaiko socializacija. Šeima, mokykla, visuomenė. – Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2009.
11. Connecting Islam and Democracy. [žiūrėta 2011-06-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.streetlaw.org/en/Program.22.aspx>>.
12. Constitutional and Legal Policy Institute (COLPI). [žiūrėta 2011-03-15]. Prieiga per internetą: <www.osi.hu/colpi/indexie.html>.
13. Čiočys P. A. Teisės pagrindai. Mokomoji knyga. – Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija, 2002.

14. Deliberating in a Democracy program. [žiūrėta 2011-02-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.deliberating.org/index.php/resources-topmenu-53/for-all-teachers-topmenu-412/131>>.
15. Democracy education exchange project (DEEP). [žiūrėta 2011-06-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.streetlaw.org/en/Program.25.aspx>>.
16. Educatio about intelectual property. [žiūrėta 2011-03-06]. Prieiga per internetą: <<http://www.educateip.org/index.php/home>>.
17. Europos Bendrijų komisija, Naujas postūmis jaunimui. KOM 629. Briuselis, 2005.
18. Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas 2006 m. lapkričio 15 d. nustatantis veiksmų programą mokymosi visą gyvenimą srityje. Nr. 1720/2006/EB. Europos Sąjungos oficialus leidinys. [žiūrėta 2010-12-30]. Prieiga per internetą: <<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:327:0045:0068:lt>>.
19. Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas 2006 lapkričio 15 d. nustatantis 2007–2013 m. programą „Veiklus jaunimas“. Europos Sąjungos oficialus leidinys. 2006. Nr. 1719/2006/EB. P. 30-44. [žiūrėta 2011-02-19]. Prieiga per internetą: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/lt/oj/2006/l_327/l_32720061124lt00300044.pdf>.
20. Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas 2006 m. gruodžio 12 d. įkuriantis 2007-2013 m. programą „Europa piliečiams“ aktyviam Europos pilietiškumui skatinti. NR. 1904/2006/EB. Europos Sąjungos oficialus leidinys. P. 32-41 [žiūrėta 2010-12-30]. Prieiga per internetą: <<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:378:0032:0040:LT:PDF>>.
21. Europos Studentų Teisininkų Asociacija Lietuvoje. [žiūrėta 2011-06-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.elsa.lt/elsa/meniu.php?page=home>>.
22. Europos Studentų Teisininkų Asociacija Lietuvoje, ELSA Lietuva 2010-2013 m. strategija. [žiūrėta 2011-06-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.elsa.lt/elsa/meniu.php?page=new&id=17>>.
23. Europos Tarybos informacijos biuras. [žiūrėta 2011-02-21]. Prieiga per internetą: <www.etib.lt>.
24. Jaunojo teisininko akademija. [žiūrėta 2011-07-30]. Prieiga per internetą: <http://www.mruni.eu/lt/padaliniai/fakultetai/teises_fakultetas/jaunojo_tesininko_akademija/>.

25. Jonynienė V. Ž. Vaiko teisių įgyvendinimas: mokyklos demokratėjimo rodiklis // Socialinis darbas. – Vilnius, 2009, 8(2), p. 51-63.
26. Jonynienė Ž. V., Bartkutė A., Butvilas T. Teisinis švietimas kaip prevencinė priemonė prieš patyčias mokyklose: mokinių ir mokytojų sampratos// Socialinis darbas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, 10(2), p. 117-228.
27. Jovaiša L. Hodegetika. Auklėjimo mokslas. – Vilnius: Agora, 1995.
28. Jovaiša L. Enciklopedinis edukologijos žodynas. – Vilnius: Gimtasis žodis, 2007.
29. Kairienė B., Dzindzaliėtienė G. Teisinis švietimas – vaiko teisių įgyvendinimo prielaidai // Socialinis ugdymas. – Vilnius, 2009, 9(20), p. 55-68.
30. Kargaudienė A. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos principų įgyvendinimo klausimai administracinės teisės sistemoje // Jurisprudencija. Mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006 4(82), p. 40-45.
31. Kasiulevičius V., Denapienė G. Statistikos taikymas mokslinių tyrimų analizėje//Gerontologija. Teorija ir praktika. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008, 9(3), p. 176-180.
32. Law School-Based program. Public legal education program. [žiūrėta 2011-02-13].
Prieiga per internetą:
<<http://www.streetlaw.org/en/Program.2.aspx?ProgramTabStrip=1>>.
33. Lelėnienė J., Vaiko socializacijos teisė ir teisinio auklėjimo Lietuvoje būklė. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
34. Leliūgienė I., Socialinė pedagogika. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 2002.
35. Leliūgienė I. Socioedukacinio darbo tyrimų objekto socioistorinė raida ir šiuolaikinių metodologinių nuostatų diskursas // Socialinis darbas. – Vilnius, 2002, 1(1), p. 6-16.
36. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos ir išsilavinimo standartai. XI-XII klasės. Vilnius: Švietimo plėtros centras, 2002.
37. Lietuvos Europos Sąjungos politikos 2008-2013 metų strateginės kryptys „Daugiau Europos Lietuvoje ir Lietuvos Europoje“, 2008.
38. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas 2003 m. birželio 17 d. Nr. IX-1630. [žiūrėta 2010-12-19].
Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=214236&p_query=&p_tr2>.
39. Lietuvos Respublikos švietimo ministro įsakymas dėl bendrosios pilietinio ugdymo programos ir pilietinio ugdymo išsilavinimo standartų 8 ir 10 klasėms tvirtinimo. Nr. ISAK-1086. Vilnius, 2004 m. liepos 5 d.

40. Lietuvos teisininkų draugija. Statutas 2010 m. redakcija. [žiūrėta 2011-06-08]. Prieiga per internetą: <<http://www.ltd.lt/dok/LTD%20statutas%202010%2003%2019.pdf>>.
41. Mesonis G ir kt. Globalizacija: taikos kultūra, žinių visuomenė, tolerancija. Monografoja. – Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2003.
42. Moksleivių teisinio švietimo programa. [žiūrėta 2011-06-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.mtsp.lt/>>.
43. Motiejūnaitė I. Mokinių požiūris į teisinį ugdymą bendrojo lavinimo mokykloje. Magistro baigiamasis darbas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
44. Nazarovienė D., Merkys G. Teisės kultūros bruožai (sociologinė perspektyva) // Filosofija, sociologija. ISSN 0235-7186. Nr. 1. 2003, p. 31-36.
45. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. [žiūrėta 2011-06-08]. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/apie/apie_t_u.aspx>.
46. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. Teisinio švietimo programa „Street Law“. [žiūrėta 2010-10-21]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/sena/pr10.html>>.
47. Open Society Institute/Street Law Network Program. [žiūrėta 2011-06-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.streetlaw.org/en/Program.24.aspx>>.
48. Orintienė G. Teisinis ugdymas bendrojo lavinimo kontekste//Respublikinė mokslinė-praktinė konferencija „Teisinio švietimo aktualijos ir perspektyvos“. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
49. Parents and the Law program. [žiūrėta 2011-03-06]. Prieiga per internetą: <<http://www.streetlaw.org/en/Program.4.aspx>>.
50. Pekauskas A. Grigaliūnaitė G. Jaunesnio mokyklinio amžiaus mokinių teisinio ugdymo turinio bendrojo lavinimo mokykloje analizė//Pedagogika. – Vilnius: VPU, 2008. Nr. 89. P. 107-114.
51. Prakapas R., Žilinskienė R. Teisinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje: pedagogų požiūris // Socialinis darbas. – Vilnius, 2008, 7(2), p. 51-57.
52. Prakapas R., Avinaitė J. Aktyviųjų mokymo metodų panaudojimas aukštosiose mokyklose teisinio ugdymo paskaitose // Socialinis darbas. – Vilnius, 2011, 10(1), p. 103-111.
53. Prakapas R., Čepaitė V. Kritinio mąstymo ugdymo galimybės teisinio ugdymo pamokose// Socialinis darbas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, 10(2), p. 181-192.
54. Priluckytė V. Teisinis nihilizmas: jo priežastys bei įveikimo galimybės Lietuvoje // Magistro baigiamasis darbas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.

55. Pumputis A. ir kiti. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. Monografija. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
56. Pumputis A. Poreikis kaip žmogaus teisių raidos pagrindas // Teisė besikuriančioje Europoje. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 321-336.
57. Rajeckas V. Pedagogikos pagrindai. – Vilnius: VPU, 2004.
58. Regioninis pilietinės edukacijos centras. [žiūrėta 2011] -03-14. Prieiga per internetą: <www.pec.lt>.
59. Rudzkienė V. Socialinė statistika. Vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.
60. Save our street program. [žiūrėta 2011-03-06]. Prieiga per internetą: <<http://www.streetlaw.org/en/Program.6.aspx>>.
61. Saugėnienė N., Ugdymo programų planavimas ir realizavimas. Mokomoji knyga. – Kaunas: Technologija, 2003
62. School Resource Officers program. [žiūrėta 2011-02-13]. Prieiga per internetą: <<http://www.streetlaw.org/en/Program.7.aspx?ProgramTabStrip=1>>.
63. Shambeckas H., Šlapkauskas V., Sokolovas A., Vaišvila A., Petkuvienė R. ir kiti. Teisė ir demokratija. Demokratija Lietuvoje: tarp Vakarų ir Rytų (1990-2007 m.). Kolektyvinė monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
64. Sinkevičienė D. Teisinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje: pedagogo požiūris//Respublikinė mokslinė-praktinė konferencija „Teisinio švietimo aktualijos ir perspektyvos“. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
65. Starkey H., Best F. ir kiti, Švietimo apie žmogaus teises uždaviniai. – Vilnius: Europos Taryba, 1996.
66. Stulpinas T., Bendrojo ir specialiojo ugdymo principai. – Šiauliai: ŠU leidykla, 2004.
67. Street Law INC, Constitutional right Foundation, Education about intellectual property. A practices toolkit for teachers. 2008. [žiūrėta 2011-07-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.educateip.org/images/pdf/FINAL+IP+Toolkit.pdf>>.
68. Street Law Nepal. [žiūrėta 2011-06-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.streetlaw.org/en/Program.26.aspx>>.
69. Street Law: A Course in Practical Law. Cincinnati, Ohio: West Educational Publishing, Sixth edition, 1999.
70. Šileikaitė-Kaishauri D., Švietimo reformos Vakaruose ir Lietuvoje. Seminaro medžiaga. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009.

71. Šlapkauskas V. Šiandieniniai iššūkiai visuomenės teisiniam švietimui // Respublikinė mokslinė-praktinė konferencija „Teisinio švietimo aktualijos ir perspektyvos“. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
72. Šlapkauskas V. Pasitikėjimas – teisės socialinio veiksmingumo veiksnys // Jurisprudencija. – Vilnius, 2002, T24(16). P. 184-195.
73. Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. Vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
74. Šmidaitė S. Teisinio švietimo bendrojo lavinimo mokykloje modelis: optimizavimo problema. Magistro baigiamasis darbas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
75. Tarybos ir Taryboje posėdžiavusių valstybių narių vyriausybių atstovų išvados dėl horizontalaus požiūrio į jaunimo politiką, siekiant sudaryti galimybes jaunimui išnaudoti savo potencialą ir aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime. Europos Sąjungos taryba: Briuselis, 2007. [žiūrėta 2011-02-19]. Prieiga per internetą: <<http://register.consilium.europa.eu/pdf/lt/07/st14/st14426.lt07.pdf>>.
76. Tarybos išvados 2009 m. gegužės 12 d. dėl Europos bendradarbiavimo švietimo ir mokymo srityje strateginės programos „Europa 2020“ (2009/C 119/02). Europos Sąjungos oficialus leidinys. P. 2-10. [žiūrėta 2010-12-30]. Prieiga per internetą: <<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:119:0002:010:LT:PDF>>.
77. Tarybos išvados 2010 m. lapkričio 19 d. dėl iniciatyvos „Judus jaunimas“ – integruotas požiūris į problemas, su kuriomis susiduria jaunimas (2010/C 326/05). Europos Sąjungos oficialus leidinys. P. 9 – 11. [žiūrėta 2011-01-06]. Prieiga per internetą: <<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:326:0009:0011:LT:PDF>>.
78. The Youth Act program. [žiūrėta 2011-06-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.streetlaw.org/en/Program.18.aspx>>.
79. Tidikis R., Sigitas J., Šedbaras S. Magistrų baigiamųjų darbų rengimas ir gynimas. Metodiniai nurodymai. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002
80. Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
81. Toleikienė R. Socialinių gebėjimų ugdymo valdymas teisinio švietimo aspektu. Magistro baigiamasis darbas. – Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2006.
82. Totoraitis R., Ažubalytė R. Teisė kiekvienam. Mokytojo knyga. – Vilnius: Kronta, 2003.

83. Tubutienė V. Morkūnaitė M., Organizacinio mokymosi modeliai besimokančioje organizacijoje // *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyva*. – Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2008, 1 (10), p. 200-211.
84. Vaišvila A. *Teisės teorija*. – Vilnius: Justitia, 2000.
85. Vaitkevičiūtė V. *Tarptautinių žodžių žodynas*. – Vilnius, 2004.
86. Valstybės švietimo strategijos 2003-2012 m. nuostatos. Nr. IXP-2309(2SP). 2003. [žiūrėta 2010-12-20]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=214370>.
87. Venckienė E., *Žmogaus orumas kaip teisės kategorija*. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
88. Vyriausybės 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 1675 „Dėl visuomenės teisinio švietimo 2004-2008 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 188-7015.
89. Vyriausybės 2005 m. sausio 24 d. nutarimas Nr. 82 „Dėl valstybės švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatų įgyvendinimo programos patvirtinimo“. [žiūrėta 2010-12-20]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/nutarimai/2005-01-24-82.htm>.
90. Vyriausybės 2008 m. spalio 29 d. nutarimas Nr. 1120 „Dėl visuomenės teisinio švietimo 2009-2012 metų programos patvirtinimo“. [žiūrėta 2010-11-20]. Prieiga per internetą: <http://www.lrvk.lt/bylos/Teises_aktai/2008/10/11612.doc>.
91. Zaleskienė I., Suboč V., *Jaunimo socialinis aktyvumas priimant sprendimus // Socialinis ugdymas*. – Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010. Nr. 12(23), p. 72-82.
92. Zaleskienė I., *Pilietinė komunikacija ir pasaulio piliečio ugdymas // Socialinis ugdymas*. – Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008. Nr. 6(17), p. 25-30.

SANTRAUKA

Pavadinimas: Vyresniųjų klasių moksleivių teisinio švietimo poreikis

Autorius: Lina Petrauskienė

Visos žmonių visuomenės negali normaliai ir efektyviai gyvuoti, vystytis, tobulėti, jei jose nepaisomos galiojančios elgesio normos ir taisyklės. Vien todėl, kad gyvename valstybės forma organizuotoje ir teisės normų reguliuojamoje valstybėje, būtina užtikrinti sistemingą ir nuoseklų, kokybišką, visą visuomenę apimančią teisinį švietimą, kurio metu suteikiamos teisinės žinios, ugdomi gebėjimai ir vertybinės nuostatos, plėtojama teisinė sąmonė, sistemingai teikiama teisinė informacija ir konsultacijos.

Iki 2004 m. Lietuvoje nebuvo bendros, sistemingos visuomenės teisinio švietimo sistemos, tad 2004 m., vėliau 2008 m. LR Vyriausybė išleido nutarimus (2004, 2008) dėl visuomenės teisinio švietimo 2004-2008, 2009-2012 m. programų patvirtinimo. Šios programos – pagrindinis dokumentas, reglamentuojantis teisinį švietimą Lietuvoje.

Nors 2009-2012 m. programoje (2008) numatyta parengti mokykloms teisės pagrindų mokymo programą, organizuoti seminarus pedagogams, išleisti teisinio švietimo metodines priemones ir t.t., tačiau ugdymo institucijose dažniausiai sudaromos tik teorinės galimybės teisiniam moksleivių švietimui, kuris integruojamas į atskiras mokomąsias disciplinas, paliekant laisvę nuspręsti ugdymo institucijų bendruomenėms, kaip šviečiamuosius teisinius aspektus integruoti į ugdymo procesą. Tad tyrimo *tikslas* – atskleisti vyresniųjų klasių moksleivių teisinio švietimo poreikį. Siekiant įgyvendinti šį tikslą, iškelti *uždaviniai*, apimantys: teorinę teisinio švietimo sampratą, raiškos ir esamos teisinio švietimo situacijos ugdymo institucijose analizę; tyrimo metodikos pasirinkimą; moksleivių ir ugdymo institucijų darbuotojų nuostatų ir vertinimų vyresniųjų klasių moksleivių teisinio švietimo atžvelgiu tyrimą.

Teorinėje dalyje analizuojama teisinio švietimo samprata ir raiškos aspektai, teisinį švietimą apibūdinančios sąvokos ir reglamentuojantys dokumentai. Aptariami teisinio švietimo tikslai ir uždaviniai, pagrindiniai teisinio švietimo vykdytojai, įgyvendinimo formos. Išryškunami teisinį švietimą sudarantys aspektai, kurių visuma išryškina teisės socialinę paskirtį, turi įtakos visos visuomenės formavimuisi. Remiantis švietimą ir teisinį švietimą reglamentuojančiais dokumentais, mokymo programomis ir išsilavinimo standartais (2002, 2003), teisinio švietimo programomis („Visuomenės teisinio švietimo programos“, „Teisė“,

„Street Law“) bei kt. moksliniais darbais – išryškinamos teisinio švietimo įgyvendinimo ir raiškos priemonės ugdymo institucijose.

Iškeltai tyrimo *hipotezei* – teisinio švietimo svarbą suvokia tiek vyresnių klasių moksleiviai, tiek ugdymo institucijų darbuotojai, atsižvelgiant į tai, sudaromos palankios sąlygos šiam moksleivių poreikiui plėtoti – patikrinti taikyti: teoriniai (mokslinių literatūros šaltinių analizė), empiriniai (anketinė apklausa: 10-12 klasių moksleiviams ir ugdymo institucijų darbuotojams, siekiant atskleisti jų nuostatas vyresnių klasių moksleivių teisinio švietimo atžvilgiu) ir statistiniai (surinktų duomenų matematinė statistinė analizė SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 17.0 for Windows kompiuterine programa, jų apibendrinimas) tyrimo metodai.

Gautų tyrimo rezultatų analizė atskleidė – reikšmingiausios respondentams teisinės temos susijusios su žmogaus teisėmis, laisvėmis ir pareigomis, civiline ir šeimos teise; įgytos teisinės žinios yra svarbios, reikšmingiausiai jos taikytinos: ginant savo teises, sprendžiant bendruomeninius klausimus, dalyvaujant politinėse ar (ir) pilietinėse akcijose; moksleiviai identifikuoja, kad jiems labiausiai trūksta – tarptautinės, darbo ir vartotojų teisės žinių, o ugdymo institucijų darbuotojai mano, kad mokiniams nepakanka teisinių žinių apie žmogaus pareigas, įstatymus (jų paskirtį), moralės ir teisės santykį; poreikį vykdyti moksleivių teisinį švietimą lemia: išaugęs teisės vaidmuo, žmogaus teisių pažeidimai, augantis nusikalstamumas, patyčios; taip pat mokiniai ir ugdymo institucijų darbuotojai identifikuoja, jog teisinis švietimas labiausiai ugdo ugdymo programose ir išsilavinimo standartuose (2002, 2003) iškeltas svarbiausias vertybines nuostatas, tokias kaip: pagarbą sau ir kitiems, tolerantiškumą ir atsakomybę, ir gebėjimus, tokius kaip: argumentuotai reikšti nuomonę, bendrauti ir racionaliai spręsti problemas. Ištirta, jog esama integrali teisinio švietimo padėtis ugdymo institucijose, anot respondentų vertinimų, neatliepia jų lūkesčių, ir tik savarankiškos teisės pamokos, skirtingos teisinio švietimo įgyvendinimo formos, kompetentingi vykdytojai – sudarytų sąlygas įgyvendinti nuoseklų, sistemingą ir kokybišką, atliepiančią daugelį poreikių teisinį švietimą. Lyginamoji tyrimo rezultatų analizė atskleidė, jog moksleivių lytis, klasė kurioje jie mokosi, o taip pat respondentų statusas mokykloje (mokinys, darbuotojas) turi įtakos jų vertinimams: merginoms teisinis švietimas yra reikšmingesnis, nei vaikinams; 10 klasė moksleiviai esamą teisinio švietimo situaciją vertina palankiau, jiems reikšmingesnės teisinės temos, įgytų teisinių žinių pritaikomumas įvairiose srityse, nei 11 ir 12 klasių moksleiviai; tuo tarpu teisinio švietimo reikšmę ugdant vertybines nuostatas ir gebėjimus reikšmingiau identifikuoja 12 klasės moksleiviai; ugdymo institucijų darbuotojams teisinis švietimas yra reikšmingesnis nei moksleiviams.

Tyrimo *hipotezė pasitvirtino dalinai* – respondentai suvokia teisinio švietimo svarbą, tačiau jo plėtotei ugdymo institucijose nėra sudarytos palankios sąlygos.

Raktiniai žodžiai: teisinis švietimas, švietimas, vyresniųjų klasių moksleiviai, poreikis

SUMMARY

Title: The high school students need of legal education

Author: Lina Petrauskiene

All human societies cannot normally and efficiently exist, develop and improve, if in those societies are ignored the existing standards of conduct and rules. Just because we live in state form organized and by the rules of law regulated state, it is necessary to ensure a systematic and consistent, high quality, all society including legal education, which would provide the legal knowledge, develop skills and values, legal consciousness and systematically provide legal information and consultation.

Until 2004 in Lithuania there was no united, systematic public legal education system, so in 2004 and later in 2008 Government of the Republic of Lithuania issued resolution (2004, 2008) for approval on public legal education 2004-2008, 2009-2012 programs. These programs are the main document regulating legal education in Lithuania.

Although in 2009-2012 program (2008) it was planned to provide a legal framework for schools education program, to organize seminars for teachers, issue legal education methodological tools and etc., but educational institutions mostly provide only theoretical possibility for students legal education, which is incorporated into different educational disciplines, leaving the freedom for educational institutions communities to decide, how aspects of legal education to integrate into the educational process. The research goal is to reveal the high school students' needs of legal education. To achieve this goal, the targets are set, which includes: a theoretical concept of legal education, expression, and the current legal situation of education in educational institutions analysis; the choice of research methodology; students and employees of educational institutions view and assessments on legal education.

The theoretical part analyzes the concept and expression aspects of legal education, describing the concepts of legal education and governing documents. Considered legal education goals and tasks, the main promoters and forms of legal education. Discusses the main aspects of legal education, which reveals the social purpose of law to affect the formation of the society. On the basis of documents regulating education and legal education, educational programs and standards (2002, 2003), programs of legal education (“Public Legal Education Program”, “Right”, “Street Law”) and others scientific works which highlights the implementation of legal education and the means of expression in educational institutions.

The study hypothesis - the importance of legal education understand the high school students and employees of educational institutions, considering this, appropriate conditions is made for developing students' needs - check to: theoretical (scientific literature analysis), empirical (questionnaire: for 10-12 students and employees of educational institutions, to determine their attitudes to high school students regardless legal education) and statistics (mathematical and statistical analysis of collected data by the SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 17.0 for Windows computer program and data generalization) methods.

Received test results revealed - the most significant legal topics for respondents related to human rights, freedoms and duties, civil and family law; acquired legal knowledge are important and meaningfully they are applied: in the defense of their rights, in addressing issues of community, political participation, or (and) civil actions; the students identify that they most lack - international, labor and consumer rights knowledge, but employees of educational institutions believe, that students do not have enough legal knowledge about human duties, law (their purpose) and relationship between morality and law; the need to develop students legal education is determined by: increased role of law, human rights violations, increasing crime, taunting; also students and employees of educational institutions identify, that mostly legal education develop in the educational and training standards (2002, 2003) highlighted important values, such as: respect for yourself and for others, tolerance and responsibility, and skills, such as: a reasoned opinion to express, communicate and solve problems rationally. It was established, that the current integral part of the legal status of education in educational institutions, according to respondents assessments, does not correspond to their expectations, and only independent law lessens, different forms of implementation of legal education, qualified teachers – would allow to implement coherent, systematic and high-quality legal education, mostly responsive to their needs. Comparative analysis of the results revealed that students gender, class where they learn, as well as respondents status at school (student, worker) affected their evaluations: for the girls legal education is more important than for the boys, 10 grade students the current legal situation at educational institutions assess more positively, for them more significant is legal topics, acquired legal knowledge use in various application areas, than for 11 and 12 students, however the importance of legal education in developing values of attitudes and skills, significantly identify 12 grade students; for employees of educational institutions legal education is more important than the students.

The study hypothesis was partly confirmed - the respondents aware of the importance of legal education, but in the educational institutions there is no suitable conditions to develop legal education.

Keywords: legal education, education, high school students, the need

PRIEDAI

**1 priedas. Tyrime dalyvavusių ugdymo institucijų sąrašas,
respondentų skaičius**

Ugdymo institucijos pavadinimas	Vyresniųjų klasių moksleiviai	Ugdymo institucijų darbuotojai
Vaikų globos namai (Vilniaus r.)	0	21
Simono Daukanto gimnazija (Vilnius)	6	0
Lauryno Stuokos-Gucevičiaus gimnazija (Vilniaus r.)	25	0
Biržiškos gimnazija (Vilnius)	13	10
Sofijos Kovalevskajos vidurinė mokykla (Vilnius)	26	14
Švento Kristoforo gimnazija (Vilnius)	28	17
Viršuliškių vidurinė mokykla (Vilnius)	32	12
Lazdynų vidurinė mokykla (Vilnius)	27	15
Jeruzalės vidurinė mokykla (Vilnius)	27	18
Gerosios Vilties vidurinė mokykla (Vilnius)	32	18
Vilniaus automechanikų ir verslo mokykla (Vilnius)	12	6
Ozo vidurinė mokykla (Vilnius)	31	5
Senamiesčio vidurinė mokykla (Vilnius)	25	9
Čekoniškių vidurinė mokykla (Vilniaus r.)	16	10
Kalesninkų Liubarto Naburto vidurinė mokykla	28	7
Taikos pagrindinė mokykla (*progimnazija) (Vilnius)	0	8
Jono Basanavičiaus pagrindinė mokykla (*progimnazija) (Vilnius)	0	11

2 priedas. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį ir užimamą statusą ugdymo institucijoje (%)

Klasės	Vyresniųjų klasių moksleiviai				Pareigos	Ugdymo institucijų darbuotojai			
	Moteris		Vyras			Moteris		Vyras	
	N (sk.)	N (%)	N (sk.)	N (%)		N (sk.)	N (%)	N (sk.)	N (%)
10 klasė	60	18,29%	37	11,28%	Pedagogas	120	66,30%	16	8,84%
11 klasė	49	14,94%	40	12,20%	Administracijos darbuotojas	20	11,05%	0	0,00%
12 klasė	83	25,30%	59	17,99%	Socialinis pedagogas	7	3,87%	1	0,55%
					Kita	15	8,29%	2	1,10%
Iš viso:	192	58,54%	136	41,46%	Iš viso:	162	89,50%	19	10,50%

3 priedas. Respondentų pasiskirstymas pagal ugdymo institucijų tipus (%)

Ugdymo institucijos tipas	Respondentai (%)	Vyresniųjų klasių moksleiviai	Ugdymo institucijų darbuotojai
Pagrindinė mokykla (*progimnazija)		0,00%	10,50%
Vidurinė mokykla		74,39%	59,67%
Gimnazija		21,95%	14,92%
Aukštesnioji profesinė mokykla		3,66%	3,31%
Vaikų globos namai		0,00%	11,60%

4 priedas. Moksleivių pasiskirstymas pagal lytį ir klases (%)

Lytis \ Klasės		Klasė						Iš viso:
		10 klasė		11 klasė		12 klasė		
Lytis	Moteris	60	18,29%	49	14,94%	83	25,30%	58,54%
	Vyras	37	11,28%	40	12,20%	59	17,99%	41,46%
Iš viso:		97		89		142		

5 priedas. Ugdymo institucijų darbuotojų pasiskirstymas pagal užimamas pareigas (%)

Užimamos pareigos		Pedagogų tipai (%)	Respondentai (%)
Pedagogas	Nenurodytas pedagogo tipas	10,87%	75,14%
	Istorijos	11,59%	
	Matematika	13,04%	
	Etika	5,07%	
	Lietuvių kalba	14,49%	
	Technologijos	4,35%	
	Kūno kultūra	2,17%	
	Anglų kalba	9,42%	
	Pilietinis ugdymas	0,72%	
	Informatika	0,72%	
	Biologija	2,90%	
	Muzika	2,17%	
	Fizika	2,17%	
	Chemija	0,72%	
	Tikyba	2,17%	
	Pradinis ugdymas	2,90%	
	Dailė	2,90%	
	Chemija	1,45%	
	Geografija	5,07%	
Lenkų kalba	0,72%		
Vokiečių kalba	1,45%		
Rusų kalba	2,90%		
Administracijos darbuotojas		11,05%	
Socialinis pedagogas		4,42%	
Kita ⁶⁶		9,39%	

⁶⁶ Kiti darbuotojai - vaikų globos namų darbuotojai t.y. socialiniai darbuotojai, socialiniai pedagogai, socialinių darbuotojų padėjėjai ir administracijos atstovai, kurie organizuoja ir turi įtakos toje įstaigoje gyvenančių vaikų lavinimui, švietimui, ugdymui, auklėjimui ir pan.

6 priedas. Anketa pedagogams

Gerb. pedagoge,

esu Mykolo Romerio universiteto, Socialinės politikos fakulteto, Edukacinės veiklos katedros II kurso magistrantė Lina Petrauskienė. Šiuo klausimynu norėčiau sužinoti Jūsų nuomonę apie teisinio švietimo poreikį 10-12 klasių moksleiviams. Jūsų nuoširdūs atsakymai į pateiktus klausimus ypatingai svarbūs magistrinio darbo tyrimui šiuo klausimu.

Anketą pildykite taip: Jūsų nuomonę geriausiai atspindintį atsakymo variantą apibraukite (pvz.: **x**) arba atsakymą įrašykite į eilutę „Kita“, o ten, kur pateikta lentelė su teiginiais, prie Jūsų nuomonę geriausiai atspindinčio teiginio vertinimo, pažymėkite „+“.

Anketa yra anoniminė. Tyrimo metu gauti duomenys bus panaudoti tik apibendrinti, mokymo proceso tikslais.

Esu dėkinga už Jūsų nuoširdumą ir pagalbą!

Keletas klausimų apie Jus:

Jūsų lytis (pažymėkite)	Jūsų amžius (pažymėkite):	Jūsų pedagoginio darbo stažas (pažymėkite):	Jūsų išsilavinimas (pažymėkite):	Mokykloje Jūs esate (pažymėkite):
1) Moteris	1) 25 m. ir mažiau	1) iki 5 m.	1) Vidurinis	1) Pedagogas (įrašykite, mokomąjį dalyką).....
2) Vyras	2) 26 - 35 m.	2) 5 - 10 m.	2) Aukštesnysis
	3) 36 - 45 m.	3) 11 - 15 m.	3) Aukštasis neuniversitetinis bakalauras	2) Administracijos darbuotojas
	4) 46 m. ir daugiau	4) daugiau kaip 15 m.	4) Aukštasis universitetinis bakalauras	3) Socialinis pedagogas
			5) Magistras	4) Kita(įrašykite).....
			6) Mokslų daktaras
			7) Kita(įrašykite).....	

1. Kaip Jūs suprantate, kas yra teisinis švietimas?

(Įvertinkite kiekvieną teiginį (pažymėdami „+“))

Teiginys	Visiškai sutinku	Sutinku	Nesu tikras	Nesutinku	Visiškai nesutinku
1) Žinių apie teisę apskritai suteikimas					
2) Žinių apie žmogaus teises ir laisves suteikimas					
3) Konsultavimas su teise susijusiais klausimais					
4) Informavimas apie naujai išleidžiamus teisės aktus					
5) Gebėjimų suprasti ir taikyti teisės aktus formavimas					
6) Nuostatų ir gebėjimų elgtis teisėtai formavimas					
7) Įgalinimas ginti savo ir kitų teises ir laisves					
8) Teisinės sąmonės ugdymas					
9) Teisinės kultūros visuomenėje skaida					
10) Probleminių situacijų analizavimas ir sprendimas remiantis teisės aktais					
11) Kita(įrašykite).....					
12) Nežinau, kas yra teisinis švietimas					

2. Kokia forma Jūsų mokykloje yra vykdomas 10-12 klasės moksleivių teisinis švietimas? Kaip Jūs vertinate šią/šias formą(-as)?

(Pažymėkite teisinio švietimo formą(-mas). Įvertinkite, kiek jos vykdomos 10 balų sistemoje (pažymėdami „+“))

Vykdomo teisinio švietimo forma:	1-visai nevykdomos..10-puikiai vykdomos									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1) Savarankiškos teisės pamokos										
2) Teisė dėstoma integruotai į kitas pamokas										

4) Bendraujant su pedagogais																				
5) Bendraujant su draugais																				
6) Bendraujant su tėvais																				
7) Ginant savo teisę																				
8) Dalyvaujant mokyklos savivaldoje																				
9) Sprendžiant bendruomenei aktualius klausimus																				
10) Dalyvaujant politinėse ir(ar) pilietinėse akcijose																				
11) Žinios bus reikalingos tik ateityje																				
12) Kita <i>(rašykite)</i>																				
13) Netaikytinos niekur																				

7. Kokių teisinių žinių 10-12 klasės moksleiviams trūksta?

(Ivertinkite kiekvieną teiginį (pažymėdami „+“))

Teisinės žinios, kurių trūksta moksleiviams:	Visiškai sutinku	Sutinku	Nesu tikras	Nesutinku	Visiškai nesutinku
1) Žmogaus teisės ir laisvės					
2) Žmogaus pareigos					
3) Demokratija. Pilietiškumas					
4) Teisinės valstybės principai					
5) Valdžia, jos institucijos, rinkimai					
6) Įstatymai, jų paskirtis visuomenėje					
7) Tarptautinė teisė					
8) Vartotojų teisė					
9) Konstitucinė teisė					
10) Administracinė teisė					
11) Civilinė teisė. Šeimos teisė					
12) Baudžiamoji teisė					
13) Darbo teisė					
14) Moralės ir teisės santykis					
15) Kita <i>(rašykite)</i>					
16) Teisinių žinių moksleiviams pakanka					

Lietuvoje vykdomi teisinio švietimo programos ir projektai:

8. Lentelėje pateikta 15 skirtingų teisinio švietimo programų/projektų vykdytų ar vis dar vykdomų Lietuvoje. Jei Jums yra tekę dalyvauti šiose programose/projektuose (žymėkite „Taip“), įvertinkite 10 balų sistemoje. Jei minėtose programose/projektuose nėra tekę dalyvauti, (žymėkite „Ne“), vertinti nereikia.

Teisinio švietimo programa/projektas	Ar yra tekę dalyvauti? <i>(pasirinkite atsakymo variantą)</i>		<i>(Ivertinkite programą/projektą, jei Jums yra teke jame dalyvauti)</i> 1- labai blogai...10 - puikiai											
	Taip <i>(ivertinkite)</i>	Ne <i>(nevertinkite)</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
1) Visuomenės teisinio švietimo programa 2004-2008 m.														
2) Visuomenės teisinio švietimo programa 2009-2012 m.														
3) Teisinio švietimo programa "Street Law"														
4) Vidurinio ugdymo bendrosios programos projektas "Teisė"														
5) Atviros Lietuvos fondo vykdomos programos														

6) Regioninis pilietinis edukacijos centras, jo vykdomi projektai:																				
7) „Diskusijos demokratiijoje“																				
8) „Vaiko identitetas ir pilietiškumas Europoje“																				
9) „Pilietišku vartotojų tinklas“																				
10) „Konstitucinės dalyvavimo galimybės“																				
11) „Konstitucinės vertybės – jaunimui“																				
12) „Vartotojų ugdymo programa pagrindinėje mokykloje“																				
13) Europos Studentų Teisininkų Asociacijos (ELSA) organizuota "Moksleivių teisinio švietimo programa"																				
14) Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, jo vykdomi projektai																				
15) Konstitucijos egzaminas																				
16) Kita (rašykite).....																				

9. Kaip Jūs manote, kokie veiksniai lėmė/lemia poreikį šviesti 10-12 klasės moksleivius su teise susijusiais klausimais? (vertinkite kiekvieną teiginį (pažymėdami „+“))

Veiksniai	Visiškai sutinku	Sutinku	Nesu tikras	Nesutinku	Visiškai nesutinku
1) Valstybės vykdoma švietimo politika					
2) Išaugęs teisės vaidmuo visuomenėje (kai teisės žinių reikia „visur“)					
3) Augantis nusikalstamumas					
4) Patyčios mokykloje					
5) Žmogaus teisių pažeidimų atvejai					
6) Mokyklos vykdoma švietimo politika					
7) Darbdaviai					
6) Tėvai					
7) Moksleivių noras gauti teisinių žinių					
8) Papildomų kompetencijų poreikis					
9) Poreikis moksleiviams dalyvauti visuomeniniame gyvenime					
10) Pavyzdžiai iš užsienio, ten įgyvendinamą teisinį švietimą					
11) Teisės dalyko populiarumas (manant, jog studijuoti teisę „madinga“)					
12) Kita (rašykite).....					
13) Poreikio, vykdyti teisinį švietimą, nėra					

10. Kokias 10-12 klasės moksleivių vertybines nuostatas padeda ugdyti teisinis švietimas? (vertinkite kiekvieną teiginį (pažymėdami „+“))

Vertybinė nuostata	Visiškai sutinku	Sutinku	Nesu tikras	Nesutinku	Visiškai nesutinku
1) Pagarbą sau ir kitam					
2) Tolerantiškumo jausmą					
3) Patriotizmą					
4) Pagarbą demokratinėms vertybėms					
5) Rūpinimąsi kitais					
6) Neabejingumą viskam, kas vyksta aplink					
7) Sąžiningumą					

8) Atsakomybę					
9) Iniciatyvumą					
10) Kūrybiškumą					
11) Kita (rašykite).....					
12) Neugdo jokių vertybinių nuostatų					

11. Kaip Jūs manote, kokius 10-12 klasės moksleivių gebėjimus padeda ugdyti teisinis švietimas?

(Ivertinkite kiekvieną teiginį (pažymėdami „+“))

Gebėjimai	Visiškai sutinku	Sutinku	Nesu tikras	Nesutinku	Visiškai nesutinku
1) Bendrauti					
2) Bendradarbiauti					
3) Dirbti su dideliais informacijos kiekiais					
4) Kitiškai mąstyti					
5) Racionaliai spręsti problemas					
6) Planuoti					
7) Organizuoti					
8) Dirbti komandoje					
9) Savarankiškai veikti					
10) Lanksčiai prisitaikyti					
11) Aktyvaus pilietinio dalyvavimo					
12) Argumentuoti reikšti nuomonę					
13) Kita (rašykite).....					
14) Neugdo jokių gebėjimų					

12. Kaip Jūs manote, su kokiomis kliūtimis susiduria teisinis švietimas mokykloje?

(Ivertink kiekvieną teiginį (pažymėdami „+“))

Teiginiai	Visiškai sutinku	Sutinku	Nesu tikras	Nesutinku	Visiškai nesutinku
1) Specialistų trūkumas					
2) Lėšų trūkumas					
3) Metodinės bazės trūkumas					
4) Perkrauti ugdymo planai					
5) Nepakanka žinių, kaip dėstyti teisę					
6) Nesuvokta teisės žinių nauda moksleiviams					
7) Mokyklos vadovų abejingumas					
8) Valdžios vykdoma švietimo politika					
9) Teisinis švietimas nedomina moksleivių					
10) Kita (rašykite).....					
11) Nemanau, kad yra kokių nors sunkumų					

13. Kokius būdus ir priemones siūlytumėte pasitelkti įgyvendinant 10-12 klasės moksleivių teisinį švietimą mokykloje? (Rašykite)

.....

Ačiū už išreikštą nuomonę!

7 priedas. Anketa 10-12 klasių moksleiviams

Gerb. moksleivi,

esu Mykolo Romerio universiteto, Socialinės politikos fakulteto, Edukacinės veiklos katedros II kurso magistrantė Lina Petrauskienė. Šiuo klausimynu norėčiau sužinoti Tavo nuomonę apie teisinio švietimo poreikį 10-12 klasių moksleiviams. Tavo nuoširdūs atsakymai į pateiktus klausimus ypatingai svarbūs magistrinio darbo tyrimui šiuo klausimu.

Anketą pildyk taip: Tavo nuomonę geriausiai atspindintį atsakymo variantą apibrauk (pvz.: (x)) arba atsakymą įrašyk į eilutę „Kita“, o ten, kur pateikta lentelė su teiginiais, prie Tavo nuomonę geriausiai atspindinčio teiginio vertinimo, pažymėk „+“.

Anketa yra anoniminė. Tyrimo metu gauti duomenys bus panaudoti tik apibendrinti, mokymo proceso tikslais.

Esu dėkinga už Tavo nuoširdumą ir pagalbą!

Keletas klausimų apie Tave:

Tavo lytis (pažymėk):	Tu mokaisi (pažymėk):	Klasė, kurioje mokaisi (pažymėk):
1) Moteris	1) Pagrindinėje mokykloje	1) 10 klasė
2) Vyras	2) Vidurinėje mokykloje	2) 11 klasė
	3) Gimnazijoje	3) 12 klasė

1. Kaip Tu supranti, kas yra teisinis švietimas? (Ivertink kiekvieną teiginį (pažymėdamas „+“))

Teiginys	Visiškai sutinku	Sutinku	Nesu tikras	Nesutinku	Visiškai nesutinku
1) Žinių apie teisę apskritai suteikimas					
2) Žinių apie žmogaus teises ir laisves suteikimas					
3) Konsultavimas su teise susijusiais klausimais					
4) Informavimas apie naujai išleidžiamus teisės aktus					
5) Gebėjimų suprasti ir taikyti teisės aktus formavimas					
6) Nuostatų ir gebėjimų elgtis teisėtai formavimas					
7) Įgalinimas ginti savo ir kitų teises ir laisves					
8) Teisinės sąmonės ugdymas					
9) Teisinės kultūros visuomenėje skaida					
10) Probleminių situacijų analizavimas ir sprendimas remiantis teisės aktais					
11) Kita (įrašyk).....					
12) Nežinau, kas yra teisinis švietimas					

2. Kokia forma Tavo mokykloje yra vykdomas moksleivių teisinis švietimas? Kaip Tu vertini šią/šias formą(-as)?

(Pažymėk teisinio švietimo formą(-mas). Ivertink, kiek jos vykdomos 10 balų sistemoje (pažymėdamas „+“))

Vykdomo teisinio švietimo forma:	1-visai nevykdomos..10-puikiai vykdomos									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1) Savarankiškos teisės pamokos										
2) Teisė dėstoma integruotai į kitas pamokas										
3) Neformalus ugdymas										
4) Klasės valandėlių dalis										
5) Seminaras										
6) Konkursai										
7) Kita (įrašyk).....										
8) Mokykloje teisinis švietimas nevykdomas										

3. Kas Tavo mokykloje vykdo moksleivių teisinį švietimą? Kaip vertini šio/šių vykdytojo(-jų) veiklą? (Pažymėk vykdytoją(-jus), įvertink jo(-ų) veiklą 10 balų sistemoje. Jei lentelėje pateiktas vykdytojas nežinomas, žymėk „Nežinau“)

Teisinio švietimo vykdytojai:	1-visiškai nepasiteisina..10-puikiai pasiteisina	Nežinau
-------------------------------	--	---------

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1) Teisės edukologas										
2) Socialinis pedagogas										
3) Klasės auklėtojas										
4) Visi pedagogai (kai dėstoma integruotai į pamokas)										
5) Kiti (įrašyk).....										
6) Teisinio švietimo mokykloje nevykdo niekas										

4. Kaip Tu manai, į kokią veiklą turėtų būti orientuotas mokykloje vykdomas teisinis švietimas?

(Pažymėk vieną atsakymo variantą)

1) Į teorinį mokymą(si)	3) Į teorinį ir praktinį mokymą(si) po lygiai
2) Į praktinį mokymą(si)	4) Kita(įrašyk).....

5. Kokios su teise susijusios temos nagrinėtinos įgyvendinant moksleivių teisinį švietimą?

(Ivertink pateiktų temų reikšmingumą 10 balų sistemoje (pažymėdamas „+“))

Tema	1- visiškai nesvarbus...10- labai svarbu									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1) Žmogaus teisės ir laisvės										
2) Žmogaus pareigos										
3) Demokratija. Pilietiškumas										
4) Teisinės valstybės principai										
5) Valdžia, jos institucijos, rinkimai										
6) Įstatymai, jų paskirtis visuomenėje										
7) Tarptautinė teisė										
8) Vartotojų teisė										
9) Konstitucinė teisė										
10) Administracinė teisė										
11) Civilinė teisė. Šeimos teisė										
12) Baudžiamoji teisė										
13) Darbo teisė										
14) Moralės ir teisės santykis										
15) Kita(įrašyk).....										

6. Kur taikytinos teisinio švietimo metu įgytos teisinės žinios? Kiek jos reikšmingos tose situacijose? (Pasirinkęs situacijas, įvertink teisinių žinių reikšmingumą jose 10 balų sistemoje (pažymėdamas „+“))

Sritis	1- visiškai nereikšmingos..10- labai reikšmingos									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1) Kasdieninėse situacijose										
2) Perkant prekes										
3) Užsisakydami paslaugas										
4) Bendraujant su pedagogais										
5) Bendraujant su draugais										
6) Bendraujant su tėvais										
7) Ginant savo teisę										
8) Dalyvaujant mokyklos savivaldoje										
9) Sprendžiant bendruomenei aktualius klausimus										
10) Dalyvaujant politinėse ir(ar) pilietinėse akcijose										
11) Žinios bus reikalingos tik ateityje										
12) Kita(įrašyk).....										
13) Netaikytinos niekur										

7. Kokių teisinių žinių Tau trūksta? (Ivertink kiekvieną teiginį (pažymėdamas „+“))

Teisinės žinios, kurių Tau trūksta:	Visiškai sutinku	Sutinku	Nesu tikras	Nesutinku	Visiškai nesutinku
1) Žmogaus teisės ir laisvės					

2) Žmogaus pareigos																					
3) Demokratija. Pilietiškumas																					
4) Teisinės valstybės principai																					
5) Valdžia, jos institucijos, rinkimai																					
6) Įstatymai, jų paskirtis visuomenėje																					
7) Tarptautinė teisė																					
8) Vartotojų teisė																					
9) Konstitucinė teisė																					
10) Administracinė teisė																					
11) Civilinė teisė. Šeimos teisė																					
12) Baudžiamoji teisė																					
13) Darbo teisė																					
14) Moralės ir teisės santykis																					
15) Kita (įrašyk).....																					
16) Teisinių žinių moksleiviams pakanka																					

Lietuvoje vykdomi teisinio švietimo programos ir projektai:

8. Lentelėje pateikta 15 skirtingų teisinio švietimo programų/projektų vykdytų ar vis dar vykdomų Lietuvoje. Jei Tau yra tekę dalyvauti šiose programose/projektuose (žymėk „Taip“), įvertink 10 balų sistemoje. Jei minėtose programose/projektuose nėra tekę dalyvauti, (žymėk „Ne“), vertinti nereikia.

Teisinio švietimo programa/projektas	Ar yra tekę dalyvauti? (pasirink atsakymo variantą)		(Įvertink programą/projektą, jei Tau yra tekę jame dalyvauti) 1- labai blogai...10 - puikiai																		
	Taip (įvertinkite)	Ne (nevertinkite)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10									
1) Visuomenės teisinio švietimo programa 2004-2008 m.																					
2) Visuomenės teisinio švietimo programa 2009-2012 m.																					
3) Teisinio švietimo programa "Street Law"																					
4) Vidurinio ugdymo bendrosios programos projektas "Teisė"																					
5) Atviros Lietuvos fondo vykdomos programos																					
6) Regioninis pilietinis edukacijos centras, jo vykdomi projektai:																					
7) „Diskusijos demokratijoje“																					
8) „Vaiko identitetas ir pilietiškumas Europoje“																					
9) „Pilietiško vartotojų tinklas“																					
10) „Konstitucinės dalyvavimo galimybės“																					
11) „Konstitucinės vertybės – jaunimui“																					
12) „Vartotojų ugdymo programa pagrindinėje mokykloje“																					
13) Europos Studentų Teisininkų Asociacijos (ELSA) organizuota "Moksleivių teisinio švietimo programa"																					
14) Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, jo vykdomi projektai																					
15) Konstitucijos egzaminas																					
16) Kita (įrašyk).....																					

9. Kaip Tu manai, kokie veiksniai lėmė/lemia poreikį šviesti moksleivius su teise susijusiais klausimais? (Įvertink kiekvieną teiginį (pažymėdamas „+“))

Veiksniai	Visiškai sutinku	Sutinku	Nesu tikras	Nesutinku	Visiškai nesutinku
1) Valstybės vykdoma švietimo politika					
2) Išlaugęs teisės vaidmuo visuomenėje (kai teisės žinių reikia „visur“)					
3) Augantis nusikalstamumas					
4) Patyčios mokykloje					
5) Žmogaus teisių pažeidimų atvejai					
6) Mokyklos vykdoma švietimo politika					
7) Darbdaviai					
6) Tėvai					
7) Moksleivių noras gauti teisinių žinių					
8) Papildomų kompetencijų poreikis					
9) Poreikis moksleiviams dalyvauti visuomeniniame gyvenime					
10) Pavyzdžiai iš užsienio, ten įgyvendinamą teisinį švietimą					
11) Teisės dalyko populiarumas (manant, jog studijuoti teisę „madinga“)					
12) Kita (įrašyk).....					
13) Poreikio, vykdyti teisinį švietimą, nėra					

10. Kokias moksleivių vertybines nuostatas padeda ugdyti teisinis švietimas?

(Ivertink kiekvieną teiginį (pažymėdamas „+“))

Vertybinė nuostata	Visiškai sutinku	Sutinku	Nesu tikras	Nesutinku	Visiškai nesutinku
1) Pagarbą sau ir kitam					
2) Tolerantiškumo jausmą					
3) Patriotizmą					
4) Pagarbą demokratinėms vertybėms					
5) Rūpinimąsi kitais					
6) Neabejingumą viskam, kas vyksta aplink					
7) Sąžiningumą					
8) Atsakomybę					
9) Iniciatyvumą					
10) Kūrybiškumą					
11) Kita (įrašyk).....					
12) Neugdo jokių vertybinių nuostatų					

11. Kokius moksleivių gebėjimus padeda ugdyti teisinis švietimas?

(Ivertinkite kiekvieną teiginį (pažymėdami „+“))

Gebėjimai	Visiškai sutinku	Sutinku	Nesu tikras	Nesutinku	Visiškai nesutinku
1) Bendrauti					
2) Bendradarbiauti					
3) Dirbti su dideliais informacijos kiekiais					
4) Kitiškai mąstyti					
5) Racionaliai spręsti problemas					
6) Planuoti					
7) Organizuoti					
8) Dirbti komandoje					
9) Savarankiškai veikti					
10) Lanksčiai prisitaikyti					
11) Aktyvaus pilietinio dalyvavimo					
12) Argumentuotai reikšti nuomonę					

13) Kita (įrašyk).....					
14) Neugdo jokių gebėjimų					

12. Kaip Tu manai, su kokiomis kliūtimis susiduria teisinis švietimas mokykloje?

(Ivertink kiekvieną teiginį (pažymėdami „+“))

Teiginiai	Visiškai sutinku	Sutinku	Nesu tikras	Nesutinku	Visiškai nesutinku
1) Specialistų trūkumas					
2) Lėšų trūkumas					
3) Metodinės bazės trūkumas					
4) Perkrauti ugdymo planai					
5) Nepakanka žinių, kaip dėstyti teisę					
6) Nesuvokta teisės žinių nauda moksleiviams					
7) Mokyklos vadovų abejingumas					
8) Valdžios vykdoma švietimo politika					
9) Teisinis švietimas nedomina moksleivių					
10) Kita (įrašyk).....					
11) Nemanau, kad yra kokių nors sunkumų					

13. Kokius būdus ir priemones siūlytum pasitelkti įgyvendinant 10-12 klasės moksleivių teisinį švietimą mokykloje? (Įrašyk)

.....

.....

.....

.....

Ačiū už išreikštą nuomonę!

8 priedas. Moksleivių atsakymai, į 13 klausimą: „Kokius būdus ir priemones siūlytum pasitelkti įgyvendinant teisinį švietimą mokykloje?“

Ir toliau organizuoti konstitucijos egzaminą.
Rengti pokalbius apie tai.
Labiau vaikus sudominti, parodyti ne tik teorinius, bet ir praktinius dalykus.
Stengtis labiau sudominti moksleivius teisiniu švietimu, daugiau dėmesio skirti neformaliai ugdymui
Platesni konkursai, programos. Taip pat į mokyklas galėtų atvykti ir aukštesni valdžios asmenys, kurie galėtų teikti teisinį švietimą mokykloje.
Stengtis daugiau organizuoti konkursu, paskaitas apie teisinį švietimą. Pakviesti praveisti paskaitas įvairius tos srities žinovus.
Daryti tam tikrus seminarus, ten spręsti problemą. Daugiau kai kuriuose dalykuose (istorijoje, pilietiniam ugdyme ir pan.) sieti teisę. Steigti popamokinį teisės ugdymą, būrelius.
Išvykas į seimą, teismus, kitas institucijas, kurių darbas susijęs su teise. Taip pat teorines žinias pritaikyti realybėje.
Praktinės užduotys, išmokti naudotis kodeksuose pateikta informacija.
Gal daugiau duoti praktiniu užduočių, daugiau su mokiniais dalyvauti įvairiose teisiniuose imitacijose.
Daugiau pamokų ir nuo žemesnių klasių pradėti mokyti šio dalyko.
Teisės studijas pateikti kūrybiškiau ir realiau, pvz.: nagrinėjant konkrečias teises situacijas, gerinant mokymo kokybę
Skirti šiam dalykui daugiau pamokų ir padaryti ne pasirenkamą, o būtiną.
Mano manymu ir dabar viskas gerai.
Vesti pamokas, aiškinti viską išsamiau, kad visi suprastų ir užsigalvotų.
Kad butu mokykloje pedagogų, kurie dėstytų teisę.
Daugiau pasakoti apie teisę. Siūlyti seminarus mokytojams, projektus vaikams.
Skatinti moksleivius domėtis teisiniu švietimu ir sudaryti jiems sąlygas gauti jiems reikiamą informaciją. Taip pat būtų galima daug teisinių pradmenų integruoti į kitus mokomuosius dalykus.
Priimti su teise susijusius svečius mokykloje, bendrauti, rengti posėdžius, konferencijas, pokalbius.
Padaryti naują papildomą pasirenkamą pamoką, kurioje būtų dėstomi su įvairiomis teisės šakomis susiję dalykai.
Įdiegti teisės pamokas.
Skatinti moksleivius domėtis teisiniais klausimais, raginti mokyklas dalyvauti teisinio švietimo projektuose.
Kadangi pamokų skaičius ir taip nėra didelis, teisinis švietimas galėtų būti siūlomas kaip papildoma veikla. Taip pat būtų galima įtraukti daugiau teisinio švietimo per pamokas arba klasės valandėles.
Siūlyti nemokamas būrelio pobūdžio papildomas teisinio švietimo pamokas.
Norėčiau, kad anketoje minėtų programų mokykloje būtų daugiau.
Manau, kad teisinį švietimą mokykloje galėtų dėstyti kaip pasirenkamą dalyką. Kadangi norintys studijuoti teisę mokykloje negauna jokių žinių (net pradmenų). Su pagrindais atėjus į universitetą būtų daug lengviau, dabartiniai pirmakursiai dabar yra užkrauti tuo, ką galėjo išmokti mokykloje.
Aš manau, kad reiktų daryti moksleivių susirinkimą į vieną vietą mokykloje ir praveisti seminarą apie teises ir pareigas ir dar kažką iš teisinio švietimo.
Imti ir teisės švietimą populiarinti su kitais dalykais.
Siūlyčiau rengti teises konferencijas, o tada mąstyti apie galimybę įvesti teisinio švietimo pamokas.
Įtikinti mokyklos/gimnazijos valdžią, jog moksleiviams reikia teisinio švietimo.
Leisti pasirinkti teisę kaip pasirenkamą dalyką, blogiausiu atveju kaip būrelį.
Konsultuoti ir prašyti universitetų ir juose dirbančių specialistų pagalbos šiuo klausimu.
Turėtų būti rengiami seminarai moksleiviams, kur jie būtų supažindinami su teises normomis
Projektais. Papildomomis pamokomis.
Atsižvelgti į moksleivių nuomonę ir norus.
Surengti įdomius seminarus, kurie sudomintų moksleivius.
Daugiau renginių supažindinančių su teisės teorija ir pan.

Rengti renginius, projektus. Burtis į popamokines grupes, dalyvauti valstybės rengiamuose projektuose.
Manau, kad daugeliui mokinių teisinis švietimas būtų neįdomus ir nereikalingas.
Būdų šiai idėjai įgyvendinti yra daug, bet nemanau, kad tai sudomintų moksleivius.
Viską pateikti įdomiai ir pritaikyti praktikoje.
Supažindinti iš vis kas tai yra.
Teisę dėstyti kaip atskirą pamoką
Informacijos didelis pateikimas, knygos, "užkabinančios" temos.
Rengti įvairius konkursus viktorinas, rengti paskaitas
Skirti daugiau lėšų, mažinti mokinių krūvį, kad atsirastų vietos teisiniams dalykams.
Suteikti ne tiek žinių, kiek atlikti ir praktiką, nes tai visada įdomiau ir kartais suteikia daugiau žinių nei sausa informacija.
Reikia panaikinti visas kliūtis teisinio švietimo dėstymui mokykloje.
Rengti praktines užduotis, renginius.
Reiktų daugiau ir įdomiau dėstyti pamokas apie teisę.
Daugiau literatūros.
Kartą į savaitę vesti teisės pamokas.
Pamažinti nereikalingų dalykų ir vesti vieną savaitinę teisės pamoką, kurioje praktiškai būtų nagrinėjami įstatymai.
Teisės pamokas padaryti privalomas.
Daugiau suorganizuoti projektų, seminarų, konkursų.
Labiau integruoti teisę į pamokas, daryti daugiau konkursų, kurių būdu galima studijuoti aukštosiose. Skelbti propagandą.
Reikėtų atlikti daugiau praktikos.
Siūlyčiau įsteigti teisės būrelį, kuriame būtų orientuojamasi į praktinį mokymą.
Reiktų daugiau teisės integruoti į kitas pamokas ir teisės pamokose mokyti, kaip pritaikyti turimas teorines žinias praktikoje.
Skirti daugiau pamokų, per kitas pamokas dėstyti apie tai.
Naudoti praktinius metodus.
Didinti teisės pamokų skaidžių.
Supažindinti ir sudominti moksleivius, išaiškinti teisinio švietimo naudą.
Valdžios bei vadovų mokyklos požiūrio pasikeitimas pakeistų požiūrį mokinių taip pat. Taip pat reikia ugdyti patriotizmą, o nesupažindinti su kitu šalių švietimu.
Įtraukti tokią pamoką į tvarkaraštį.
Reikia specialisto, mokinių noro, mokytojų noro.
Sudominti. Įrodyti moksleiviams, kad jiems teisinis švietimas yra būtinas.
Supažindinti visų pirma su tai.
Pasamdyti specialų žmogų, kuris mokykloje užsiimtų teisiniu švietimu.
Teisinio švietimo pamokos, neformalus ugdymas, moduliai.
Reiškia skirti atskirą žmogų teisinio švietimo reikalams mokykloje
Daugiau priimti gerų specialistų, daugiau skirti lėšų tam.
Skirti didesnes lėšas ir įdarbinti pedagogus turinčius gerą specializaciją
Įvesti egzaminą, kad mokiniai pradėtų mokytis
Įvesti valstybinį egzaminą
Teisinio švietimo pamokos.
Skirti daugiau lėšų, sudominti moksleivius
Siūlyčiau sutvarkyti kitų dalykų dėstymą prieš bandant integruoti dalyką apie kurį 90 proc. Moksleivių nėra girdėję, arba visiškai tuo nesidomi.
Viską sprendžia valdžia, jie gali tikriausiai padaryti, kad mokykloje būtų teisinis švietimas
Turi atėdinėti iš Romerio universiteto ir pristatinti visokias programas. Nedarykite mokamų studijų.
Papildomas pamokas.
Aš nenorėčiau nieko keisti.
Aš nenorėčiau nieko keisti.

Papildomos pamokos.
Daugiau diskusijų, ekskursijų.
Papildomos pamokos.
Mokyklose dažniausiai kalbama apie tai, kaip mokiniai turėtų elgtis, bet patys vadovai dažniausiai nepagarbiai bendrauja su mokiniais. Nėra bendradarbiavimo.
Daugiau pedagogams dirbti su moksleiviais, kad įgytų tą teisinį švietimą, sužinotų išvis, kas tai yra.
Seminarus.

9 priedas. Ugdymo institucijų darbuotojų atsakymai, į 13 klausimą: „Kokius būdus ir priemones siūlytumėte pasitelkti įgyvendinant 10-12 klasių moksleivių teisinį švietimą mokykloje?“

Valstybinio masto politika, gerai finansuojamos (ES lėšomis) programos.
Mokykloje būtini specialistų (teisės) etatai. Reikalingos viktorinos teisės klausimais. Būtinai susitikimai - seminarai su mokiniais.
Dalyvauti projektuose.
Turėti metodinės medžiagos ir priemonių.
Praktines užduotis.
Susitikimai, seminarai su teisės specialistais.
Rinktis kaip modulį.
Skatinti dalyvauti įvairiuose projektuose.
Rengti paskaitas moksleiviams minėta tema. Siūlyti teisinio švietimo pamokų kursą mokykloje.
Integuoti į pilietinį ugdymą.
Idiegti papildomą discipliną, apimančią visas teisės šakas, kad ją dėstytų specialistas.
Paskaitų ciklai. Toliau rengti "Cicerono" konkursus, teisinio proceso inscenizacijas. Galima būtų suorganizuoti moksleivių teisės olimpiadą
Dėstyti (vesti pamokas) teisinį švietimą Lietuvos mokyklose. Tai turėtų būti pamoka, o ne būrelis ar papildomas užsiėmimas. Taip pat universitetų dėstytojai turėtų būti suinteresuoti teikti žinias apie teisę ir teisineis problemas, organizuoti paskaitas, seminarus mokiniams.
Kviesti lektorius, organizuoti seminarus
Formalias ir neformalusis ugdymo veiklas, socialinio pedagogo užsiėmimai, klasės auklėtojų veiklos jau yra. Reikia tik susisteminti ir paruošti priemones darbui
Savarankiškos teisės pamokos. Seminarai. Konkursai
Reikalingas specialistas išmanantis savo dalyką.
Yra pilietinis ugdymas, etikos pamokos, klasės valandėlės, socialinio pedagogo užsiėmimai, tad daugiau ir nereikia, nes ir taip darbų begalės. Reikalinga tik kokybė ir informacija, metodinės priemonės.
Vykdyti projektus ar konkursus, renginius šia tema. Vesti paskaitas/pamokas, pasikviesti specialistus
Įvesti į programą atskirą kursą - teisininkų paruoštą.
Galima rengti praktinius seminarus.
Konkursai, seminarai, paskaitos.
Nežinau, nes neturiu tokių kompetencijų.
Šiuo metu turi būti įvesta privaloma teisės pagrindų pamoka.
Per specialią pamoką.
Paskirti pamokas, teisės dalyką.
Įvesti dalyką, būrelį, vesti renginius.
Neformalus ugdymas, seminarai, įvairių specialistų pamokos ar seminarai.